

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ**

Колективна монографія

Під редакцією
Непочатенко О.О.

Умань
Видавець «Сочінський»

2022

~ 1 ~

УДК 338.43

ББК 65.32

С 76

*Друкується за рішенням вченої ради
Уманського національного університету садівництва
(протокол №3 від 07.10.2022 року)*

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор Малік М.Й.;
доктор економічних наук, професор Жудро М.К.;
доктор економічних наук, професор Нестерчук Ю.О.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів (у т.ч. відсутність плагіату) відповідальність несуть автори. Матеріали подаються в авторській редакції.

Соціально-економічні засади формування економічної системи України / Під ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. Умань: Видавець «Сочінський», 2022. 154 с.

ISBN 978-966-2643-22-0

У монографії викладені результати досліджень сучасних напрямів розвитку економічної системи України. Висвітлені соціально-економічні аспекти формування економічної системи. Розглянуто роль та місце фінансової та податкової політики у забезпеченні поступального розвитку економічної системи. Досліджено розвиток окремих галузей національної економіки. Значну увагу приділено теоретичним та практичним аспектам розвитку підприємницької діяльності як основи успішного функціонування економіки країни.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників та фахівців, які займаються питаннями розвитку економіки.

ISBN 978-966-2643-22-0

© Уманський національний
університет садівництва, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

- 1.1. Проблеми та перспективи розвитку ділового туризму в туристичних регіонах світу (Макар О.П., к.е.н., доцент, Національний університет «Львівська політехніка») 7
- 1.2. Стан і перспективи розвитку водневої економіки та агропромислового комплексу України (Уланчук В.С. д.е.н., професор, Жарун О.В. к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва) 16

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

- 2.1. Емпіричні засади впливу поведінкових аспектів на функціонування фінансового ринку (Барабаш Л.В., к.е.н., доцент, Сьомко Н.В., здобувач освіти другого (магістерського) рівня, Уманський національний університет садівництва) 31
- 2.2. Особливості проведення антикризового управління діяльності страхових компаній (Власюк С.А., к.е.н., доцент, Ясінський О.Р., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії), Уманський національний університет садівництва) 37
- 2.3. Фінансове регулювання стратегічного розвитку аграрного сектору України в умовах інтеграційних процесів (Власюк С.А., к.е.н., доцент, Гуртовенко А.І., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії), Тиховський М.І., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії), Уманський національний університет садівництва) 41
- 2.4. Роль фінансового контролінгу в забезпеченні стійкого розвитку підприємств (Гузар Б.С., к.е.н., доцент, Кисельов І.А. здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії), Закамарко В.В., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії), Уманський національний університет садівництва) 47
- 2.5. Використання цифрових фінансових технологій як фактор забезпечення транспарентності фінансових відносин. (Захаркіна Л.С., к.е.н., доцент, Захаркін О.О., д.е.н., професор, Радіонова Д.М., студентка, Сумський державний університет) 50
- 2.6. Сучасні тенденції вдосконалення кредитної системи аграрного сектору економіки (Колотуха С.М., к.е.н., доцент Мельник К.М., к.е.н., доцент, Переполка В.Ю., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії), Уманський національний університет садівництва) 57
- 2.7. Трансформаційні процеси в організаційному управлінні: суть, моделі, етапи та проблематика (Пономаренко О.В., викладач, Уманський національний університет садівництва) 66
- 2.8. Розвиток системи страхового захисту в аграрному секторі економіки України (Прокопчук О. Т., д.е.н., доцент, Гумен О. В., здобувач

третього освітньо-наукового рівня вищої освіти, Уманський національний університет садівництва

2.9. Якісні характеристики страхових послуг для аграрного сектору економіки (Прокопчук О. Т., д.е.н., доцент, Клименко В. О., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії) Уманський національний університет садівництва 76

2.10. Стан концентрації та монополізації страхового бізнесу України (Улянич Ю.В., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва) 81

2.11. Вагомість інформаційних технологій в отриманні прогнозних даних підприємств (Синенко І.М., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії) Уманський національний університет садівництва 88

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ.

3.1. Географія культурної спадщини етнічних меншин Вінницької області (Дністрянська Н.І., к.геогр.н., Сеньків М.І., к.геогр.н., Ільницька-Гикавчук Г.Я., к.е.н., доцент, Габа М.І., к.е.н., Національний університет «Львівська політехніка») 93

3.2. Впровадження цифрових платформ в туристичній сфері (Ільницька-Гикавчук Г.Я., к.е.н., доцент, Національний університет «Львівська політехніка») 102

3.3. Соціальний діалог як інструмент подолання постпандемічного «синдрому» (Маршавін Ю.М., д.е.н., професор, Кицак Т.Г., к.е.н., доцент, Василенко А.М., старший викладач, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) 108

3.4. Динаміка розвитку деяких об'єктів туристичної інфраструктури у карпатському регіоні України (Кошова Б. Р., к.е.н., Національний університет «Львівська політехніка», кафедра туризму) 116

3.5. Туристична діяльність та функціонування готельних закладів в Україні в умовах війни (Теодорович Л.В., к.геогр. наук, доцент, НУ «Львівська політехніка») 124

РОЗДІЛ 4. ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

4.1. Формування стратегії цифрового маркетингу на вітчизняному ринку побутової техніки (Макушок О.В., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва) 132

4.2. Сучасна концепція управління економічним потенціалом підприємств (Мищенко В.А., д.е.н, професор, Шапран Є.М., д.т.н, професор, Другова О.С., к.е.н, доцент, Дараган А.В., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії) Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») 138

4.3. Туристичний бізнес та особливості його функціонування (Москвяк Я.Є., к.е.н., доцент, Національний університет «Львівська політехніка») 138

Шановні друзі, Уманський національний університет садівництва продовжує традицію друку колективних монографій, присвячених актуальним питанням розвитку економіки України та окремих її сфер. Дякуємо за співпрацю усім авторам даної наукової праці та бажаємо подальших творчих успіхів на науковій ниві!

У час, коли світова спільнота переживає часи економічної нестабільності та кризи, концепція гармонійного розвитку економіки відіграє важливе значення. Гармонійний розвиток економіки передбачає поєднання двох важливих аспектів: визнання пріоритетності економічних і соціальних потреб, важливих для виживання найбідніших категорій населення, та водночас розуміння обмежень, серед яких в тому числі обмеженість природних ресурсів, необхідність більш раціонального й дбайливого ставлення до оточуючого навколишнього середовища. Не зважаючи на те, що Україна стала на шлях впровадження засад гармонійного розвитку в політику, вона ще досі перебуває на початковому етапі. Нині країна перебуває в економічній кризі, тому під час формування економічної політики варто впроваджувати засади гармонійного розвитку на усіх рівнях: при розробці відповідного законодавства (директив, нормативних та стратегічних документів; при впровадженні економічних інструментів (податки, субсидії); в підготовці просвітницьких кампаній (консультації і підтримка бізнесових та владних структур, інформування про можливості та переваги впровадження гармонійного розвитку) тощо. Тому метою нашої монографії є дослідження теоретичних, методичних та практичних аспектів гармонійного розвитку економіки України.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в українській економіці на сучасному етапі розвитку потребують науково-методологічного обґрунтування, яке дає змогу виявити взаємозв'язки інституційного розвитку та економічного зростання, зрозуміти логіку сучасних процесів в економіці країни, виявити її основні тренди розвитку та базові елементи, що на неї чинять найбільший вплив. Саме наявність цілісної та стрункої теорії, яка пояснює сучасні процеси розвитку дає змогу на основі дослідження інституційної динаміки та управління нею прогнозувати та регулювати економічний розвиток та економічне зростання з врахуванням соціально-економічних, організаційних, фінансових, інноваційних, технологічних та інших чинників. Саме у першому розділі «Ключові аспекти функціонування та розвитку економіки України» зосереджена увага на теоретико-методологічному забезпеченні тих економічних процесів, що відбуваються в економічній системі країни.

В ринкових умовах, які характеризуються невизначеністю та динамічністю, як кожне підприємство, так і органи влади мають адекватно оцінювати власні можливості розвитку та ефективно розпоряджатися наявними фінансовими ресурсами. Ринкові трансформації в національному і світовому вимірах відображають посилення фінансової глобалізації та активізацію переміщення фінансових ресурсів у різних формах, що, у свою чергу, посилює значення фінансового потенціалу у реалізації стратегічних цілей економічних суб'єктів і країни в цілому. Теоретичне підґрунтя розглянутої проблеми пов'язано і з відсутністю чіткого алгоритму створення Стратегії сталого розвитку в Україні, необхідність якої давно визнана на законодавчому рівні, проте в реальному житті існує ряд проблем щодо практичних кроків в напрямку реалізації. Це визначає актуальність та необхідність подальших наукових досліджень фінансового потенціалу та його ролі у забезпеченні гармонійного розвитку країни. Саме на вирішення окремих проблем та мінімізацію ризиків, пов'язаних з негативними тенденціям на світових

фінансових ринках та удосконалення вітчизняної фінансової та податкової системи направлені дослідження розділу «Організаційні основи функціонування національної фінансової системи».

Національна економіка є складною системою, являє собою сукупність взаємозв'язаних сфер, галузей і секторів народного господарства. Сучасний стан економіки України характеризується суттєвими диспропорціями в галузевій структурі суспільного виробництва, зокрема, втратою конкурентних позицій підприємств на галузевих ринках, зменшення частки наукоємної промислової продукції тощо. Забезпечення конкурентоспроможності економіки України неможливе без виробництва біопалива, реконструкції і технічного переоснащення у сфері теплопостачання, виробництва нових та імпортозамінюючих видів комп'ютерів, реконструкції і технічного переоснащення у сфері транспортної інфраструктури, будівництва курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури, підвищення питомої ваги високотехнологічних галузей, нанотехнологій та ін. Тому саме у розділі «Особливості розвитку галузей економіки України» узагальнено підходи до визначення стратегічних пріоритетів розвитку окремих галузей економіки.

Ринкова економіка базується на «трьох китах»: правовій системі, ринковій інфраструктурі і підприємстві. Як свідчить міжнародний досвід, важливою складовою конкурентоспроможності національної економіки є підприємство. В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємства є основою економічного та соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. З моменту здобуття Україною незалежності відбувалося становлення підприємства. Однак, порівняно з розвиненими країнами рівень підприємницької діяльності є недостатнім і потребує суттєвого поліпшення. Потенціал підприємства не може реалізуватися повною мірою через несприятливі економічні і правові умови ведення підприємства. Основною задачею при цьому є визначення основних проблем та шляхів їх вирішення. Тому саме у четвертому розділі «Становлення, функціонування і розвиток підприємства в Україні: проблеми та перспективи» здійснено спробу визначити основні напрямки удосконалення методичних і організаційних засад діяльності підприємських структур з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, що сприятиме підвищенню ефективності їх функціонування.

Монографія виконана у рамках тематики науково-дослідних робіт Уманського національного університету садівництва. Видання розраховане на науковців, спеціалістів з питань розвитку економіки, здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (докторів філософії) та студентів.

З повагою та найкращими побажаннями!
Ректор Уманського національного
університету садівництва
д.е.н., професор

Непочатенко О.О.

1.1. Проблеми та перспективи розвитку ділового туризму в туристичних регіонах світу

*Макар О.П., к.е.н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»*

Сучасний міжнародний туризм є одним із найважливіших чинників економічного та соціального розвитку суспільства. Інтенсивний розвиток туризму зокрема ділового туризму спостерігається в країнах зі сприятливою внутрішньою та зовнішньою політикою, стійким економічним розвитком, високим рівнем культури, соціальною підтримкою громадян, визначається як важливий напрямок міжнародного співробітництва.

У світі міжнародний туризм розвивається досить нерівномірно, що пояснюється в першу чергу різними рівнями соціально-економічного розвитку окремих країн та регіонів. Найбільшого розвитку міжнародний туризм набув у західноєвропейських країнах. Частка цього регіону складає більш як 70 % світового туристичного ринку і близько 60 % валютних надходжень. Про глобальність туризму та пріоритетність у світовій економіці свідчать як динаміка світових туристичних потоків (4-5 % зростання на рік) протягом останніх років, так і доходи від туризму, що складають 6,5 % світового експорту і 18 % міжнародної торгівлі послугами.

Згідно з довгостроковим прогнозом ЮНВТО «Туризм до 2030 року» (рис.1), очікується, що в період з 2010 по 2030 рр. кількість міжнародних туристичних прибуттів у світі зросте на 3,3% у рік і до 2030 року досягне 1,8 млрд. доларів США.

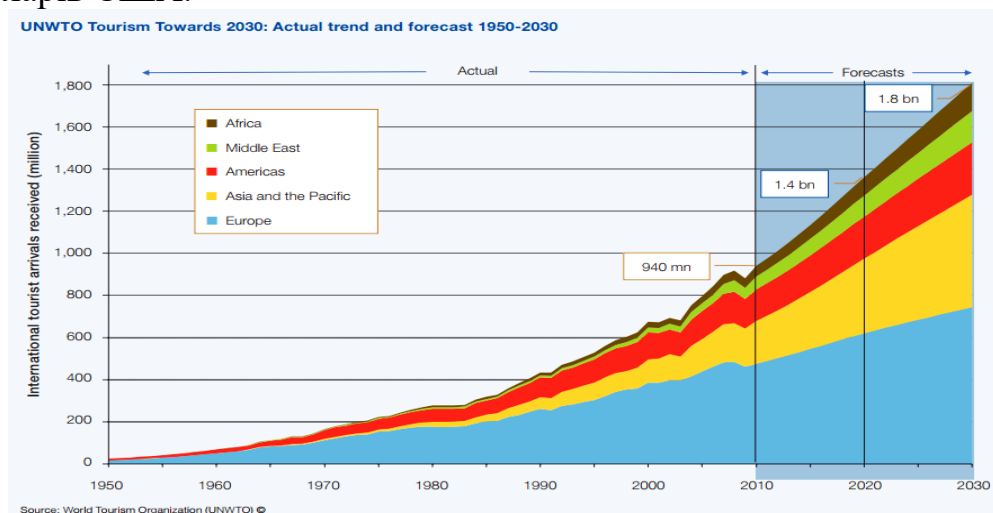

Рис. 1 «Туризм до 2030 року»: Актуальні тенденції та прогнози 1950-2030рр.¹

¹ Туристичний барометр UNWTO. URL: <http://www2.unwto.org>

Вважається, що в цей період кількість туристичних прибуттів в країни, що розвиваються, зросте удвічі більше (+ 4,4% на рік), ніж в країни з розвинутою економікою (+ 2,2% на рік). Частка ринку країн з перехідною економікою зростає очікується, досягне 57% до 2030 р., що відповідає більш ніж 1 млрд. іноземних туристів.

Діловий туризм прогресивно розвивається у глобальному відношенні, що приносить країнам відмінні рейтинги іміджевої привабливості та великі доходи від галузі туризму, значна частина витрат якої, зосереджена на бізнес-клієнтурі і організації масових подій, спрямованих на її залучення. Індустрія ділового туризму досконало практикується у Західній півкулі світу та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, і є одним з найбільш перспективних секторів світової економіки. Витрати великих іноземних компаній на ділові і мотивуючі поїздки своїх працівників та партнерів досягають позначки у понад один мільйон доларів на рік і входять у ряд статей витрат після забезпечення кадрів, податків, оренди, ІТ-технологій і зв'язку, що стимулює розвиток даної індустрії. Практика більшості країн світу відзначає особливості індустрії ділових справ, що відрізняють її від інших галузей туризму. Вважається, що вона є мультиплікатором економічного, соціального та іміджевого регіонального розвитку. Діловий туризм є найбільш прибутковий вид туристичних поїздок, оскільки щоденні витрати особи, яка займається бізнесом, у середньому в три рази перевищують витрати іншого виду туриста.

На всесвітньому рівні, ринок ділової індустрії у 2020 році, спираючись на дані звіту Об'єднання Дослідників Ринку (Allied Market Research) був оцінений у 973 млрд. доларів США, і згідно прогнозів, до 2025 року (за умови виходу із кризи, спричиненою пандемією «COVID-2019») перевищить показник у 1,4 трлн. доларів США, із середньорічним темпом приросту у 7,7 %. Частка даного сегменту у загальному обсязі ринку ділового туризму світу уже сьогодні становить – 61,7%. Всесвітня туристична організація (UNWTO) визначає, що з 6,5 трлн. доларів США, що є глобальним оборотом туристичного бізнесу – 390 млрд. доларів США припадає на ділову індустрію, що в межах 2020-2030 рр., ймовірно, збільшить оборот у 5 разів, досягаючи позначки у 2 трлн. доларів США. На тлі кризи «COVID-2019», глобальний ринок ділових поїздок, що на даний момент оцінюється у 1,4 трлн. доларів США, за оновленими прогнозами, до 2027 року має збільшитись у 1,6 трлн. доларів США, при подальшому середньорічному прирості у 2,7 %. Світові витрати на діловий туризм у 2019 році досягли 1,283 млрд. доларів США.²³⁴

Щорічно у глобальному просторі відбувається понад 150 мільйонів подорожей з діловою метою. Галузеві експерти дослідили, що кожна сьома поїздка до Європи, кожна восьма до Америки і кожна п'ята до Азії – має ділову

² Діловий туризм: особливості та класифікація. URL: <https://tourkazka.com>.

³ Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Наказ від 28.12.2017 р. №1902. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1902731-17#Text>.

⁴ Туристичний барометр UNWTO. URL: <http://www2.unwto.org>

мету. Згідно з аналітикою, один з п'яти міжнародних ділових туристів (1% загального числа міжнародних туристів) здійснює МІСЕ-подорож. Згідно із дослідженням Всесвітньої асоціації ділового туризму, головними центрами ділової активності світу є: Китай, Японія, Індія, Південна Корея – у Азії; США та Канада – у Північній Америці; Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди та Росія – у Європі; Австралія – у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні; Бразилія – у Південній Америці (Табл.1). Сумарний об'єм ринку яких становить 1111 млрд. доларів США.

1. Ринок ділового туризму, млрд дол. США,%⁵

Рейтинг	Країна	Об'єм ринку 2019, млрд.дол США	Об'єму ринку 2022, млрд.дол. США	Приріст (2019-2022), %
1	Китай	347	476	8,3
2	США	292	355	3,9
3	Німеччина	72	92	9,0
4	Японія	64	71	0,8
5	Великобританія	50	63	9,5
6	Франція	40	50	7,8
7	Індія	37	64	12,5
8	Південна Корея	36	42	3,9
9	Італія	34	41	6,6
10	Бразилія	31	34	2,6
11	Канада	25	31	6,0
12	Австралія	23	28	4,3
13	Іспанія	22	29	8,4
14	Нідерланди	19	23	5,7

Незважаючи на те, що лідерство за кількістю подій, протягом останніх двох десятиліть тримає США – Європа домінує на ринку. Так, у відсотковому відношенні, за останній рік вона прийняла 53% усіх зустрічей світу. Також вона займає перше місце у світі по витратах на діловий туризм, а особливо на сегмент конгресно-виставкових зустрічей. На частку конгресно-виставкового туризму в Європі припадає 30-40 % ринку ділового туризму (табл.2), що пов'язано із розвитком економіки, її диверсифікованістю та галузевою кон'юнктурою, а також високо розвиненими передовими і наукомісткими галузями: електротехнічною, авіаційною, цифровою, промисловою та науковою.

Найвпливовішими країнами світового ділового туризму, що входять у ТОП-20 у 2019 році є: США (934 події), Німеччина (714 подій), Франція (595 подій), Іспанія (578 подій), Великобританія (567 подій), Італія (550 подій),

⁵ ICCA Statistics Report: URL: <http://www.iccaworld.org/dcps/doc.cfm?docid=1789>

2. Динаміка ділових заходів за регіонами світу⁶

Роки	2017	2018	2019	2020	2021
Регіон	Кількість подій				
Європа	6565	6548	6731	6798	7045
Азіатсько-Тихоокеанський	2546	2749	2814	2940	3033
Близький Схід			124	144	157
Америка	2627	2568	2659	2655	2644
Африка	338	362	359	414	415
Разом	12076	12227	12687	12951	13294

Китай (539 подій), Японія (527 подій), Нідерланди (356 подій), Португалія (342 події), Канада (336 подій), Австралія (272 події), Республіка Корея (248 подій), Бельгія (237 подій), Швеція (237 подій), Австрія (231 подій), Швейцарія (221 подія), Аргентина (214 подій), Польща (213 подій), Бразилія (209 подій). Серед міст, відзначених у звіті ICCA Statistics Report, ТОП-20 на ринку очолюють: Париж (237 подій), Лісабон (190 подій), Берлін (176 подій), Барселона (156 подій), Мадрид (154 подій), Відень (149 подій), Сінгапур (148 подій), Лондон (143 події), Прага (138 подій), Токіо (131 подія), Буенос-Айрес (127 подій), Копенгаген (125 подій), Бангкок (124 події), Амстердам (120 подій), Сеул (114 подій), Афіни (107 подій), Рим (102 події), Тайбей (101 подія), Сідней (93 події). Найбільше зростання частки ринку спостерігається у Азії (+16%). Швейцарія займає особливе місце у діловому обслуговуванні світу, маючи 19 конгрес-центрів і понад 500 ділових готелів. Центром MICE-туризму є Женева. Саме Женева приймає міжнародну виставку в області ділового туризму «Європейські ініціативи за діловими подорожами та зустрічами». У Польщі основними центрами ділового туризму є: Варшава, Краків, Познань, Лодзь та Гданськ. Найбільшими конгресними центрами Америки є Вашингтон і Нью-Йорк. Генеруючий туристичний субрегіон – Північно-Східна Азія (Японія, Китай/Гонконг, Тайвань, Південна Корея та Індія) і Південно-Східна Азія (Сінгапур). Діловий туризм на африканському континенті розвивається нерівномірно через соціально-економічні проблеми більшості, але генеруючими є ПАР і Марокко. Ситуацію на Близькому Сході можна співставити з Африкою, лідерами індустрії зустрічей якої є: Єгипет, Саудівська Аравія та ОАЕ, у Південній Азії – це Індія.⁷⁸

Україна веде ділові відносини з 212 країнами світу. Найбільш активні торговельні відносини України з Польщею, Німеччиною, Китаєм та

⁶ ICCA Statistics Report: URL: <http://www.iccaworld.org/dcps/doc.cfm?docid=1789>

⁷ Туристичний барометр UNWTO. URL: <http://www2.unwto.org>

⁸ Офіційний сайт Асоціації ділового туризму України. URL : <http://www.mice.com.ua>.

Туреччиною. Акцентуючи увагу на країнах, що є постачальниками ділових туристів в Україну, варто відзначити двадцять переважаючих ринків, зокрема: Польща, Німеччина, Угорщина, Туреччина, Китай, США. Італія, Великобританія, Литва, Грузія, Азербайджан, Франція, Болгарія, Румунія, Словаччина, Чехія, Ізраїль та Іспанія. На них припадає близько 62% від загальної кількості МІСЕ-туристів в Україну. Популяризація ділового туризму - один із пріоритетних напрямків програми розвитку туризму для України. Аналітика свідчить, що за десять років обсяг ділових поїздок в Україні збільшився більш як у два рази (на 112,1%), а приріст даного виду подорожей становить - 63,1%. Бізнес-туризм дає можливість пошуку нових партнерів, обміну інформацією, посилення професійного досвіду, зміцнення корпоративної культури. Сьогодні в країні активно розвиваються сфери ІТ - технологій, медицини, промисловості, туризму - для яких зустрічі є вкрай важливими для прийняття рішень, навчання, вдосконалення роботи і планів на подальше майбутнє. Також не менш важливо, що Україна, яка прагне увійти в ЄС і бере участь у більшості важливих політичних подій у Європі, за останні роки приймає великі групи делегацій з різних країн світу, які повертаються знову і знову в об'ємних кількостях. За останнє десятиліття наша держава змінила курс регіонального розвитку, що дало суттєвий поштовх сфері бізнесу, і у наслідку - сфері ділового туризму. Для більшості європейських країн «МІСЕ» - явище туризму, що приносить чи не третину доходів від туристичної індустрії у ВВП, для України - це новий, але швидко прогресуючий вид подорожей, на який припадає близько чверті від загальної кількості подорожей українців. Таким чином, постає проблема аналізу конкретних факторів, які безпосередньо визначають розвиток українського ділового туризму у подальшій перспективі. Для того, щоб зрозуміти можливості прогресивного розвитку регіонів України у сегменті індустрії зустрічей варто здійснити об'єктивний регіональний SWOT-аналіз у напрямку розвитку ділового туризму України подано у Таблиця 3.

3. SWOT-аналіз розвитку ділового туризму в Україні

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
багатство та виразність культурно-історичної спадщини на фоні європейських міст; геополітичне положення, близькість з країнами Європейського Союзу західних, південних та південно-західних регіонів; політичні, економічні та культурні міжнародні зв'язки, що розвиваються; наявність інформаційно-туристичних центрів у більшості обласних пунктів; нижчий ціновий діапазон на послуги ділового туризму, порівняно із найближчими країнами Європи; значна інвестиційна привабливість	відсутність статистики ділового туризму, згідно міжнародних вимог; сезонна нерівномірність попиту на усі види МІСЕ-послуг по усіх регіонах країни; низький рівень інвестицій у МІСЕ-індустрію по регіонах України; невідповідність сервісу закладів розміщення вимогам бізнес-туристів з розвинених країн світу; нерозвинена інфраструктура при закладах розміщення; відсутність успішних маркетингових дій щодо популяризації українських

ділового туризму регіонів.	регіонів на міжнародному MICE-ринку.
<i>Можливості</i> зацікавленість іноземних компаній в інвестуванні в цілому у сферу туризму України і в будівництво туристичної ділової інфраструктури; розгортання міжнародного та міжрегіонального співробітництва; залучення українських регіонів в міжнародну виставкову діяльність; погодження проєктів щодо отримання фінансування з коштів бюджету або успішна подача заявок на отримання гранту; посилений попит в сфері MICE-індустрії; можливість впровадження конкретних методів стійкого розвитку регіонів.	<i>Загрози</i> застаріла нормативно-правова база і система правового регулювання в сфері розвитку туризму України; сильна та переважаюча конкуренція в галузі ділового туризму з європейськими містами бізнес-гігантами, що веде до відхилення більшості заявок на проведення міжнародних подій в регіонах України; зовнішньополітичні ризики, що істотно впливають на транзитно-політичний потік у регіони; слабкість пропозиції кредитного фінансування бізнесу;

Згідно даних щорічного рейтингу Міжнародної асоціації конгресів та конференцій (ICCA), у 2019 році в Україні було проведено 15 значимих міжнародних конгресів, що становить 0,1% європейського ринку конгресів. З них - 8 у Києві, 3 - у Львові, 2 - в Одесі, 2 - у Харкові. Ці міжнародні зустрічі організовуються за ініціативи Міжнародної асоціації конгресів та конференцій. Це свідчить про цікавість міжнародних ділових кіл до нашої країни. Основна частина ділових подорожей в Україні становить більше 85%, припадає на внутрішні поїздки. Важливою ознакою того, що країна зацікавлена у прийнятті бізнес-туристів є діяльність Асоціації ділового туризму України всеукраїнського професійного об'єднання учасників ринку MICE-туризму, що працює з місією об'єднання зусиль професіоналів індустрії ділового туризму для створення умов ефективного розвитку галузі в Україні. Асоціація має на меті перетворити MICE у галузь, що забезпечить динамічний розвиток економіки, здійснить значний внесок у ВВП, збільшить зайнятість населення, формуючи дохідну частину бюджету. Активно популяризуються ділові заходи і у інших містах України. Згідно із прогнозами Всесвітньої ради з туризму та подорожей, витрати на діловий туризм в Україні щорічно зростатимуть на 6,2%. Доречно відмітити, що в останньому профільному звіті Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) українську конкурентоспроможність було оцінено 78-м місцем із 140 держав. Україна піднялась на 10 позицій вгору. Це свідчить про розвиток бізнесу в Україні, що дає можливість зацікавити іноземних інвесторів і залучити іноземний капітал, і як наслідок, приведе в Україну тисячі ділових туристів, дасть можливість українським MICE-компаніям організувати

десятки нових міжнародних корпоративних заходів. Міністерство економічного розвитку ставить за мету збільшити кількість туристів до 30 млн. осіб на рік, в більшій мірі за рахунок ділових груп з Лондону, Сінгапуру, Барселони та Шанхаю, де відбувалися міжнародні виставкові заходи, на яких було представлено Україну. За даними Держприкордонслужби, у 2019 році у ділових заходах в Україні брало участь близько 500 тисяч осіб. Ця цифра зростає із кожним роком приблизно на 100 тисяч, що свідчить про суттєві зміни у сфері бізнесу і іміджеву прогресивність. Проте сфера ділового туризму обіймає близько 0,02% від ВВП країни, тоді як в розвинених країнах цей відсоток сягає 1,5% від ВВП.⁹

Аналізуючи динаміку ділових туристичних потоків в Україну, розроблений графік на основі даних статистики і представлений на Рис.2

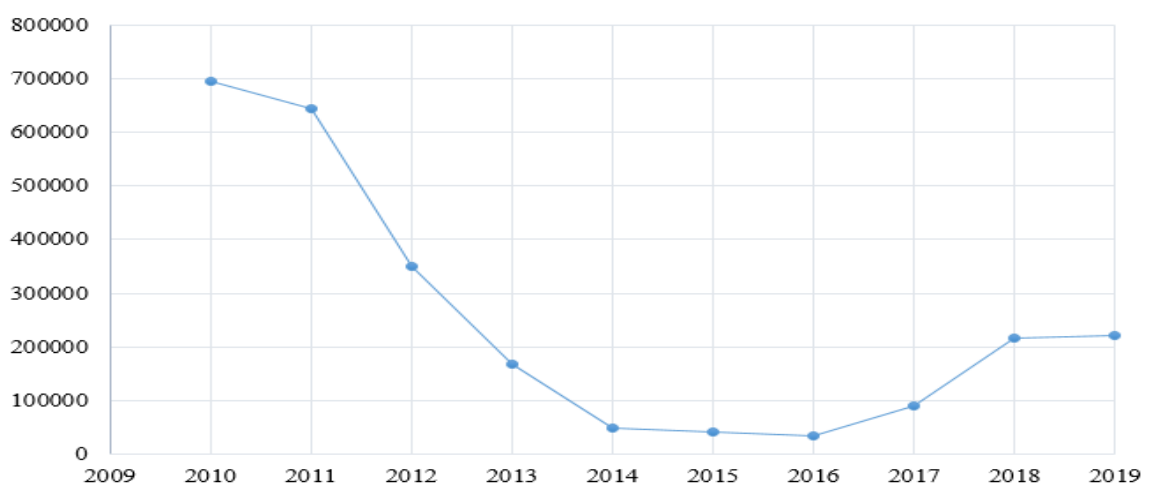

Рис.2 Динаміка ділових подорожей в Україні ¹⁰

За даними Адміністрації Державної прикордонної служби, в Україні посилились туристичні потоки з неприкордонних країн: Іспанії (+68%), Індії (+57,4), Великобританії (+47,3%), Китаю (+38,8%), Японії (+38,3%), Австрії (+32,8 %), Узбекистану (+25,6 %), Швеції (+24,6 %), Литви (+23,4%), Ізраїлю (+21,7%), США (+19%), Латвії (+18,1 %), Німеччини (+17,5%), Італії (+15,4%), Сербії (+13,7 %), Канади (+11,4 %) [12,14].¹¹¹² За даними Асоціації готельних об'єднань та готелів міст України, на бізнес-туристів припадає близько 50% річного доходу більшості готелів, даний клас готельних комплексів зорієнтований саме на обслуговування МІСЕ-клієнтури, особливо це стосується ділових центрів України – Києва, Львова, Одеси та дещо менше – Дніпра, Харкова та Івано-Франківська. Регіональний розвиток безпосередньо пов'язаний із постійною потребою суб'єктів сфери обслуговування, зокрема

⁹ ICCA Statistics Report: URL: <http://www.iccaworld.org/dcps/doc.cfm?docid=1789>

¹⁰ Архів статистичних бюлетенів Державної служби статистики 2019 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/.htm/

¹¹ Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян за кордон (2016-2019 рр.). За даними Адміністрації Державної прикордонної служби. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents>

¹² Офіційний сайт Асоціації ділового туризму України. URL : <http://www.mice.com.ua>.

конференц-сервісу. Як наслідок відбувається активний структурний розвиток інформаційних, технічних, консалтингових, маркетингових підрозділів. В основному, динамічність попиту на конгресно-виставкове обслуговування в Україні, у подальшому буде залежати лише від посилення бізнес-процесів, що впливатимуть на економіку і дадуть можливість національним підприємствам виділяти кошти на різного роду ділові заходи.

Активізація сектору ділових послуг матиме потужний вплив посилення інфраструктурних інвестицій, диверсифікацією економічних галузей, що безпосередньо взаємодіють із МІСЕ-клієнтурою, і у результаті, створюють умови для зростання туристичного споживання і забезпечують приріст надходжень в регіональні бюджети, створюючи тим самим економічну стійкість напрямку. За даними 2018-2019 рр., дохід від міжнародного туризму в Україні становить 3,8% від загального експорту.¹³¹⁴ Активізація ділової активності в Україні останніми роками пов'язана, перш за все, із посиленням позицій країни у найважливіших світових рейтингах, зокрема в останньому профільному звіті Всесвітнього економічного форуму українську конкурентоспроможність було оцінено 78-м місцем із 140 держав.

У проміжку 2017 - 2019 рр., Україна піднялася на 16 позицій – від 80 місця (2017) до 76 місця (2018) та від 71 місця (2019) до 64 місця (2020) серед 190 держав світу. Даний рейтинг має опосередковане відношення до галузі туризму, але він свідчить про цілісний розвиток бізнесу в Україні, що дає можливість зацікавити іноземних інвесторів і залучити іноземний капітал, і як наслідок, приведе в Україну тисячі ділових туристів, дасть можливість українським МІСЕ-компаніям організовувати десятки нових міжнародних корпоративних заходів.¹⁵¹⁶ Згідно вище згаданого рейтингу Міжнародної асоціації конгресів та конференцій (ICCA), у 2019 році, в Україні було проведено 15 значимих міжнародних заходів, що становить 0,1% європейського ринку конгресів. Варто відзначити, що за останні роки їх кількість зростає через ділову привабливість, про що свідчить Рис.3.

Українська держава за темпами активізації сфери ділових зустрічей, на даний момент, стоїть у ряді з наступними державами: Казахстан (18 подій), Грузія (17 подій), Бангладеш (14 подій), Куба та Північна Македонія – 14 подій та Ефіопія (13 подій), Азербайджан та Гондурас – 12 подій, Вірменія – 10 подій, Вірменія (10 подій), Албанія (9 подій), щоправда, суттєво програє від країн-сусідів за кількістю подій та витратами на бізнес-туризм.

¹³ Скляр Г. П., Вишнівецька Л.І., Дробіш Л.І. Статистичні показники розвитку сфери туризму в Україні: напрями удосконалення та гармонізація з міжнародними стандартами. Економічний вісник Донбасу, 2017. № 2. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>.

¹⁴ Дехтяр Н.А. Тенденції розвитку світового ділового туризму. Проблеми економіки, 2014. №1, С.43-51.

¹⁵ Архів статистичних бюлетенів Державної служби статистики 2019 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/.htm/.

¹⁶ Офіційний сайт Асоціації ділового туризму України. URL : <http://www.mice.com.ua>.

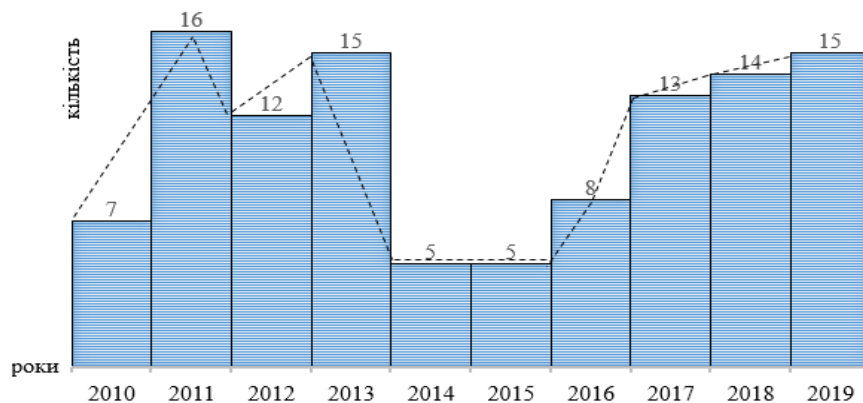

Рис. 3 Динаміка міжнародних ділових подій в Україні¹⁷

За темпами зростання приросту витрат на ділові поїздки Україна займає 159 місце у рейтингу із річним показником 0,9%, випереджаючи: Італію (0,8%), Туреччину та Японію (0,6%), а також Азербайджан (0,2%), проте значно програє у ряді даних країн за витратами на подорожі: від Італії – на 44,4 млрд. доларів США; від Туреччини – на 8 млрд. доларів США; від Японії – на 80,7 млрд. доларів США; від Азербайджану – на 0,2 млрд. доларів США.^{18,19} Щорічно на території української держави відбувається близько 129 міжнародних МІСЕ-заходи. Це набагато більше від кількості, від згадуваної у звіті організації ІССА, і пов'язано з масштабом виставки чи конгресу. Підсумовуючи вище викладене можна зробити наступні висновки - лідерами міжнародних індивідуальних ділових поїздок є Європа. Провідну роль відіграє Західна Європа, а найбільш динамічно розвивається Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Необхідним є підвищення рівня основних напрямків стимулювання туристичної діяльності в Україні, що зможе посилити взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними сферами розвитку країни та регіонів, що сприятиме зростанню економічних показників, збільшення рівня доходів населення, наповнення бюджету та сприятиме зростанню конкурентоспроможності туристичної галузі. У програмах Стратегічного розвитку на рівні місцевого самоврядування областей України вказуються можливості розвитку ділового туризму, що сприятиме будівництву великих бізнес-центрів, будівництву сучасних і комфортабельних готельних комплексів високої категорії, що відповідатимуть міжнародним стандартам. Україна має шанс встати у ряд найбільш конкурентних світових DESTINACIЙ. Підвищення соціально-економічної активності країни має стати поштовхом для подальшого розвитку ділового туризму, а також загальної та спеціалізованої інфраструктури, що забезпечує його потреби.

¹⁷ Архів статистичних бюлетенів Державної служби статистики 2019 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/.htm/.

¹⁸ Сливенко В.А., Подорожко Т.О., Шишкіна В.Б. Аналіз сучасного стану та пріоритетів розвитку ділового туризму в Україні. Ефективна економіка, 2019 №6. URL: <http://www.nayka.com.ua>.

¹⁹ ICCA Statistics Report: URL: <http://www.iccaworld.org/dcps/doc.cfm?docid=1789>

1.2. Стан і перспективи розвитку водневої економіки та агропромислового комплексу України

Уланчук В.С. д.е.н., професор

Жарун О.В. к.е.н., доцент

Уманський національний університет садівництва

Неухильно зростає населення нашої планети, що потребує відповідного збільшення видобутку й виготовлення життєвих ресурсів для забезпечення його проживання. Наслідки впливу людини на навколишнє середовище сумні й тривожні: порушуються природні угруповання й ландшафти, забруднюється атмосфера, морські акваторії і прісні водойми, руйнується ґрунтовий покрив, зменшуються лісові ресурси та чисельність видів рослин і тварин, хімічні сполуки, які циркулюють у біосфері, шкодять здоров'ю людини та всьому живому.

На розв'язання проблеми зниження викидів шкідливих газів була спрямована «Рамкова конвенція про зміни клімату», прийнята на Конференції країн двадцять першої сесії ООН 30 листопада – 11 грудня 2015 року у Парижі. Відповідно до її вимог на планеті Земля мають вирішуватися дві кардинальні задачі: перша – значне зменшення викидів в атмосферу різноманітних парникових газів; друга – винайдення альтернативних джерел енергії, які б замінювали викопні енергоресурси. Факторами таких перевантажень визнано: суб'єктивні, які створюються деструктивною діяльністю людини; об'єктивні, що відбуваються відповідно до законів планет.

Основними негативними наслідками зміни клімату в Україні, про які говорять українські вчені, є: підвищення ризиків для здоров'я людини, пов'язаних практично з усіма проявами гідрометеорологічних явищ; загострення проблем з водопостачанням вже не тільки південних і південно-східних регіонів; посилення деградації земель та опустелювання; зменшення продуктивності, життєздатності та стійкості лісів; пришвидшення деградації екосистем, та багато іншого. Прикладом цього може бути спад води в 2022 році в ріці Рось, який відчули жителі м. Корсунь-Шевченківський, так як залишились без води у червні цього року.

Тому для збереження довкілля в країнах світу стали використовувати відновленні джерела енергії отриманої від сонячних та вітрових потужностей. Старт розвитку відновлювальної енергетики (на початку 2000-х років) відбувся у США та ЄС. Але невдовзі центри отримання «зелених» інвестицій у відновлювальну енергетику змістилися з Європи та США до Азійського регіону: Китаю та Індії. Так, станом на I півріччя 2019 р. Китаєм закумульовано найбільший обсяг інвестицій – \$758 млрд, на США припало \$356 млрд, Японію – \$202 млрд. У Європі інвестовано \$698 млрд, причому найбільше – \$179 млрд – у Німеччині, \$122 млрд – у Великій Британії²⁰. Україна з 1,2 млрд євро входить

²⁰ SDG Investment Trends Monitor. UNCTAD. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaemisc2020d3_en.pdf (дата звернення 16.04 2021)

до європейської десятки за обсягом інвестицій у «зелену» енергетику. На європейському ринку збільшилися інвестиції у сонячні та вітрові потужності в Іспанії, Швеції та Норвегії. Один із головних ініціаторів переходу на ВДЕ – Німеччина за перші шість місяців 2019 р. зафіксувала зменшення інвестування на 42%, до \$2,1 млрд, тоді як Велика Британія, Швеція, Франція та Україна зафіксували зростання на 35% (досягнувши \$2,5 млрд), 212% (\$2,5 млрд), 75% (\$567 млн) та 60% (\$1,7 млрд) відповідно²¹.

В даний період у світі основними джерелами відновлювальної енергетики є сонячні та вітрові. Проте найбільші за площею сонячні електростанції на планеті розміщені в Китаї та Індії. Tengger Desert Solar Park – найбільша сонячна електростанція у світі, що розташована в Китаї, у пустелі Тенгер, і займає 43 км².

З метою дотримання високих екологічних стандартів в передових країнах світу почали використовувати водень та створювати водневу енергетику, що відповідає європейському зеленому курсу, який передбачає поетапну відмову від викопних палив та заміщення їх альтернативними джерелами енергії з метою досягнення CO₂ нейтральної економіки та збереження клімату.

Україна відповідно до міжнародних зобов'язань, має боротися зі зміною клімату, переглянути існуючі підходи до централізованого постачання енергоресурсів та зростання ваги розосередженої генерації з використанням місцевих ресурсів, підвищення енергоефективності, стабільності роботи енергосистеми та дотримання високих екологічних стандартів.

Нещодавно на кліматичному саміті COP26 у Глазго понад 40 країн світу взяли на себе зобов'язання відмовитися від викопного палива (те, що ми добуваємо з надр). Адже 65% усіх викидів вуглекислого газу в атмосферу спричиняє саме традиційна енергетика та спалювання бензинового та дизельного палива від автомобілів. Саме ці процеси за 150 років значно посилили парниковий ефект і призвели до кліматичної кризи.

Тому «зелену» водневу енергетику, яка генерується завдяки відновлювальним джерелам енергії, більшість наукових працівників визнають найкращим рішенням для рятування планети. Основна перевага водню у тому, що його горіння не утворює вуглекислого газу. Це альтернатива усьому традиційному паливу. У липні 2020 року Європейський союз прийняв власну «Водневу стратегію». За цією стратегією Україна стає унікальним партнером у виробництві та постачанні водню, зокрема до Німеччини.

Якщо Україна тільки починає готуватись до зеленого партнерства, то Європа вже реалізовує сотні успішних проєктів з розвитку водневої енергетики, а країни-лідери розпочали змагання за титул «Водневої держави №1». Наприклад, в Німеччині в маленькому Пфаффенгаузені неподалік від Мюнхена, проживає всього 5 тисяч людей. Близько 30-ти автобусів, стільки ж легкових автомобілів, вантажівок та трактори працюють виключно на водневому паливі та забезпечують потреби мешканців. Відповідно для цього

²¹ «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Київ : Заповіт, 2019. 316 с. 3

створюють усю водневу інфраструктуру. Будуються заправки, а сам водень добувають за допомогою енергії сонячних електростанцій. Пфаффенгаузен може стати першим повністю екологічним містом.

В 2017 році в Японії створили Міжнародну раду з водневих технологій, куди увійшли 30 концернів, фірм та компаній виробників авто. До 2050 року японці планують зменшити викиди вуглецю на 6 млрд тонн. Для цього необхідно перевести на водень 400 млн легкових авто, а також 40 млн вантажівок та автобусів.

Проведені дослідження показують, що тільки до 2025 року світовий ринок передбачає вироблення водню на понад \$200 млрд, коли у 2020-ому році коливались та становили біля 130-ти млрд.

На Україні розвиток водневої економіки має сприяти розвитку національної промисловості у всіх секторах, де використання водню може дати можливості для заміщення імпортованих енергоресурсів, підвищення рівня енергетичної безпеки та декарбонізації.

Україна відома зокрема потужними хімічною та металургійною індустріями. Наприклад, технології прямого відновлення заліза, де використовується водень, мають солідну перспективу. Адже вони дають змогу не тільки замінити газ і вугілля, а й досягти максимально високої енергоефективності й декарбонізації виробництва заліза і сталі.

Для України розвиток водневої економіки – це виклик позиціонування у новітній світовій економіці та отримання потужного імпульсу для розбудови власної економіки на новітній технологічній базі з новим видом енергоносія. Ідеться про можливий перехід від нафтової економіки на наступний етап цивілізованого розвитку та експорту водню.

Експорт водню не є єдиним перспективним шляхом використання водневого потенціалу України. Також перспективними варіантами з точки зору доданої вартості є розвиток «зеленої» металургії на основі водню та, потенційно, виробництво аміаку, а також добрив з «зеленого» водню. Недарма водневу енергетику називають найекологічнішим видом відновлюваної енергії. Адже вона повністю залежна від природних стихій: води, вітру та сонця.

Будівництво водневих заводів пов'язано з використання значних земельних ресурсів. Для цього потрібно отримати земельні ділянки саме у тих місцях, де вітрові чи сонячні електростанції будуть найбільш ефективними. Наприклад, поблизу селища Довговоля у Рівненській області збудують вітрову електростанцію на 12 вітряків, планова потужність кожного 72МВт. Після цього розпочнеться будівництво заводу, який вироблятиме «зелений» водень завдяки силі вітру.

Рационально до водневої стратегії підійшли у Львівській області. Місцева компанія «Еко-оптіма» спільно із австрійською компанією RAG заявили про будівництво заводу із виробництва зеленого водню за 300 млн євро потужністю в 100 МВт. Компанії ведуть перемовини про приватизацію землі в області поблизу видобутку газу, де вже прокладені газопроводи до центральної мережі ГТС (газотранспортної системи), а це ключ до експорту енергії в Німеччину.

Виробництво водню - велика галузь, що швидко зростає. У 2004 році в усьому світі було вироблено близько 50 млн тонн водню,²² що відповідає близько 170 млн тонн нафтового еквівалента. Темп росту галузі наблизився до 10 % на рік. У 2004 році в США обсяг виробництва досяг 11 млн метричних тонн середнього потоку потужності в 48 гігаватт. (Для порівняння, середній обсяг виробництва електрики в 2003 році становив близько 442 гігаватт.) У 2005 році вартість усього виробленого у світі водню становила близько \$135 млрд.²²

Сьогодні 48 % світового виробництва водню базується на використанні природного газу, 30 % – нафти і 18 % – вугілля; на електроліз води припадає лише 4 %. Розподіл виробництва відображає вплив термодинамічних обмежень на економічний вибір: з чотирьох методів одержання водню, часткове спалювання природного газу в електростанції на NGCC (комбінований цикл природного газу) є найефективнішим і дає найбільше теплової енергії, яку також можна використати. Зараз більшість водню виробляється в місці використання і його вартість становить близько \$ 0.32/lb, а вартість рідкого водню, що виробляється не в місці використання, становить приблизно \$ 1.00 – 1.40/lb²³

В майбутньому у водневій енергетиці сировина та первинні джерела енергії будуть використовуватися для одержання водню як резерву енергії для різних секторів економіки. За останні декілька років можливість досягнення швидких результатів в енергетичному переході до нових чистих енергосистем, в яких водневі технології будуть відігравати центральну роль, стає все більше і більше актуальною темою у всьому світі. На сьогоднішній день близько 40 країн вже розробили свої стратегії/ дорожні карти/плани розвитку використання водневих технологій на період до 2050-2060 років.

Як і європейські країни, Україна поступово переходить на відновлювані джерела енергії. Зокрема, в Енергетичній стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» прогнозується до 2025 р. зростання частки відновлюваної енергетики до рівня 12% та не менше 25% – до 2035 р²⁴.

Енергоемність ВВП промислового сектору України більш ніж вчетверо вища за середньоєвропейський показник, а відтак конкурентоспроможність вітчизняних товарів є значно нижчою порівняно з товарами, виробленими в ЄС. Однією з цілей Концепції є зниження енергоемності ВВП України до середнього рівня країн ЄС.

Для агропромислового комплексу важливе використання енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур з елементами точного землеробства направлених на збереження зовнішнього середовища та виробництва якісної продукції, що відповідає світовим стандартам.

²² [Leeds researchers fuelling the 'hydrogen economy'](#). University of Leeds. 26,10 2007.

²³ [Vehicle Technologies Program: Fact #205: February 25, 2002 Hydrogen Cost and Worldwide Production](#). [eere.energy.gov](#)

²⁴ Розпорядження Кабміну України від 18.08.2017р №605 –р Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»

Україна володіє високо родючими чорноземами і розміщена в сприятливій природнокліматичній зоні, що дає можливість постійно нарощувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Нарощення обсягів виробництва продукції, недотримання структури сівозмін приводить до значного зниження родючості земель та негативно впливає на екологію та якість сільськогосподарської продукції.

Більшість аграрних формувань направляють свою діяльність на вирощування зернових і зернобобових та технічних культур. Питома вага зернових в структурі посівних площ зросла з 45 % (1990р) до 53,6% (2018р), або розширилась на 256тис га. Провідними культурами в даній групі є озима пшениця та кукурудза, але їх місце серед зернових постійно змінюється. Якщо в 1990р площі під озимою пшеницею займали 51,9% то в 2018р – 43,%, а під кукурудзою 8,5% та 30,9% відповідно. Розширюються площі під технічними культурами. Якщо в 1990р дані культури займали 11,6% то в 2018р зросли до 33,4% загальних посівів. Серед технічних культур аграрні підприємства основну діяльність сконцентровують на вирощуванні олійних, з яких в 1990 - 2018рр питома вага соняшнику зросла з 43,6 до 66%, а ріпаку з 2,4 до 11,2%.

Підвищується урожайність всіх сільськогосподарських культур, зокрема зернових і зернобобових в 1990 - 2018рр на 12,3ц/га (35,1%), а соняшнику - 7,2ц/га (55,4%), але якщо порівнювати дані рівні з рівнями передових країн світу, то вони в нашій країні значно нижчі. Виробництво продукції сільського господарства на одну особу в Україні постійно зростає, зокрема зерна зернових і зернобобових культур в період 2000-2018 рр в 3,3 рази і становило в 2018р 1657 кг, а соняшнику - за цей період в 4,8 рази та склало 335кг. В зв'язку з тим, що даний рівень суттєво перевищує можливості споживання їх однією особою, значна частина сільськогосподарської продукції іде на експорт.

Відбуваються значні зміни в галузях тваринництва. Якщо поголів'я тварин в країні до 1985р зростало, то після цього значно почалось скорочуватись і в 2018 р знизилось: ВРХ в 8 раз (в т.ч. корів - 4,7рази) ; свиней - 3,5 рази; овець - 7,3 рази. Виробництво яєць та меду зростає і значно перевищує їх потреби в Україні.

1. Зростання обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у світі та в Україні за 1990-2017 роки, %

Показники	Зерно	Фрукти	Овочі	Картопля	М'ясо	Молоко	Яйця
Весь світ	52,7	115,4	161,1	45,3	86,6	52,8	135,1
Україна	21,4	-11,4	39,3	32,7	-46,8	-58,0	-4,8
Відхилення України від світу, в. п.	-31,3	-126,8	-121,8	-12,6	-133,4	110,8	139,9

** Ст.збірн С.-г України, 2018р*

Нарощування обсягів виробництва зернових та олійних культур в Україні відбувається в основному за рахунок розширення їх посівних площ, що приводить до не притримування агровиробниками науково обґрунтованих

сівозмін. Тільки за останні 20 років середній вміст гумусу в українських ґрунтах знизився із 3,5 до та 3%. Такі зниження відбуваються за всіма природно-економічними зонами України.

Наприклад в ґрунтах Полтавської області вміст гумусу тепер становить у середньому 3,53% (у 1890 році цей показник був 8,0-8,8%). Збільшити його вміст немає змоги, бо не вносимо в ґрунт основних органічних добрив - гною. Ми ігноруємо закон землеробства – науково обґрунтовану сівозміну.²⁵

Для того ж, збільшення урожаю за останні роки за рахунок нових сортів і гібридів, удосконалення сільськогосподарської техніки та засобів захисту рослин маскує поступову втрату природної родючості ґрунтів. Тому зрозуміло, що і великий агрохолдинг, і дрібний фермер вкладають кошти насамперед у розвиток виробництва, але аж ніяк у ґрунтоохоронні заходи.

В більшості сільськогосподарських підприємств широко використовуються системи обробітку, які направлені на інтенсивний механічний обробіток ґрунту, значну розораність земель, порушення технології застосування органічних і мінеральних добрив, вирощування культур і сортів інтенсивного типу та значне розширення площ під ґрунтовиснажливими культурами – соняшником і ріпаком, що призвело до погіршення структури ґрунтів, посилення темпів їх агрофізичної деградації та ерозійних процесів, зменшення вмісту гумусу в ґрунті.

Тому, враховуючи, що рівень інтенсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств різний, потрібно, зупинити втрати гумусу, а відтворення ґрунтів оцінювати за збільшенням в них вмісту поживних речовин, у першу чергу фосфору й калію, що засвоюються рослинами. Фосфорні і калійні добрива, які потрібні для підтримання родючості, аграрними виробниками вносяться в незначній кількості, а основна увага надається азотним добривам, ціни на які постійно зростають внаслідок значного скорочення вітчизняного виробництва добрив.

Ряд передових господарств використовують інноваційні підходи щодо вирощування сільськогосподарських культур та обробки ґрунтів, серед яких - органічне виробництво, крапельне зрошення, No-till технології.

Щоб впроваджувати нову технологію, потрібні передумови, які б спонукали аграріїв до її використання. Основними умовами поширення No-till в Україні, окрім ґрунтово-кліматичних, є соціально-економічні. Така технологія дає можливість у 3 – 5 разів підвищити продуктивність праці, скоротити витрати на оплату праці в 1,6 рази, техніку – 1,5, паливе – 2,2 рази. Головна перевага No-till технології перед традиційною – це зменшення механічного впливу на ґрунт, збереження та покращення ґрунтової родючості та значна ресурсо- та енергозберігаюча ефективність. Також при безвідвальній технології обробітку ґрунту зменшується шкідливий вплив водної та вітрової ерозії на ґрунт в порівнянні з оранкою.²⁶

²⁵ Опара М. У чому помиляється Грета Тунберг. *Урядовий кур'єр* 22.02.2020 № 35 с.5

²⁶ Уланчук В.С. Ефективність інноваційного розвитку галузі рослинництва у сільськогосподарських підприємствах: монографія. Київ НУБіП України, 2019. 195с

При нинішній організації сільського господарства урожай на 80 % залежить від природи. При системі No-till вплив погоди і клімату на ефективність рослинництва зведений до 20 %, решта 80 % припадає на технології і управління в сільському господарстві, які об'єднані в одну систему.

Нами розроблена економіко-математична модель встановлення оптимального плану розвитку сільськогосподарського виробництва в регіоні, що забезпечує збереження родючості ґрунтів та високоефективне виробництво продукції. Дана економіко-математична модель формувалась на прикладі інформації по сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Землі Черкащини представлені типами ґрунтів: чорноземи типові - 61%; чорноземи опідзолені - 9,7%; опідзолені лісові ґрунти – 2,4%; лучно – болотні та лучні – 25,6% ; дерново – підзолені - 1,2%.

Розроблена економіко-математична модель складається із п'яти блоків, відповідно до наявних типів ґрунтів в Черкаській області та окремим блоком виділено галузі тваринництва. Розмір матриці задачі включає 409 змінних та 226 обмежень.

Модель має такий вигляд:

Знайти $X_{\mu r}, X_{s\mu r}, X_{sr}, X_i, X_j, X_q, X_z, X'_{s\ell\mu}, X_{ur}, Y_j^i$, які перетворюють в

максимум цільову функцію $Z_{\max} = \sum_{r \in R} \sum_{s \in S} C_{sr} X_{s\mu r} + \sum_{j \in J} C_j X_j - X_z$

При наступних обмеженнях:

1. Використання сільськогосподарських угідь:

$$\sum_{s \in S} \alpha_{isr} X_{sr} \leq N_{ir}, \quad (i \in I) \quad (r \in R)$$

2. Використання ріллі кожного типу земель:

$$\sum_{\mu \in M} X_{\mu r} \leq A_r \quad (r \in R)$$

3. Відповідність сільськогосподарських культур структурі та розмірам сівозмін:

$$\sum_{s \in S_\ell} X_{s\mu r} = \beta_{\ell\mu} X_{\mu r} \quad (r \in R) \quad (\mu \in M) \quad (\ell \in L)$$

4. Співвідношення між посівними площами певних сільськогосподарських культур в середині окремих їх груп:

$$X_{s\ell\mu} = \varphi_{s\ell\mu} X'_{s\ell\mu} \quad (s \in S) \quad (\ell \in L)$$

5. Використання наявних трудових ресурсів та можливе їх залучення для виконання виробничих процесів:

$$\sum_{s \in S} a_{isr} x_{s\mu r} - \tilde{o}_r \leq B_i \quad (i \in I_1) \quad (r \in R)$$

6. Визначення потреби в мінеральних добривах:

$$\sum_{s \in S} a_{usr} x_{s\mu r} - x_{ur} = 0 \quad (u \in I_3) \quad (r \in R)$$

7. Обсяги реалізації продукції рослинництва

$$\sum_{s \in S} d_{psr} x_{s\mu r} \geq Q_{pr} \quad (p \in I_4) \quad (r \in R)$$

8. Виробництво та забезпечення кормами галузей тваринництва і

птахівництва

$$\sum_{r \in R} \sum_{s \in S} v_{hsr} \tilde{o}_{s\mu r} \geq \sum_{j \in J} f_{hj} x_j \quad (h \in H)$$

9. Забезпечення поголів'я тварин та птиці різними поживними речовинами:

$$\sum_{s \in S} \sum_{r \in R} g_{esr} x_{s\mu} \geq \sum_{j \in J} f_{ej} x_j \quad (e \in I_5)$$

10. Гарантовані обсяги реалізації продукції галузей тваринництва:

$$\sum_{j \in J} d_{ij} x_j \geq Q_i \quad (i \in I_6)$$

11. Загальний гарантований обсяг реалізації продукції рослинництва в цілому по регіону:

$$\sum_{r \in R} \sum_{s \in S} d_{osr} \tilde{o}_{s\mu r} \geq Q_{\omega} \quad (\omega \in I_7)$$

12. Розрахунок валової продукції в співставних (постійних) цінах:

$$\sum_{r \in R} \sum_{s \in S} g_{sr} \tilde{o}_{s\mu r} + \sum_{j \in J} g_j x_j = x_q$$

13. Обмеження та визначення суми витрат для виконання встановлених

умов:

$$\sum_{r \in R} \sum_{s \in S} a_{s zr} \tilde{o}_{sr} + \sum_{j \in J} a_{zj} x_j = x_z$$

14. Обмеження для встановлення мінімальної чисельності поголів'я окремих видів тварин та птиці:

$$y_j^i \geq K_i$$

15. Умова невід'ємності змінних:

$$\{ x_{\mu r}, x_{s\mu r}, x_{sr}, x_i, x_j, x_q, x_z, x'_{sl\mu}, x_{ur}, y_j^i \} \geq 0$$

Для формування моделі використовувалися наступні умовні позначення

Індексація:

- j — номер змінних, що показують поголів'я тварин та птиці;
 s — номер змінних, що показують розмір площі сільськогосподарських культур;
 r — індекс, який показує номер типу земель представлений в моделі окремим блоком ($r = 1, 2, 3 \dots R$);
 M — множина різних схем сівозмін;
 L — множина видів культур, що можуть бути рівнозначні як попередники в структурі певної сівозміни;
 R — множина типів земель в регіоні;
 J — множини елементи якої є номери видів тварин;
 S — множини, елементи якої є номери площ сільськогосподарських культур;
 I_1 — множина видів земельних угідь;
 I_2 — множини видів трудових ресурсів;
 I_3 — множина обмежень по визначенню обсягу потреб в мінеральних добривах;
 I_4 — множини видів продукції рослинництва;
 I_6 — множини видів продукції тваринництва;
 I_5 — множина обмежень що формують раціон тварин з врахуванням необхідних поживних речовин;
 I_7 — множина обмежень по виконанню обсягу реалізації продукції рослинництва в регіоні.

Техніко-економічні коефіцієнти:

- α_{isr} — логічний коефіцієнт зв'язку, який може приймати значення 0; 1.;
 $\beta_{\ell\mu}$ — питома вага ℓ -ї групи сільськогосподарських культур в μ -ій схемі сівозміни;
 a_{isr} — затрати i -го виду трудових ресурсів на один гектар вирощування s -ої сільськогосподарської культури на r -ому типі земель;
 a_{usr} — потреба в u -ому виді мінеральних добрив на вирощування гектара s -ої сільськогосподарської культури на r -ому типі земель;
 $a_{s zr}$ — витрати на гектар s -ої сільськогосподарської культури при вирощуванні на r -ому типі земель;
 a_{zj} — витрати на голову j -го виду тварин та птиці;
 $\varphi_{s\ell\mu}$ — коефіцієнт пропорційності між площами окремих сільськогосподарських культур в середині ℓ -ої групи культур в μ -ій схемі сівозміни;
 d_{psr} — вихід товарної продукції рослинництва p -го виду з одиниці площі s -ої сільськогосподарської культури на r -ому типі земель;
 v_{hsr} — вихід кормів h -го виду з одиниці площі s -ої сільськогосподарської культури на r -ому типі земель;
 g_{esr} — вихід поживних речовин e -го виду з одиниці площі s -ої сільськогосподарської культури на r -ому типі земель;
 d_{ij} — обсяг i -ої товарної продукції тваринництва отриманої від однієї

голови j -го виду тварин та птиці;

$d_{\omega sr}$ — вихід ω -ого виду продукції рослинництва отриманого від s -ої сільськогосподарської культури на r -ому типі земель;

c_{sr} — ціна реалізованої товарної продукції, яка одержується в розрахунку на одиницю вимірювання s -ої сільськогосподарської культури, що вирощується на r -ому типі земель;

c_j — ціна реалізації продукції, яка одержується від однієї голови j -го виду тварин та птиці;

f_{hj} — потреба в h -ому виді корму в розрахунку на голову j -го виду тварин та птиці;

f_{ej} — потреба e -ї поживній речовині j -им видом тварин та птиці;

N_{ir} — площа i -го виду земель, що відносяться до сільськогосподарських угідь, які розміщені на r -ому типі земель;

A_r — площа, яку займає рілля на r -ому типі земель;

K_i — мінімальна чисельність окремих видів тварин та птиці;

B_i — наявність i -их трудових ресурсів;

Q_{pr} — обсяг продажу p -го виду продукції рослинництва з r -ого типу земель;

H — множина видів кормів;

Q_i — обсяг продажу i -го виду продукції тваринництва;

Q_{ω} — загальний обсяг продажу ω -го виду продукції рослинництва.

Змінні величини:

$x_{\mu r}$ — площа сівозміни за μ -ою її схемою в r -ому типі земель;

$x_{q\mu r}$ — площа s -ої культури, що буде розміщена в сівозміні за μ -ою її схемою на r -ому типі земель;

x_{sr} — площа різних видів земель, що входять в склад сільськогосподарських угідь на r -ому типі земель;

x_i — додаткове залучення i -их трудових ресурсів в сільськогосподарське виробництво для виконання заданої програми;

x_j — поголів'я j -го виду тварин та птиці;

x_q — валова продукція в постійних цінах 2010р;

x_z — сума витрат;

x_{ur} — маса u -го виду мінеральних добрив для вирощування сільськогосподарських культур на r -ому типі земель;

$x'_{sl\mu}$ — площа s -ої сільськогосподарської культури в середині ℓ -ої групи культур в μ -ій схемі сівозміни;

y_j^i — поголів'я окремих видів тварин та птиці.

У відповідності до вимог задачі склад і кількість змінних залежить від кількості сільськогосподарських культур вирощуваних за різними схемами сівозмін, видів і груп тварин, які вирощуються в регіоні. Слід мати на увазі, що одна і та ж сільськогосподарська культура, як правило, не може бути представлена однією змінною в різних блоках матриці задачі.

Галузі тваринництва подаються в математичній моделі окремим блоком

змінних і обмежень, які відображають поголів'я тварин у розрізі статеві-вікових груп, їхню продуктивність, отриману валову продукцію, витрати кормів та затрати праці.

Дану економіко-математичну модель доцільно використовувати в кожному регіоні України, але в матрицю задачі уводиться інформація відповідно до конкретного регіону, стану та типів його ґрунтів, інноваційних технологій їх використання направлених на отримання високоякісної сільськогосподарської продукції відповідно до міжнародних стандартів та відновлення родючості ґрунтів.

Україна збільшує виробництво сільськогосподарської продукції та посилює позиції на світовому ринку продукції рослинного походження і посідає 4-те місце з експорту кукурудзи та ячменю, а також 5-те місце за експортом пшениці.

2. Частка експорту у валовому зборі основних сільськогосподарських культур України, %

Сільськогосподарська продукція	2010р	2013р	2015р	2017р	2018р	2018р до 2010р, в.п.
Пшениця	28,8	35,5	50,7	66,2	66,5	37,7
Кукурудза	33,9	54,1	81,2	78,6	60,0	26,1
Ячмінь	56,3	30,9	55,8	58,6	48,9	-7,4
Насіння ріпаку	102,6	99,8	82,6	75,2	88,7	-13,9
Насіння соняшнику	6,1	0,6	0,4	0,6		х

Зовнішня торгівля країни розширюється, тільки за 2000-2019 рр. валютні надходження від експорту зросли в 3,43 рази (на \$35487,8 млн), а імпорт підвищився за цей період в 3,85 рази (\$45008,5 млн). В структурі зовнішньої торгівлі значне місце займає агроекспорт. Експорт вітчизняної аграрної продукції за цей період зріс на \$20,8 млрд або в 16,1 рази і місце її в зовнішній торгівлі підвищилось з 9,5% (2000р) до 44,2% (2019р). Стрімке зростання тенденції експорту характерне для продукції рослинного походження, виручка від неї зросла в порівнянні з 2000р в 35,4 рази, а продукції тваринного походження - в 3,5 рази. В складі продукції рослинного походження провідне місце займають зернові культури і валютні надходження від них підвищились в 77,7 рази. Серед зернових культур, за вартістю валютних надходжень, виділяється кукурудза і в 2018р на 16,7% перевищили надходження від експорту зерна пшениці.

Постійне зростання експорту продукції рослинного походження в експортній виручці України з 2,5%(2000р) до 25,8%(2019р), а валютні надходження від експорту продукції тваринного походження, за цей період незначні і знижувались до 2017р. В сукупних обсягах українського експорту за 2000-2019 рр. частка продукції тваринного походження невисока та займала всього від 1,5%(2010р) до 2,6% (2019р)

3. Динаміка частки сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів в структурі експорту України

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	Рік									
	2000		2005		2010		2015		2019	
	млрд. \$	%	млрд. \$	%	млрд. \$	%	млрд. \$	%	млрд. \$	%
Усього	14,6	100	34,2	100	51,4	100	38,1	100	50,1	100
в т.ч агропродукція	1,4	2,4	4,3	12,6	9,9	19,3	14,6	38,2	22,1	44,2
Живі тварини, продукти тваринного походження	0,4	2,5	0,7	2,1	0,8	1,5	0,8	2,2	1,3	2,6
Продукти рослинного походження	0,4	2,5	1,7	5,0	4,0	7,7	8,0	20,9	12,9	25,8
Жири та олії тварин-ного або рослинного походження	0,2	1,6	0,6	1,7	2,6	5,1	3,3	8,7	4,7	9,5
Готові харчові продукти	0,4	2,8	1,3	3,8	2,6	5,0	2,5	6,5	3,2	6,4

В загальному обсягу експорту аграрної продукції основне місце займає продукція рослинного походження 28,5% (2000р), 58,4% (2019р). Серед найвищих вартісних товарних позицій аграрного експорту України в 2018 р можна відзначити олію, кукурудзу, пшеницю, насіння олійних культур.

Тому проаналізуємо напрями підвищення ефективності експортної діяльності України на основі провідних видів сільськогосподарської продукції, яка користується високим попитом як на зовнішньому, а також на внутрішньому ринку – зернові культури. Основну увагу сконцентруємо на рівні світових цін та їх вплив на обсяги аграрної продукції експортованої із України.

4. Середні ціни продукції експорту основних сільськогосподарських культур України, \$ /т

Сільськогосподарська продукція	2010р	2013р	2015р	2017р	2018р	2018р до 2010р,%
Пшениця	186,5	243,7	166,4	159,4	183,5	98,4
Кукурудза	193,9	229,1	158,2	154,1	163,6	84,4
Ячмінь	154,6	246,1	143,3	146,3	189,6	122,6
Насіння ріпаку	418,5	510,2	348,2	423,0	414,2	99,0
Насіння соняшнику	459,3	698,0	1153,3	404,4	480,9	104,7

Світові ціни на продукцію сільськогосподарського виробництва, особливо рослинництва, знижуються, але якщо порівнювати ціни експорту на товари українського виробництва, то вони нижчі від середніх світових. Досягнувши

свого максимуму протягом 2013 року, світові ціни постійно знижуються майже на всі види продукції рослинництва. З відмітки понад \$600 на тонну соняшникової олії і сої ціна зменшилася до \$400 . Порівняння середніх цін на сільськогосподарську продукцію України на світовому ринку із середньосвітовими, то вони значно нижчі. Наприклад в 2015р середні експортні ціни на вітчизняну пшеницю становили \$166 у порівнянні із середньосвітовою ціною \$254, кукурудзи - 158 проти \$242. Такі різниці мають місце із іншими видами продукції рослинництва, вони обумовленні нижчою якістю продукції українських аграріїв, недосконалою маркетинговою діяльністю та іншими факторами.

Тому з метою нарощення валютних надходжень від виробництва аграрної продукції, її необхідно поставляти на світові ринки не сировиною, а з доданою вартістю на основі глибокої переробки на харчові продукти.

5. Середні ціни експорту зерна та продукції його переробки України , \$ /т

Показники		2010р	2013р	2015р	2018р	2019р	2019р до 2010р,%
Зерно пшениці		186,5	243,7	166,4	183,5	182,7	98,0
Борошно пшениці або суміш пшениці жита		265,4	332,5	226,6	233,3	255,9	96,4
Крупи пшениці		340,1	401,1	274,2	323,2	349,3	102,7
Співвідношення до зерна	борошна,%	142,3	136,4	136,2	127,1	140,0	- 2,3 в.п
	крупини,%	182,4	164,6	164,8	176,1	191,2	8,8 в.п.
Зерно кукурудзи		193,9	229,1	158,2	163,6	161,3	83,2
Борошно кукурудзи		210,4	271,8	249,8	333,4	400,5	190,4
Крупи кукурудзи		332,8	423,3	281,2	327,8	315,1	94,7
Співвідношення до зерна	борошна,%	108,5	118,6	157,9	203,8	248,3	139,8 в.п
	крупини, %	171,6	184,8	177,8	200,4	194,8	23,2 в.п.

Процес переробки продукції пов'язаний із внесенням додаткових витрат, соціальним розвитком територій на яких проходить переробка, збільшенням бюджетних надходжень на рівні країни та регіонів. Однією із найбільш простих технологій підвищення доданої вартості вирощеного зерна – це переробка його на борошно та крупи.

Середньорічні експортні ціни на борошно пшениці на 27,1- 42,3 % вищі цін зерна, але аналогічно цінам зерна знижуються. Ціни за якими експортуються крупи пшениці вищі зерна на 64,6 – 91,2% і вони зросли на \$9,2 або на 2,7%, а співвідношення цін між вартістю борошна і зерна в 2019р до 2010р підвищилося на 8,8 в.п.

Експортні ціни борошна української кукурудзи за 2010-2019рр постійно зростають і вони підвищилися на \$190,1 за тонну та становили в 2019р \$400,5. Темпи перевищення цін борошна над зерном зросли на 139,8 в.п. Середньорічні експортні ціни на крупи кукурудзи за останні дев'ять років на 71,6 - 100,4% перевищували рівень цін зерна даної культури.

Найбільше зерна пшениці закупають споживачі країн Азії і їх частка в загальному імпорті в 2010-2019рр. складала 44,2%(2013р) - 54,9%(2019р), а маса її закупки за цей період зросла в 4,4 рази. Країни африканського континенту збільшили закупки української пшениці 3,6 рази та їх частка в загальній масі закупок зерна пшениці становить 31,9 - 53,7%. В цілому експорт пшениці з України в країни Азії, в останні п'ять років, в 1,4 - 1,7 рази перевищує країни африканського континенту.

Зерно пшениці несуттєвим попитом користується в країнах Європи і частка європейських країн в загальній закупці української пшениці за останні п'ять років знизилась із 13,1% (2015р) до 3,1% (2019р). У 2013р, 2015р та 2019р на Єгипет припадало: - 13,4; 8,5; 17,7% українського експорту зерна пшениці, Індонезію – 7,2; 15,9; 14,8%, Бангладеш - 6,2; 5,6; 11,4%, Філіппіни – 4,8; 10,7; 5,1%, Туніс – 4,6; 6,3 ; 5,1% відповідно.

В країнах ЄС розроблені стандарти до якості сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, а так як більшість українських агровиробників не дотримуються технологій її виробництва, тому якість сировини невисока і вона не користується попитом в розвинутих країнах. Це видно на прикладі експорту зерна пшениці до країн Європи.

При підвищенні якості вітчизняної сільськогосподарської продукції особливу увагу її виробникам необхідно звернути також, на виробництво органічної продукції. Порівнянні із традиційним землеробством витрати на гектар вирощування органічної продукції без добрив, пестицидів та інших хімікатів нижчі щонайменше вдвічі, але внаслідок меншої врожайності сільськогосподарських культур витрати на одиницю продукції вищі. а якщо враховувати реалізаційну ціну органічної продукції, то вона вища більше ніж на 50%.

В світі постійно зростає кількість виробників органічної продукції та кількість країн, що зайняті органічним виробництвом. В 1999р було зафіксовано 77 країн з даними про сертифіковане органічне сільське господарство, а в 2016р - 178 країн. В Україні споживання органічних продуктів на душу населення є значно меншим, ніж в країнах ЄС, і складає € 0,5 на особу. Наприклад, у Швейцарії вартість органічних продуктів на душу населення дорівнює € 274, а в середньому в країнах ЄС – € 40.

Високі ціни на органічні харчові продукти та значний попит на них в передових країнах світу стимулює аграрних виробників нашої країни до значного нарощування органічної сировини, а харчових виробників - до її переробки та постачання на світові ринки.

В Черкаській області понад п'ять років поки що діють тільки чотири підприємства з виробництва органічної продукції. Серед них ТОВ «Агрофірма «Поле», яке виробляє крупи категорії Organic food, що відповідають європейським стандартам якості та пройшло сертифікацію свого виробництва за стандартами ЄС. Підприємство вже протягом 15 років поставляє за кордон органічну продукцію, співпрацює з 20 господарствами з різних областей, для цього побудували власний елеватор.

На експорт надходить продукція різної якості від великих та малих аграрних формувань. Дрібнотоварне виробництво не спроможне на рівні конкурувати з великотоварним у вирощуванні основних зернових культур, ріпаку та соняшнику, які найбільше прибуткові в сучасних умовах. Тому невеликим агровиробникам доцільно сконцентрувати свою діяльність на виробництві продукції овочівництва, садівництва, виноградарства за умови організації мережі оптових баз із закупівлі і тривалого зберігання продукції, її переробки та поставки на внутрішній ринок.

В перспективі основна продукція сільського господарства має бути направлена на збільшення її доданої вартості, яка буде здійснюватися підприємствами харчової та переробної промисловості, відповідно до вимог міжнародних стандартів. Створена продукція буде направлена на експорт, а незначна її частину реалізована на внутрішньому ринку, що позитивно вплине на розвиток економіки України та її регіонів.

В цілому «зелений» енергетичний перехід стимулюватиме розвиток високотехнологічного виробництва в Україні, зумовлюючи зростання попиту на товари та послуги, пов'язані із «чистими» технологіями, які затребувані у розвинутих країнах світу. Україна отримає реальну можливість для трансформації промислового виробництва та структури експорту, з більшим попитом на товари із високою доданою вартістю, використовуючи свої абсолютні та відносні переваги у розвитку «чистих» технологій та освоюючи нові ніші на світових ринках. Це матиме безпосередній вплив на економічне зростання, появу нових робочих місць та збільшення доходів громадян України, а також поповнення державного бюджету країни і регіонів та вирішення соціальних проблем села.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

2.1. Емпіричні засади впливу поведінкових аспектів на функціонування фінансового ринку

Барабаш Л.В., к.е.н., доцент

*Сьомко Н.В., здобувач освіти другого (магістерського) рівня
Уманський національний університет садівництва*

Рух фінансових потоків в економічному середовищі країни є необхідною умовою забезпечення безперервного відтворювального процесу. Шляхом купівлі-продажу фінансових ресурсів учасники економічних відносин вирішують проблеми фінансового забезпечення своєї діяльності. Саме такі взаємовідносини з приводу купівлі-продажу фінансових ресурсів називають фінансовим ринком.

На початкових етапах розвитку фінансових відносин угоди купівлі-продажу здійснювались безпосередньо між власником капіталу та його споживачем. Однак під впливом зростання світового багатства та збільшення масштабів виробництва різноманітних продуктів кількість таких угод значною мірою збільшилась, а процес їх виконання значно ускладнився. Тому, з метою спрощення обслуговування руху капіталу від власника до споживача, виникла потреба, а відтак і наявність, фінансових посередників, які своєю діяльністю не лише спростили рух капіталу, а й внесли різноманітність до фінансових відносин великою кількістю фінансових послуг.

Щоб оцінити ступінь розвитку фінансового ринку, необхідно означити кількість фінансових посередників, що функціонують на ньому, а також видову різноманітність і чисельність фінансових послуг, які вони можуть надати. Для розвиненого фінансового ринку властива значна кількість посередників, які за відносно невелику плату готові здійснювати свою діяльність – надавати різні види фінансових послуг.

Загалом можна підсумувати, що фінансовий ринок є системою економічних відносин, які виникають в процесі розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних коштів і цінних паперів між фінансовими посередниками, підприємствами, населенням, державою й іншими економічними суб'єктами.

Відтак механізм функціонування фінансового ринку має наступний вигляд (рис. 1):

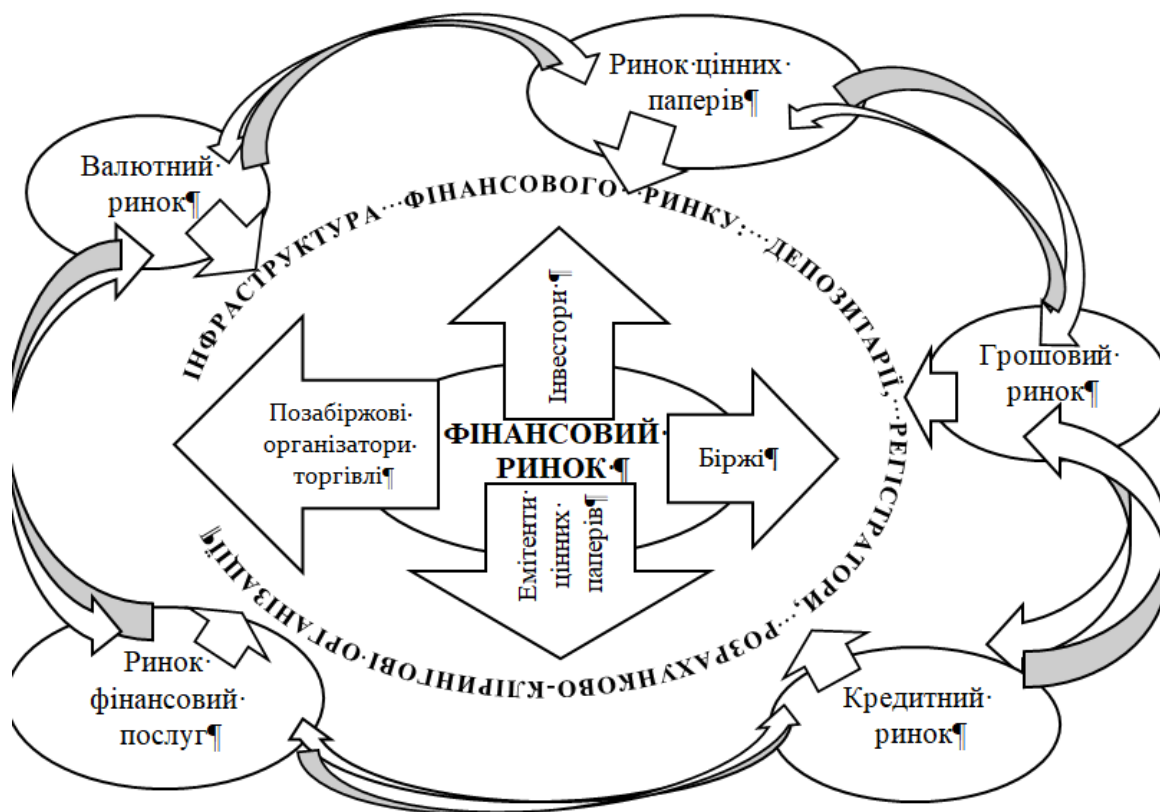

Рис. 1. Механізм функціонування фінансового ринку України

Згідно ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансовими вважаються такі послуги²⁷, як торгівля валютними цінностями; факторинг; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; надання коштів у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту; надання гарантій; професійна діяльність на ринку капіталу; фінансовий лізинг; переказ коштів; послуги у сфері страхування; послуги, що надаються відповідно до закону «Про банки і банківську діяльність».

Право на здійснення вище згаданих операцій надається фінансовим установам та фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності, за умови, якщо це передбачено законом. Проте, надавати кредити за рахунок залучений коштів має право лише кредитна установа на підставі відповідної ліцензії.

Зважаючи на значний спектр послуг, що реалізуються на фінансовому ринку, а також коло його учасників, варто приділити увагу класифікації фінансових послуг (рис. 2).

²⁷ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: закон України від 12.07.2001р. № 2664 у редакції від 11.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення 05.07.2022)

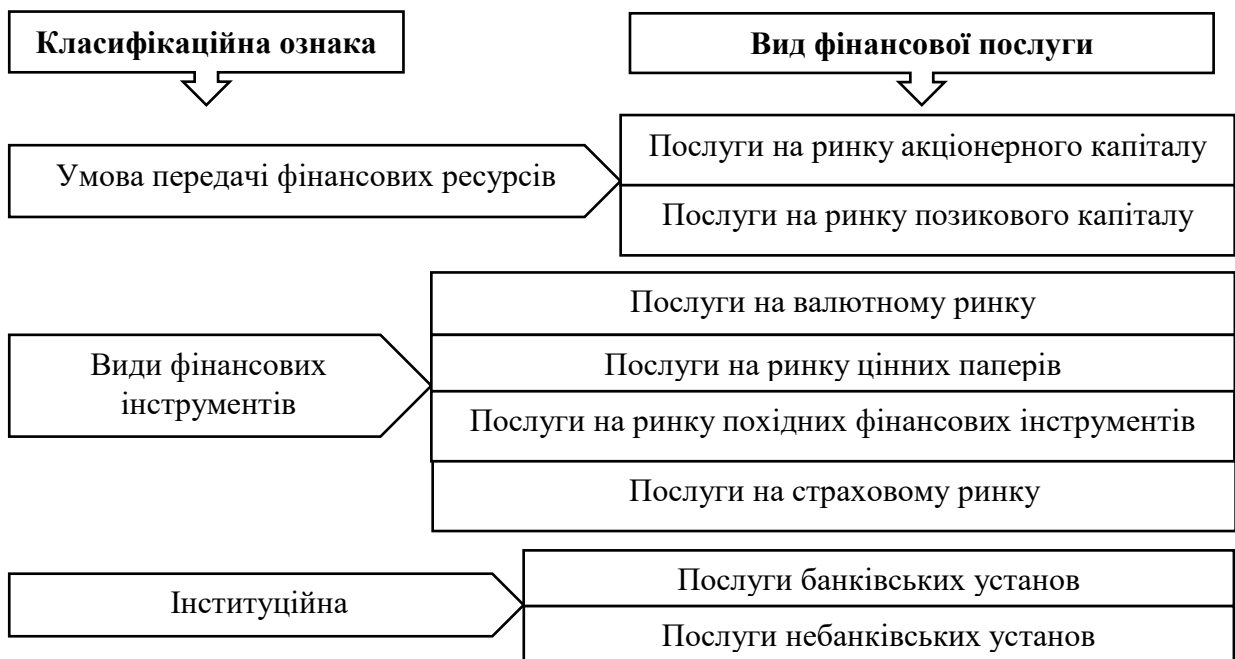

Рис. 2. Класифікація фінансових послуг на фінансовому ринку

Відтак, згідно класифікації, під час надання фінансових послуг на ринку акціонерного капіталу фінансові посередники забезпечують вкладання ресурсів одних суб'єктів у діяльність інших без вказаних дедлайнів. Разом з цим інвестор отримує право на одержання дивідендів, право на спільну власність на активи підприємства. Послуги на ринку позикового капіталу реалізуються за допомогою боргових цінних паперів, а фінансові посередники забезпечують передачу ресурсів на чітко визначений термін під відсотки. До таких фінансових операцій відносять надання грошей у позику кредитно-фінансовими установами, фінансовий лізинг, надання гарантій та поручительств.

Послуги на валютному ринку пов'язані з обслуговування обігу іноземної валюти на території України. Хоча варто зазначити, що у країнах економічно розвинених такий спектр послуг досить обмежений, що вказує нам на їх стабільну національну валюту. А от послуги на ринку цінних паперів – це діяльність, що передбачає собою перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та обслуговування випуску та обігу цінних паперів. Цікавими є й послуги на ринку похідних фінансових інструментів, особливістю яких є їхня реалізація за допомогою строкових угод, механізм випуску яких пов'язаний із купівлею-продажем фінансових чи матеріальних активів. Послуги на страховому ринку здебільшого забезпечують процес купівлі-продажу страхового захисту, а також формують попит і пропозицію на страхові продукти.

За інституційними ознаками фінансові послуги поділяються на послуги банківських і небанківських установ. Перші надають досить широкий спектр послуг суб'єктам економіки, починаючи з залучення та розміщення грошових вкладів і кредитів і закінчуючи розрахунково-касовими обслуговуваннями клієнтів, операціями з цінними паперами, наданням консультаційних послуг тощо. До небанківських фінансових установ відносяться ломбарди, кредитні

спілки, пенсійні фонди, які зазвичай здатні надати своїм клієнтам одну або декілька послуг²⁸.

Важливе значення у розумінні ринку фінансових послуг має ціноутворення на різні фінансові активи. Саме за допомогою механізму ціноутворення розподіляється капітал в умовах ринкової економіки. Ціна – це грошовий вираз вартості товару. На фінансовому ринку розрізняють дві категорії, пов'язаних з ціною: ціна цінних паперів і ціна капіталу.

Для інвесторів ціна капіталу є доходом, який він отримує від вкладення інвестицій у фінансові активи. Для емітента – фінансовими витратами, які він повинен сплатити інвестору у відсотках до отриманого капіталу. Завданнями процесу ціноутворення на фінансовому ринку є: Реалізація конкретних цілей ціноутворення; Відображення реального співвідношення попиту та пропозиції; Урахування різноманітних факторів, що впливають на формування ціни.

З урахування різнопланових факторів ціни на фінансові активи можуть суттєво коливатися. На формування рівня ціни на фінансові інструменти впливають галузева приналежність емітента та територіальні умови його розміщення, якість цінних паперів, специфіка окремих регіонів, заходи державного регулювання цін, конкуренція, співвідношення між попитом та пропозицією, рівень податків. Здебільшого в процесі формування цін враховується велика кількість ринкових факторів, які можна об'єднати в три групи: попит, витрати та конкуренція. До факторів попиту слід віднести обсяг потенційних інвестицій, звички інвесторів, їх доходи, наявність аналогічних цінних паперів на ринку і ціна на них. Емісійні, маркетингові та інші витрати, які пов'язані з випуском та обігом фінансових активів є факторами витрат.

Безперечно, конкуренція є впливом на формування ціни на фінансовому ринку, оскільки державний бюджет, кредитний ринок і ринок цінних паперів не лише доповнюють один одного, а й конкурують між собою в частині залучення фінансових ресурсів. До факторів конкуренції відносять кількість і різноманітність емітентів, наявність аналогічних цінних паперів, рівень цін конкурентів.

Зважаючи на наведені вище факти, можна зазначити, що на ціноутворення на фінансовому ринку впливають як традиційні фактори (попит, пропозиція, конкуренція), так і специфічні (тип, вид, різновид цінного паперу, термін його обігу, галузева належність, місцезонаштування, поведінка інвесторів і споживачів).

Останнім часом нетрадиційні фактори, зокрема поведінкові, все активніше включають до кола фінансових ризиків. Саме під впливом різних поведінкових чинників приймаються ірраціональні фінансові рішення, що характеризуються негативними наслідками. Як свідчать результати досліджень поведінки, через обмежені людські можливості сприймати й обробляти інформацію, формуються когнітивні упередження або спрощені підходи (евристики) до прийняття фінансових рішень. Учасники фінансового ринку не завжди вірно

²⁸ Фінансовий ринок: навчальний посібник / С. С. Арутюнян, Л. В. Добриніна [та інш.] / за ред. С. С. Арутюнян. Київ : Гуляєва В.М., 2018. 484 с.

можуть відтворити інформацію й об'єктивно оцінити свої вміння та знання. Вони можуть неочікувано реагувати на форму подачі інформації, переоцінювати її важливість і не мати належного самоконтролю для здійснення необхідних дій. Отож, під впливом сформованих суспільством стереотипів, тверджень, звичайних емоцій, тобто поведінкових факторів, люди схильні приймати нерациональні рішення.

Узагальнюючи результати дослідження поведінкових теорій, було виявлено та систематизовано низку поведінкових чинників, що впливають на прийняття фінансових рішень громадянами, а саме: евристики, емоції, фреймінг, вплив ринку, «психологічна бухгалтерія», несприйняття витрат.

Евристика в загальному своєму розуміння – це наука, що вивчає діяльність і методи, які використовуються у відкритті нового. У даному контексті слід виокремити евристику репрезентативності, евристику доступності, евристику «якоріння» та ефект приєднання до більшості. Емоції справляють не менший вплив. Особливо яскравими, а відтак і найвпливовішими є оптимізм, песимізм, настрій, надмірна самовпевненість, ефект жалю, ілюзія контролю. Схильність реагувати на певний вибір по-різному, залежно від контексту, формулювання проблеми або пропозиції, тобто того, як такий вибір подається – як програш чи виграш – це фреймінг (ефект обмеження рамками). Доволі часто люди спираються на встановлені суспільством чи авторитетними особами рамки та притримуються їх, незважаючи на можливу ірраціональність суджень. Рационалізація після придбання, підтверджувальне упередження, фундаментальна помилка атрибуції – таким є вплив ринку на прийняття особою фінансових рішень. «Психологічна бухгалтерія» – ще один з поведінкових факторів, що здійснює вплив на процес прийняття фінансового рішення. В його основі – схильність ставитися до грошей, залежно від того, звідки вони надійшли, в якій формі зберігаються і на що витрачаються. Несприйняття витрат – базовий поведінковий фактор. Готовність йти на більший ризик з метою уникнення втрат, аніж одержання додаткового доходу, ефект володіння, ефект капкану, ефект страуса – його прояви, доволі часто наперед негативні з позиції прийняття зважених фінансових рішень.

Сукупність поведінкових актів, дій, тактик і стратегій поведінки, метою яких є придбання, здобуття засобів задоволення потреб, формує споживчу поведінку²⁹. Люди приймають конкретні рішення стосовно того, як витрачати зароблені кошти, скільки витрачати і на які цілі, чи інвестувати їх та у які саме активи, чи здійснювати заощадження, чи брати кредит тощо³⁰. Відтак передумовами у виникненні труднощів із прийняттям споживачами фінансових рішень є: ускладнення фінансових продуктів за рахунок розширеного переліку фінансових інструментів; необхідність здійснення вибору між поточним і

²⁹ Котова М.В. Особливості прийняття інвестиційних рішень фізичними особами на ринку цінних паперів. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2014. С. 70–75. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ rectpu_2014_1_2_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/rectpu_2014_1_2_10) (дата звернення 05.07.2022).

³⁰ Карпшин Н., Табака С. Поведінкові чинники фінансових рішень домогосподарств. Конкурсна робота. 2019. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1338> (дата звернення 06.07.2022)

майбутнім споживанням; високий рівень ризиків і невизначеності на фінансовому ринку тощо³¹.

Суттєвий вплив на фінансові рішення громадян має ефект приєднання до більшості або «стадна поведінка». Дуже часто суб'єкти ринку фінансових послуг керуються такими чинниками, як настрій, інтуїція, гордість, самовпевненість, жадібність, страх тощо. В хорошому настрої ці ж суб'єкти можуть витрачати більше; через гординю – не визнавати свої фінансові помилки, через самовпевненість вкладати гроші у ризикові проекти; через жадібність – не можуть вчасно зупинитися. Нерідко їх безпідставна самовпевненість заважає приймати об'єктивні фінансові рішення та штовхає на невиправданий ризик у здійсненні фінансових операцій, що потребують уваги та відповідальності. Особливо небезпечною є ситуація, коли до самовпевненості додається така емоція, як жадібність. Відтак, людина, яка не має належних фінансових знань і прагне легкого збагачення, стає жертвою обману і шахрайства.

Мінімізація впливу поведінкових чинників на фінансовий ринок і його функціонування, відповідно до відомих стратегій, можлива або шляхом використання принципів лібертаріанського патерналізму, або за рахунок підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Так, стратегія лібертаріанського патерналізму передбачає участь держави і приватних інституцій у ненав'язливому підштовхуванні населення до прийняття рішень, що позитивно вплинуть на його здоров'я, продовження життя та фінансове благополуччя. Стратегія підвищення рівня фінансової грамотності населення скерована на впровадження просвітницьких заходів, що сприяють фінансовій освіченості й удосконалюють процес управління особистими фінансовими ресурсами. Володіючи достатнім рівнем фінансових знань, населення піклуватиметься про підвищенню рівня власного добробуту й активізацію економічних процесів у державі, а відтак розумітиме логіку та послідовність дій на фінансовому ринку. Відтак наразі одним із першочергових завдань держави має стати відповідальний вибір і реалізація такої стратегії, яка допоможе населенню максимально уникнути поведінкового впливу та навчить грамотному управлінню фінансовими ресурсами в сучасних умовах невизначеності ринку і надмірного споживання. Предметом подальших наукових розвідок є пошук та поглиблене вивчення³².

Отже, на даний час не стільки економічні, а переважно психологічні, релігійні, етичні, культурні й інші чинники відіграють щораз важливішу роль у функціонуванні фінансового ринку. Тому формалізація правил поведінки всіх його учасників є необхідною, як засіб захисту інвесторів, особливо на нових сегментах ринку з інноваційними фінансовими продуктами.

31 Споживча поведінка українських домогосподарств : монографія / Ю. Ф. Пачковський, А. О. Максименко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 292 с.

32 Карпишин Н., Табака С. Поведінкові чинники фінансових рішень домогосподарств. Конкурсна робота. 2019. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1338> (дата звернення 06.07.2022)

2.2. Особливості проведення антикризового управління діяльності страхових компаній

Власюк С.А., к.е.н., доцент

*Ясінський О.Р., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
(доктор філософії)*

Уманський національний університет садівництва

Важливою умовою стабільного розвитку та зростання національної економіки є стійкість та ефективність функціонування підприємств всіх галузей. Одним з найважливіших елементів національного господарства є фінансовий ринок, учасниками якого є, зокрема, страхові компанії, які надають унікальні послуги та реалізують важливі функції, серед яких захисна, заощаджувальна та інвестиційна. Забезпечення стабільності функціонування страховиків є базовим завданням як менеджерів компаній, які дбають про зростання фінансової результативності бізнесу, так і держави, зацікавленої у здатності компаній виконувати взяті зобов'язання.

Забезпечення фінансової стійкості страхової компанії можливе лише за умови постійного і детального контролю діяльності страховика та своєчасного реагування керівництва компанії на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах, що забезпечується реалізацією системи заходів антикризового управління в страхових компаніях.

Незважаючи на той факт, що в багатьох страхових компаніях впроваджуються елементи ризик-менеджменту та стратегічного планування, а державний регулятор страхового ринку реалізує практику пруденційного нагляду, питання об'єктивності та ефективності реалізації процесів антикризового фінансового управління в страхових компаніях залишається актуальним³³. Від того, наскільки точними та якісними будуть процеси аналізу загрози виникнення кризових явищ, наскільки адекватними та обґрунтованими виявляться заходи реагування на кризу, залежить результат боротьби з негативними проявами фінансової кризи³⁴.

В узагальненому вигляді під антикризовим управлінням варто розглядати таке управління, яке буде запобігати кризовій ситуації або пом'якшувати її. Антикризове управління страховими компаніями поєднує як заходи організаційного та фінансового менеджменту, здійснювані безпосередньо управліннями всередині окремого страховика, так і дії уповноважених органів регулювання й нагляду за страховою діяльністю у час кризи, спрямовані на управління всією сукупністю суб'єктів страхового ринку, які дозволяють

³³ Гринчишин Я.М., Прокопюк А.В. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України / *Молодий вчений*. 2017. №3 (43). С. 622-626.

³⁴ Баліцька А.О., Власюк С.А. Актуальні проблеми страхового менеджменту в Україні. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання аграрної науки», присвяченої 175-річчю заснування Уманського національного університету садівництва, 21 листопада 2019 р. / Редкол.: Непочатенко О.О. (відп. ред.) та ін. Київ : Видавництво «Основа», 2019. 351 с.

страховикам вийти з кризового періоду з найменшими витратами та гарантувати захист інтересів страхувальників.

Антикризове регулювання страхової діяльності здійснюється на всіх етапах її розвитку: у стандартних умовах – при яких обов’язковим є превентивне антикризове управління, що передбачає розробку і реалізацію системи управлінських рішень, які дозволяють у випадку виникнення симптомів кризи не допустити падіння платоспроможності страхової компанії; у передкризовій ситуації; в період кризи; в період післякризового розвитку³⁵.

Розглянемо класифікація заходів антикризового регулювання страхової діяльності з урахуванням поділу на етапи розвитку економічної системи (табл.1).

1. Заходи антикризового управління (регулювання) страхової діяльності

Стандартні умови	Передкризова ситуація	Криза	Посткризовий розвиток
– контроль ризиків; – стандарти корпоративного управління; – внутрішній аудит; – атестація кадрів.	– діагностика фінансового стану; – клієнтоорієнтована політика; – поліпшення сервісу.	– тимчасова адміністрація; – план відновлення платоспроможності; – контроль витрат; – консервативна політика.	– маркетингова політика; – нові технології; – нові ринки; – розвиток регіональної мережі.

Заходи антикризового регулювання, можуть у тій чи іншій мірі застосовуватися на різних етапах. Однак в певній ситуації значення того чи іншого антикризового заходу посилюється і займає одну з пріоритетних позицій³⁶.

У мінливих економічних умовах України важливою проблемою для підприємств всіх галузей, у тому числі – страхових компаній, є загроза виникнення фінансової кризи. Щороку на вітчизняному страховому ринку спостерігається негативна тенденція до зменшення кількості страхових компаній. Така тенденція повинна змушувати менеджмент страхових організацій приділяти значну увагу підтриманню високого рівня фінансової стійкості підприємства, що забезпечить продовження його діяльності та розвиток компанії в майбутньому. З метою подолання кризових явищ страхові компанії повинні переглянути власну стратегію управління фінансами та розробити систему антикризового управління, що дасть змогу подолати кризу з найменшими наслідками для самої компанії.

В умовах ринкових відносин пріоритетним завданням аналізу стану компанії стає не стільки облік грошових потоків, скільки дослідження фінансово-економічного стану і його фінансової стійкості. Забезпечення

³⁵ Братюк В.П. Дослідження управління фінансовою надійністю страховика на прикладі страхових компаній України / *Ефективна економіка*. 2014. №11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3509>

³⁶ Власюк С.А., Цимбалюк Ю.А., Ролінський О.В. Фінансова безпека як основа функціонування страхового ринку. Теоретичні, методичні та практичні аспекти сталого розвитку економіки України : колект.моногр. / Під ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2020. 224 с.

фінансової стійкості страхової компанії є складним процесом, пов'язаним з постійним контролем всіх сфер діяльності страховика та своєчасною реакцією менеджменту компанії на зміну внутрішнього і зовнішнього середовища.

Виходячи з характерних особливостей діяльності страхових компаній розрізняють дві сторони з яких можна оцінити фінансову стійкість страховика, а саме:

- фінансова стійкість страхової компанії як юридичної особи, що займається господарською діяльністю з надання послуг;
- фінансова стійкість страхової компанії за вимогами, що ставляться до страхових компаній як до суб'єктів фінансового ринку.

Фінансова стійкість страхової компанії як юридичної особи полягає у ефективному співвідношенні власного і позикового капіталу у структурі фінансових ресурсів страхової компанії, що здатне забезпечити необхідний рівень платоспроможності і ліквідності.

Фінансова стійкість страхової компанії за вимогами, що ставляться до страхових компаній як до суб'єктів фінансового ринку полягає у створенні такої структури фінансових ресурсів страхової компанії, яка б забезпечила формування відповідного співвідношення нормативного і фактичного запасів платоспроможності, необхідних резервів, статутного капіталу та слідування іншим вимогам законодавства, що ставляться до цього виду фінансової діяльності.

З одного боку страхування на даний момент є засобом забезпечення добробуту населення та слугує для захисту юридичних осіб від настання можливих ризиків, а з іншого – являється комерційною діяльністю, метою здійснення якої, є отримання прибутків шляхом розміщення тимчасово вільних коштів.

Особливе значення фінансової стійкості страхових компаній для економіки в цілому обумовлено низкою причин. По-перше, розвиток страхового сектора в системі фінансових відносин на макрорівні сприяє стабілізації економічних відносин та забезпеченню соціальної стійкості суспільства. По-друге, зміцнення фінансової стійкості страхових компаній сприятливо впливає на ринкові відносини на макроекономічному рівні в цілому. По-третє, страхові компанії суттєво впливають на ринок інвестицій, оскільки є надійним джерелом формування фінансового капіталу³⁷.

На фінансову стійкість страховика впливає низка внутрішніх (на які може впливати та управляти ними компанія) та зовнішніх факторів (спричинені зовнішніми процесами, на які компанія не має змоги впливати, але повинна враховувати в процесі діяльності) (табл. 2).

Стійкість страхової компанії залежить від кількості тих факторів, які вона врахувала в процесі здійснення своєї діяльності. З огляду на те, що зовнішні фактори страхова компанія не може контролювати, тому однією з пріоритетних

³⁷ Золотарьова О.В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні / *Економіка і суспільство*. 2017. №11. С. 413-420.

цілей страховика повинно бути управління внутрішніми факторами, які впливають на рівень фінансової стійкості.

2. Фактори впливу на фінансову стійкість страхової компанії

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Порядок ліцензування	Загальна стратегія компанії та корпоративна культура
Порядок інвестування страхових резервів	Рівень і пріоритети фінансового менеджменту
Підходи до визначення маржі платоспроможності	Організаційна структура компанії
Регулювання перестраховальних операцій	Структура збалансованості страхового портфеля
Антимонопольне регулювання	Тарифна політика
Податкове законодавство	Обсяг власного капіталу
Регулювання страхових тарифів	Обсяги клієнтської бази та її стійкість
Ризики природних катаклізмів	Склад та рівень страхових резервів
Соціально-політична ситуація в країні	Політика перестраховування
Інфляційні процеси	Стан регіональної мережі
Рівень конкуренції на страхову ринку	Кваліфікація персоналу
Рівень страхової культури	Строк роботи на ринку та ділова репутація

Забезпечення фінансової стійкості страхової компанії можливе лише за умови постійного і детального контролю діяльності страховика та своєчасного реагування керівництва компанії на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Власний капітал страхової компанії виступає гарантією збереження її фінансової стійкості, адже забезпечує виконання зобов'язань страховика за умови недостатності страхових премій та прибутків від інвестиційної діяльності. Така ситуація може бути спричинена за рахунок акумуляції ризиків одного виду або в результаті настання певних катастрофічних подій.

Важливим фактором впливу на фінансову стійкість страховика є якість його страхового портфеля (величина, стійкість, структура) та його тарифна політика. Важливо досягти такого стану портфеля, щоб відношення договорів, які закінчуються, і новоукладених договорів, як мінімум, дорівнювало «1». Ця умова має поширюватися не тільки на кількість договорів, а й на суму внесків за ними, на страхову суму, величину ризику і тривалість строку страхування³⁸.

Основними складовими забезпечення фінансової стійкості страхової компанії є: власний капітал, страхові резерви, рентабельність страхових операцій, яка виражається відношенням балансового (валового) прибутку до дохідної частини, перестраховування, інвестиційна діяльність, тарифна політика. Від якості управління ними керівництвом страховика і буде залежати наскільки добре буде почувати себе організація на страховому ринку в тих чи інших умовах. На вітчизняному страховому ринку діє значна кількість страхових компаній і саме від ефективної маркетингової політики залежить рівень їх конкурентоспроможності. Кадрова політика є складним фактором групи

³⁸ Сосновська О.О., Арабаджи К.В. Факторний аналіз формування страхових резервів страховика. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2022. №1(9). С. 34-45.

управлінських факторів, що впливає на фінансову стійкість страховика через систему мотивації праці та систему підвищення кваліфікації правників. Важливим чинником впливу є і організаційна структура страхової компанії. Наявність філій у страхової компанії сприяє наближенню до клієнта, а також територіальному розкладанню збитків, що сприяє формуванню більш якісного страхового портфеля. Крім цього, головна страхова компанія отримує можливість краще маневрувати фінансовими ресурсами, оскільки кошти філій включаються в обіг головної компанії.

Проведене дослідження дозволило на основі системного підходу визначити основні фактори, що впливають на фінансову стійкість страхових компаній. Кожний з яких може стати домінуючим і вивести діяльність компанії на новий рівень розвитку або навпаки, привести її до втрати фінансової стійкості, і, як наслідок, до банкрутства.

2.3. Фінансове регулювання стратегічного розвитку аграрного сектору України в умовах інтеграційних процесів

Власюк С.А., к.е.н., доцент

Гуртовенко А.І., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Тиховський М.І., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Стратегія фінансового забезпечення є невід'ємною частиною управління підприємницьких структур аграрного сектору, що спрямоване на створення необхідних умов для розвитку бізнесу. Щонайперше на етапі формування стратегії вирішуються питання оптимізації фінансового результату, що вимагає узгодженості між кінцевою стратегічною метою досягнення максимальної прибутковості та забезпечення достатнього рівня фінансової стійкості, які як правило суперечать між собою. Отже, визначення на прогнозований період величини фінансового результату є важливою умовою ефективності стратегічного фінансування.

Сучасні наукові дослідження характеризуються, перш за все, впровадженням сучасних математичних методів, а також появою новітніх комп'ютерних технологій, що робить можливим дослідження складних явищ і процесів. На сьогодні, зважаючи на швидкий процес розвитку і впровадження новітніх технологій, задача прогнозування являється ще більш актуальною попри її складність аналізу даних. Часто у процесі прогнозування виникають труднощі, що пов'язані із недостатньою кількістю і якістю вхідних даних, неоднорідністю середовища, у якому протікає процес, впливом тих чи інших суб'єктивних факторів. Прогнозування, зазвичай, здійснюється з деякою похибкою, оскільки вхідні дані можуть бути неповними й неточними, а від цього й залежить, в свою чергу, модель прогнозу.

Найчастіше для моделювання економічних явищ і процесів використовують регресійні моделі. Проте, за умов нестабільності процесів, не лінійності зв'язків між показниками, що характеризують фінансовий результат, а також за відсутності об'єктивних статистичних даних використання регресійного аналізу не дає можливості отримати наукові результати, які відобразили б об'єктивну економічну діяльність.

Нині, також використовують пакети прикладних програм, таких як «Statistica», «MS Excel» для моделювання прогнозу фінансового результату, що вимагають статистичних характеристик фінансових результатів, яка за умов обмежених статистичних даних, є практично неможливими. Пакет «MS Excel» налічує значну кількість користувачів. Завдяки простоті роботи з ним та великій кількості корисних вбудованих функцій та процедур, він дозволяє вирішувати багато простих прикладних завдань, пов'язаних з обробкою даних. Однак потреба у серйозних методах прикладної статистики та аналізу даних у користувачів MS Excel при цьому залишається незадоволеною.

Останнім часом для моделювання економічних показників широко застосовуються штучні нейронні мережі. Даний апарат має добре розвинену методологію структурного моделювання й методів навчання, які базуються на добре розвиненій теорії програмування. Вони володіють достатніми прогностичними властивостями, що дає можливість моделювати системи із глибокою нестабільністю, будувати моделі динаміки нестационарних об'єктів та прогнозувати випадкові процеси.

Штучні нейронні мережі мають ряд переваг у порівнянні з іншими математичними методами прогнозування, а саме:

- вони мають більш гнучку структуру в порівнянні із економіко-математичними методами прогнозування;
- додаткову перевагу надає можливість зміни функції активації. Лише деякі незначні перетворення роблять можливим повністю змінити структуру штучні нейронні мережі, що дозволяє якнайкраще пристосувати обрану архітектуру, що розв'язується, та мінімізувати похибку мережі;
- експерт не залежить від вибору математичної моделі поведінки часового ряду³⁹.

Отже, для реальних задач сьогодення характерна велика кількість факторів впливу на фінансовий результат. Для навчання мережі та формування її структури використано середовище MATLAB, оскільки воно дозволяє швидко опрацьовувати великі обсяги статистичних даних і забезпечене широким набором програм і функцій для проектування та дослідження штучних нейронних мереж даного типу.

Математичну основу штучної нейронної мережі становить метод потенціальних функцій, що дозволяє подати деяку функцію $y(x)$ у вигляді суперпозицій потенціальних або базисних функцій $f_i(x)$. Результати

³⁹ Петров Р. І. Європейський вектор інтеграційного розвитку України: перспективи реалізації національних економічних інтересів / *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ*. Серія «Економічні науки». Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2016. № 7. С. 668–677.

прогнозування фінансових результатів підприємств аграрного сектору за 2011–2021 роки з використанням формули експоненційного згладжування із встановленням констант $\alpha = 0,2$; $\beta = 0,1$; $\gamma = 0,7$. Вибір коефіцієнта згладжування є абсолютно емпіричним, і при неправильному заданні його значення структура штучної нейронної мережі ускладнюється та погіршує її прогностичні властивості.

Результатом процесу стратегії є прогноз, який показує фінансовий результат діяльності аграрного сектору у довгостроковій перспективі. Вихідними параметрами для всіх стадій стратегії є збалансованість політики планування фінансового результату з внутрішньою загальною фінансовою стратегією підприємницьких структур аграрної сфери та її узгодженість із зовнішніми чинниками, які пов'язані з їх діяльністю.

Розрахунки проводились в середовищі MATLAB, і результати стратегії фінансового результату підприємницьких структур аграрного сектору Уманського району Черкаської області наведені в табл. 1.

1. Результати прогнозування фінансових результатів аграрного сектору

Рік	Точні дані	Нейронна мережа	Експоненційне згладжування
2015	-5545	-5545	-5545
2016	-4343,9	-4343,9	-4343,9
2017	764	142,69	888,48
2018	2489	983,05	1130,21
2019	301	1000,81	347,89
2020		1643,03	608,67
2021		1466,43	521,74
2022		1532,53	550,74
2023		1511,19	541,06
2024		1499,8	544,28

Близькість значень експоненційного згладжування з точними даними показує міру визначеності нейронної мережі, характеризує якість отриманих прогнозів. Як показує модель прогнозування фінансових результатів на 2022 рік прибуток повинен бути позитивним і підприємницькі структури аграрного сектору надалі будуть працювати на ринку.

Топ-менеджерам аграрного сектору Уманського району варто звернути увагу на розробку нової стратегії для управління підприємницькими структурами і розподілом їх ресурсів. Оскільки, стратегія підприємства є основою стратегічного планування, за допомогою якої на підприємстві зважається комплекс проблем, пов'язаних з цілеспрямованою переорієнтацією випуску продукції нової номенклатури й асортименту, впровадженням і використанням нових технологій, розвитком маркетингу, удосконалюванням структури керування підприємством, своєчасною і якісною підготовкою, і перепідготовкою кадрів.

Таким чином, ми спробували продемонструвати практичний підхід до розв'язання задачі стратегічного розвитку – передбачення фінансових

результатів в цьому напрямку повинно мати широке застосування. Адже кожне стратегічне рішення у певному розумінні, залежить від можливостей майбутньої ситуації.

Із всього наведеного, слід відмітити, актуальність використання нейронних мереж у розробленні моделей прогнозування, що дає можливість розрахувати фінансовий результат на перспективу, виявити тенденції їх змін та аспектів ефективної реалізації стратегії управління фінансовими результатами. Політики, практики, науковці, експерти оприлюднюють інколи протилежні, різноманітні, за змістом пропозиції щодо внесення коректив у закріплення позитивних тенденцій та розв'язання існуючих проблем, врахування тенденцій розвитку світової економіки, реагування на сучасні виклики та ін. Ці пропозиції потребують зважених всебічних оцінок з урахуванням світового досвіду, належної вітчизняної практики, можливостей економіки та суспільства в досягненні позитивних результатів у найближчій та оглядовій перспективі (рис. 1).

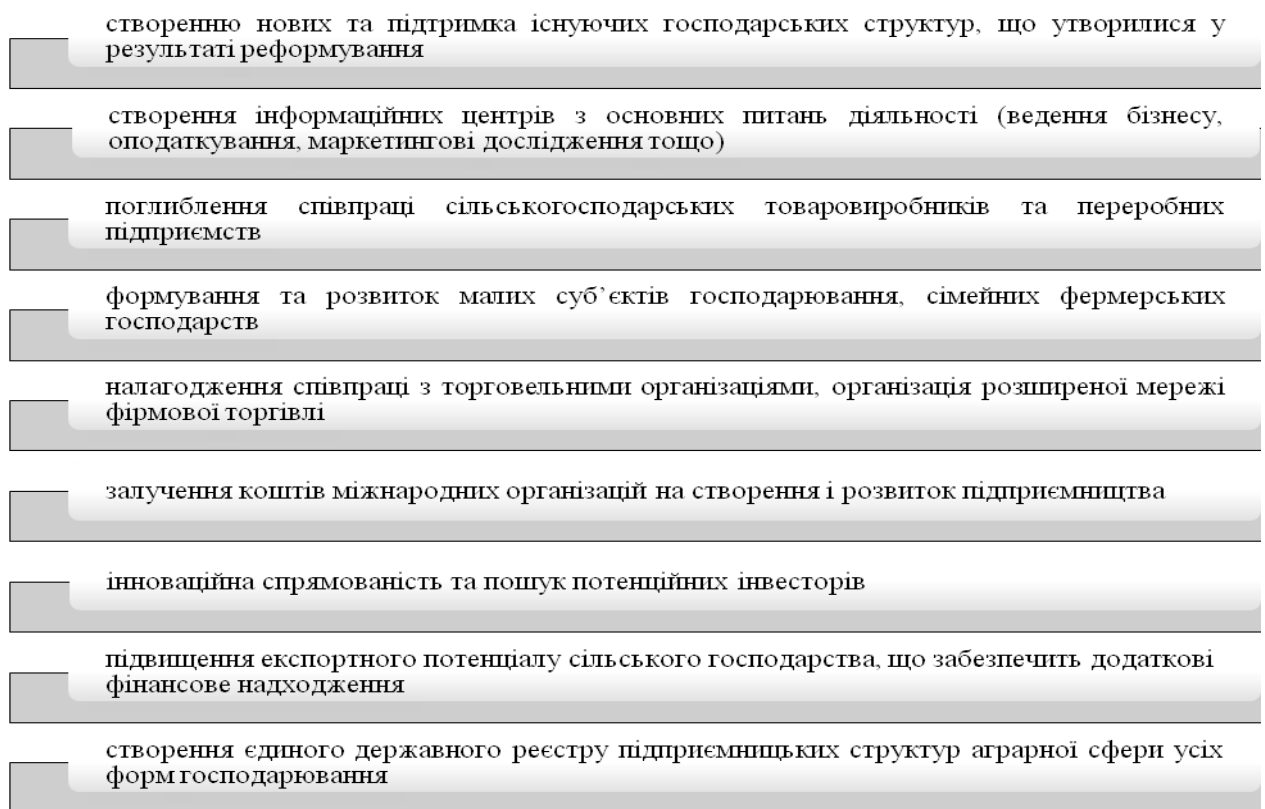

Рис. 1. Напрями удосконалення державного регулювання фінансового забезпечення підприємницьких структур аграрного сектору

Отже, основними особливостями ефективного здійснення підприємницької діяльності в аграрному секторі є: наявність достатніх фінансових ресурсів; ефективність використання ресурсів та ефективність досягнення цілей; використання управлінських функцій в повному обсязі (планування, прийняття рішень, організація, укомплектування персоналом, спілкування, мотивація, керівництво, моніторинг та контроль.); врегулювання основних моментів фінансової і податкової звітності у нормативній базі; самостійність у виборі організаційно-правової форми, напрямів діяльності,

організації діяльності, управління тощо; свобода і самостійність у підприємницькій діяльності. Майбутня ефективність на пряму залежить від якості управління та навколишнього середовища в якому підприємницькі структури приймають рішення та адаптують їх до мінливого середовища.

2.4. РОЛЬ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Гузар Б.С., к.е.н., доцент,

*Кисельов І.А., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
(доктор філософії)*

*Закамарко В.В., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
(доктор філософії)*

Уманський національний університет садівництва

Ринкова трансформація економіки України, підвищення нестабільності зовнішнього середовища, посилення конкуренції вимагають нових підходів до управління підприємствами. Науково-технічний прогрес і динаміка внутрішнього і зовнішнього середовищ спонукають до перетворення сучасних підприємств на складніші інформаційно-технічні системи. Тому виникає потреба у створенні такої інформаційної системи, яка забезпечує своєчасне отримання якісних даних та їх трансформацію в корисну інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо пріоритетних напрямів фінансової діяльності підприємства, спрямованих на досягнення стратегічних та оперативних цілей. Саме такою системою і є фінансовий контролінг. Необхідність проведення фінансового контролінгу на підприємстві полягає у потребі постійного моніторингу максимізації результатів господарської діяльності і порівнянні їх з планом; в збільшенні вартості підприємства та забезпеченні довгострокового його стійкого розвитку.

В умовах ринкової економіки суб'єктам підприємницької діяльності для успішного функціонування в будь-яких сферах досить важливим є не тільки розуміти сучасні механізми, але й формувати і використовувати стратегію і тактику, яка б відповідала вимогам сьогодення.

Останнім часом фінансовому контролінгу приділяється значна увага. Важливим завданням для підприємств в такому контексті є удосконалення системи менеджменту на основі створення системи фінансового контролінгу, як окремого напрямку економічної роботи, з метою реалізації оперативних та стратегічних управлінських рішень.

Спрямованість на довгострокову перспективу передбачає планування розвитку з урахуванням змін в оточуючому середовищі. Діяльність підприємств передбачає орієнтацію на ключові цілі стратегічного розвитку та реалізацію не тільки фінансових але й соціальних завдань.

Актуальність дослідження посилюється тим, що сучасні умови

господарювання знаходяться під впливом різного роду факторів зовнішнього середовища і вимагають від керівників використання найсучасніших методів і підходів в системі фінансового управління. Фінансовий контролінг є складовою економічної системи підприємства, пов'язаної із плануванням, прогнозуванням, аналізом та контролем. Проблема використання фінансового контролінгу в управлінні підприємством є актуальною, оскільки це дає можливість керівництву отримувати транспарентну інформацію щодо прийняття ефективних управлінських рішень. У свою чергу, це стає однією з ключових умов ефективного розвитку підприємств, як соціально - орієнтованої системи в умовах трансформаційних змін в системі її управління, формує програму впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та інтеграції інформаційних потоків на підприємстві з метою оперативного реагування на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

Запорукою ефективності розвитку підприємства є функціонування якісної системи фінансового контролінгу.

Використання фінансового контролінгу є досить актуальним з огляду на подальший розвиток підприємств та переорієнтацією на стратегічні перспективи.

Розвиток теорії контролінгу та фінансового контролінгу відображено у працях зарубіжних вчених І. Ансоффа, П. Друкера, Т. Коупленда, М. Мескона, А. Томпсона та інших. Розвитку концептуальних положень присвячені праці таких вчених як: А. Дайлє, Е. Майєр, Р. Манн, Д. Хан, К. Хомбург, Г. Піч, Х. Фольмут, В. Кнауф, О. Карминський, І. Маринюк, О. Потоцька, О. Примаєв, Ф. Пісчагов, Д. Попов, С. Фалько, Е. Уткін та ін. Дослідженнями проблем контролінгу займалися вітчизняні вчені І. Бланк, В. Геєць, В. Савчук, В. Сопко, М. Чумаченко, О. Терещенко, С. Козьменко, С. Петренко, М. Пушкар, Л. Сухарева.

Запорукою ефективності розвитку підприємства є функціонування якісної системи фінансового контролінгу.

Використання фінансового контролінгу є досить актуальним з огляду на подальший розвиток підприємств та переорієнтацією на стратегічні перспективи. Найбільший внесок у теорію фінансового контролінгу зробив Ф. Фрайберг, який визначає фінансовий контролінг, як підсистему контролінгу підприємства, метою якої є забезпечення оптимального рівня фінансової рівноваги суб'єкта господарювання, максимізація вартості капіталу та отримання прибутків⁴⁰.

В роботах науковців приділено багато уваги теоретичним та практичним аспектам щодо можливостей використання та впровадження фінансового контролінгу в реальному секторі економіки. Разом з тим такий значний сектор вітчизняної економіки як аграрний опинився в цьому контексті поза увагою дослідників.

⁴⁰ Карцева В.В. Методичні підходи до формування системи фінансового контролінгу на підприємстві. Економічний форум. Науковий журнал Луцький національний технічний університет. м.Луцьк. № 1. 2013.С.312-316.

Фінансовий контролінг в умовах ринку, як система сукупних процесів, має забезпечити інформаційну та методологічну підтримку в сфері підготовки та прийняття ефективних управлінських рішень на підприємствах аграрного сектору.

В умовах ринкової економіки все більше приваблює власників та інвесторів орієнтація контролінгу на фінансовий результат та створення підприємством доданої вартості. В такому випадку контролінг має забезпечити не тільки підтримку системи управління, а й налагодити її ефективне функціонування без додаткового навантаження в роботі виконавців, які беруть участь в даному процесі.

При орієнтації на фінансовий результат система контролінгу має супроводжувати процес управління з метою отримання позитивного фінансового результату.

Контролінг як складова системи управління знаходиться в безпосередньому взаємозв'язку із загальною системою управління і відповідно до неї змінюється, формується, розвивається.

З філософської точки зору контролінг - це образ мислення керівництва, орієнтований на оптимальне використання ресурсів та довгостроковий розвиток підприємства.

З функціональної точки зору контролінг - система, яка надає можливість отримати інформацію і забезпечити методичну та інструментальну підтримку загальної системи управління.

З організаційної точки зору контролінг - організаційна одиниця підприємства, яка виконує функції, передбачені вищим менеджментом.

З наукової точки зору контролінг - дисципліна, яка займається теорією виміру ресурсів, процесів і забезпечує регулювання виробничо - економічної діяльності.

Таким чином, науковці з одного боку розглядають контролінг як виокремлену систему управління, яка забезпечує функціонування усієї системи управління на підприємстві, а з іншого - складову системи управління.

Різносторонність думок щодо орієнтації контролінгу в системі управління підприємством говорить про те, що найбільш привабливої або найкращої концепції контролінгу на даний час не визначено. Такий висновок підтверджується зростанням орієнтирів контролінгу, а це свідчить про те, що протягом процесу дослідження контролінгу відкриваються усе нові аспекти щодо можливостей його використання в системі управління підприємством.

Розвиток контролінгу здійснюється в рамках сучасних наукових шкіл. Традиційно виділяють американську та німецьку школи контролінгу. В США увагу приділяють інструментам контролінгу та їх практичному використанню, а в Німеччині значна увага приділяється науковому обґрунтуванню принципів та методів контролінгу. Дослідження сутності американської та німецької моделей контролінгу дають підстави для твердження щодо відмінностей між ними. Так німецька модель концентрує задачі контролінгу у сфері внутрішнього обліку, а американська включає завдання управління фінансами, податками, використання інформаційних технологій. В німецькому бізнес-середовищі

контролінг виконує функцію сервісної підтримки менеджменту у сфері стратегічного і оперативного управління. У США управлінський облік (Management Accounting) лише надає оперативну інформацію для менеджменту. Слід зауважити, що американський підхід відрізняє прагматизм, а німецький - тенденція академізації контролінгу, яка сприяє формуванню цілісного теоретичного підґрунтя, а потім на цій основі практичного використання.

В загальній системі контролінгу виокремлюється такий сегмент управління, як фінансовий контролінг, який не підміняє фінансовий менеджмент, а навпаки забезпечує його якісне функціонування.

На думку Радзівіло І.В., Сіліна І.В. «фінансовий контролінг являє собою контролюючу систему, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках фінансової діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених та прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують її нормалізацію»⁴¹.

З точки зору О.О. Терещенка фінансовий контролінг - це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку фінансового менеджменту підприємства і включає в себе інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг⁴².

На думку С.В. Івахненкова, О.В. Мелих фінансовий контролінг є інтегрованою підсистемою прийняття управлінських рішень щодо пріоритетних напрямків фінансової діяльності підприємства, яка базується на комплексному аналізі даних бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та передбачає узгодження фінансових аспектів функціонування усіх підрозділів підприємства⁴³. Мистецтво фінансового управління полягає в поєднанні дій та рішень щодо забезпечення поточного фінансового положення підприємства, його платоспроможності та ліквідності, а також перспектив розвитку, забезпеченими довгостроковими джерелами фінансування, формуючими структуру активів.

О.М. Савицька та А.Ю. Скляр визначають актуальність формування концепції антикризового фінансового контролінгу на підприємстві в контексті розвитку інформаційної економіки, яка передбачає необхідність формування візії компанії в умовах трансформаційних змін у системі її управління, формують програму впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та інтеграції інформаційних потоків на підприємстві з метою оперативного реагування на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища⁴⁴ Якщо

⁴¹ Радзівіло І.В., Сіліна І.В. Концептуальні засади фінансового контролінгу на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2015. № 11.

⁴² Терещенко О.О., Стащук Д.М., Савчук Д.Г. Сучасний стан і перспективи розвитку фінансового контролінгу. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 117-126.

⁴³ Івахненков С.В., Мелих О.В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології. К.: Знання, 2009. 319 с.

⁴⁴ Савицька О. М., Скляр А. Ю. Антикризовий фінансовий контролінг – концепція ефективного управління підприємством в умовах економічної нестабільності та підвищення конкуренції.

контролінг забезпечує загальну координацію та функціонування підприємства, то фінансовий контролінг координує фінансове управління підприємством. Зважаючи на те, що фінансова складова будь-якого бізнес-процесу є основоположною то фінансовий контролінг є тим підґрунтям, що забезпечує ефективне функціонування усієї системи контролінгу підприємства.

Виділення фінансового контролінгу із загальної системи сприяє створенню більш прийнятних умов для розгляду ліквідності в числі важливих факторів, що враховуються при прийнятті управлінських рішень. Таким чином виникає переважна орієнтація контролінгу підприємства на такі аспекти як рентабельність і раціональність ведення господарства.

Провідною метою фінансового контролінгу є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу.

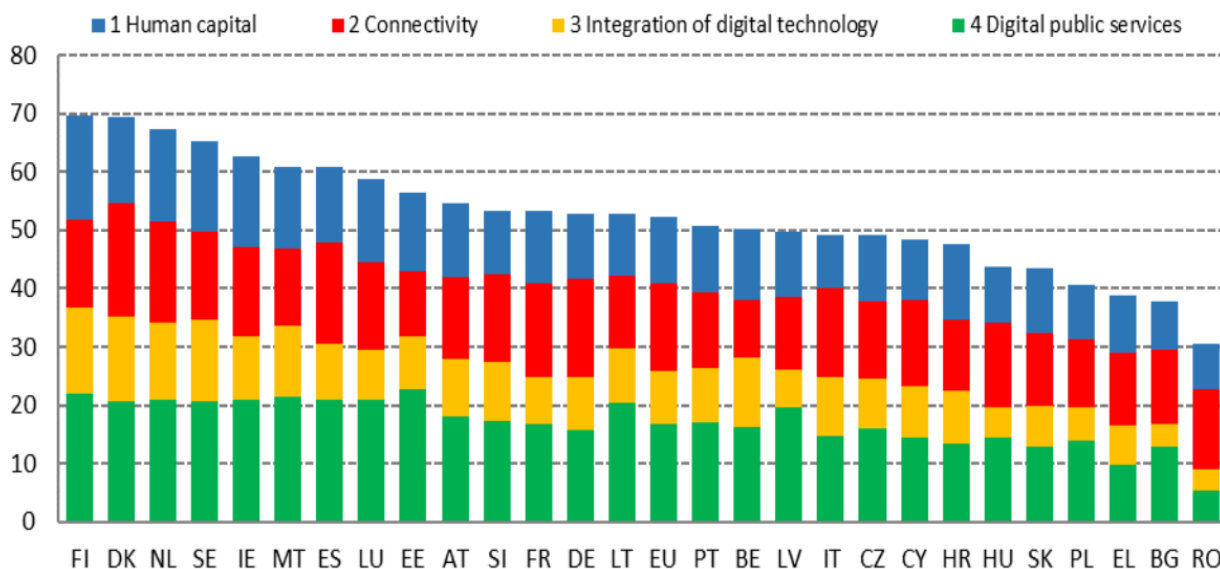
Таким чином, узагальнюючи різноманітні трактування, можна зазначити, що основною метою фінансового контролінгу є забезпечення за допомогою фінансових інструментів стійкого розвитку підприємства у певному сегменті ринку, орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку і вартості капіталу та мінімізацію фінансових ризиків в умовах трансформаційних перетворень.

В умовах ринкової економіки фінансовий контролінг повинен зайняти пріоритетне місце в системі управління підприємством. У зв'язку з цим у структурі підприємства варто створити службу фінансового контролінгу, яка може бути в складі фінансової служби на підприємстві. Запровадження системи фінансового контролінгу на підприємстві дасть змогу підвищити рівень його ліквідності, ділової активності, прибутковості, фінансової стійкості, збільшити ефективність використання фінансових ресурсів, поліпшити оперативність та якість прийняття управлінських рішень, запобігти виникненню кризових економічних ситуацій, ідентифікувати причини фінансових проблем та сприяти їх ефективному усуненню.

2.5. Використання цифрових фінансових технологій як фактор забезпечення транспарентності фінансових відносин⁴⁵

*Захаркіна Л.С., к.е.н., доцент
Захаркін О.О., д.е.н., професор
Радіонова Д.М., студентка
Сумський державний університет*

Цифрові технології, які активно поширюються в суспільстві протягом останніх десятиріч стали рушійною силою та фактором розвитку фінансово-економічних відносин в усьому світі. За даними Європейської комісії, яка щорічно визначає Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) для країн ЄС (рис. 1), найбільшого рівня цифровізація досягла в таких країнах як Фінляндія, Данія, Нідерланди, де рівень забезпечення цифровими послугами досягає майже 70%. Найменш охопленими цифровими послугами є Болгарія та Румунія, де рівень цифровізації становить біля 30%.

Source: DESI 2022, European Commission

Рисунок 1 – Індекс DESI в країнах ЄС⁴⁶

В українських реаліях також проводяться дослідження, щодо оцінювання рівня цифровізації та поширення цифрових послуг. За даними Європейської Бізнес Асоціації, яка в 2021 році проводила оцінювання рівня цифрової трансформації для державних та приватних бізнес структур в Україні, загальний показник індексу такої трансформації становив 2,81 бал за 5 бальною шкалою (рис. 2).

⁴⁵ Підготовлено за результатами дослідження, що фінансується за рахунок бюджетних коштів МОН України «Цифровізація та транспарентність публічних, корпоративних та особистих фінансів: вплив на інноваційний розвиток та національну безпеку» (реєстраційний номер: 0122U000774).

⁴⁶ European Commission. (2022). The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

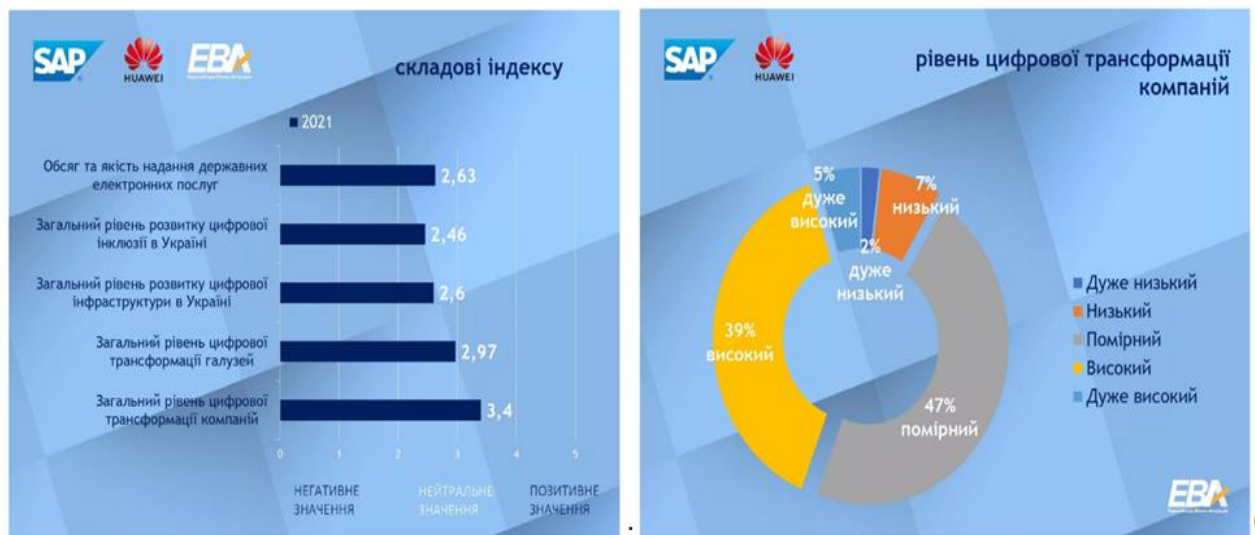

Рис. 2. Індекс цифрової трансформації 2021⁴⁷

В оцінюванні, що проводилось у партнерстві з компаніями Huawei Ukraine та SAP Ukraine взяли участь топ-менеджери 130 компаній, що входять до Європейської Бізнес Асоціації. При цьому 5% оцінили рівень цифровізації свого бізнесу як дуже високий, 39% - як високий, 47% вважають, що рівень цифровізації їх бізнесу є помірним, а 9% оцінили його як низький чи дуже низький.

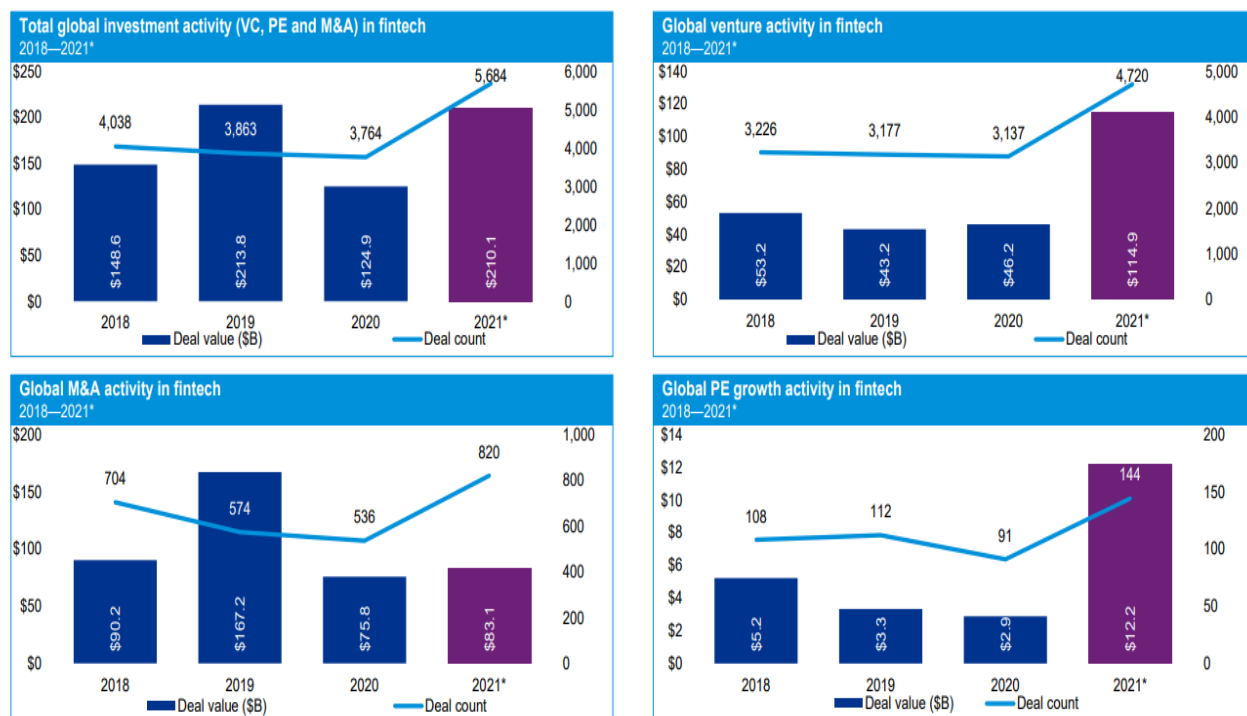
Цифрова трансформація набирає обертів і впливає на всі аспекти життя. Цифрові навички важливі, оскільки вони лежать в основі нашої взаємодії та того, як виконується сучасна робота. Без твердого володіння цифровими навичками неможливо просувати інновації та залишатися конкурентоспроможними. Цифрові технології все більш активно застосовуються у фінансовій сфері. Вони дозволяють швидше та точніше формувати звітності у режимі реального часу та створювати сприятливі умови для управління фінансами в цілому. Будь-якій сучасній організації необхідно адаптуватися до зовнішнього середовища, що постійно змінюється. Розробка та випуск нової продукції, вихід на міжнародні ринки, залучення додаткових коштів, маркетингові заходи – все це спричиняє велику кількість складних операцій, прискорення фінансового планування, фінансової консолідації. Всі ці процеси оптимізуються за допомогою застосування цифрових розробок та інтернет-платформ з їхнього управління.

За даними компанії KPMG 2021 рік став видатним роком для розвитку ринку фінансових технологій із рекордною кількістю угод у кожному великому регіоні, включаючи Америку, Європу та Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Інвестиції у фінтех були неймовірно сильними, а інвестиції у венчурні капітали фінтех-компаній зросли до рекордних значень. На рисунку 3 наведено загальні світові тенденції розвитку фінтех сектору, серед яких можна побачити зростання

⁴⁷ Індекс цифрової трансформації від EVA - дослідження стану цифрової трансформації на підприємствах. *Дія.Бізнес*. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/tehnologii/indeks-cifrovoi-transformacii-vid-eba-doslidzenna-stanu-cifrovoi-transformacii-na-pidpriemstvah>

обсягу інвестицій, що спрямовуються у ці технології та венчурних активів пов'язаних з ними.

2021 ends with record volume

Source: Pulse of Fintech H2'21, Global Analysis of Investment in Fintech, KPMG International (data provided by PitchBook), *as of 31 December 2021.

Рис. 3. Світові тенденції на ринку фінтеху⁴⁸

В Україні до початку війни з росією ринок фінтеху розвивався бурхливими темпами. Так у 2021 році український фінтех-ринок поповнився п'ятьма компаніями, загальна їх чисельність на ринку становить вже більше 200. За оцінкою фахівців сумарна вартість цього ринку становить близько 1 млрд доларів США. Протягом 2021 року були реалізовані в фінтех сфері було реалізовано декілька проєктів серед яких прийняття ряду нормативно-правові актів, що регулюють діяльність фінтех компаній та застосування технологій, презентація дорожньої карти розвитку ринку віртуальних активів, ухвалення плану розвитку технології 5G, презентація українських фінтех стартапів на міжнародній арені, вихід з пілотів в робочий режим трьох нових необанків, проведення операцій із злиття та поглинання фінтех структур. Порівняльний аналіз розподілу українського ринку фінтех за напрямками діяльності у 2020-21 роках наведено на рисунку 4.

⁴⁸ Pulse of Fintech H2 2021. KPMG. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/02/pulse-of-fintech-h2-21.pdf>

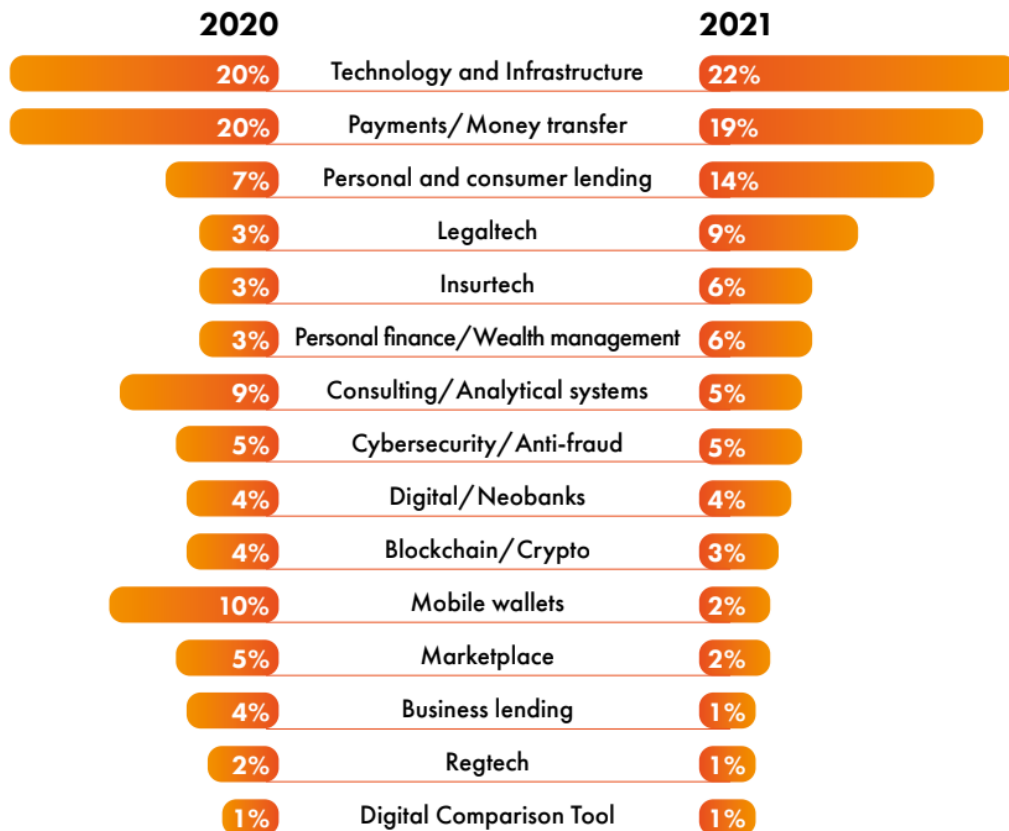

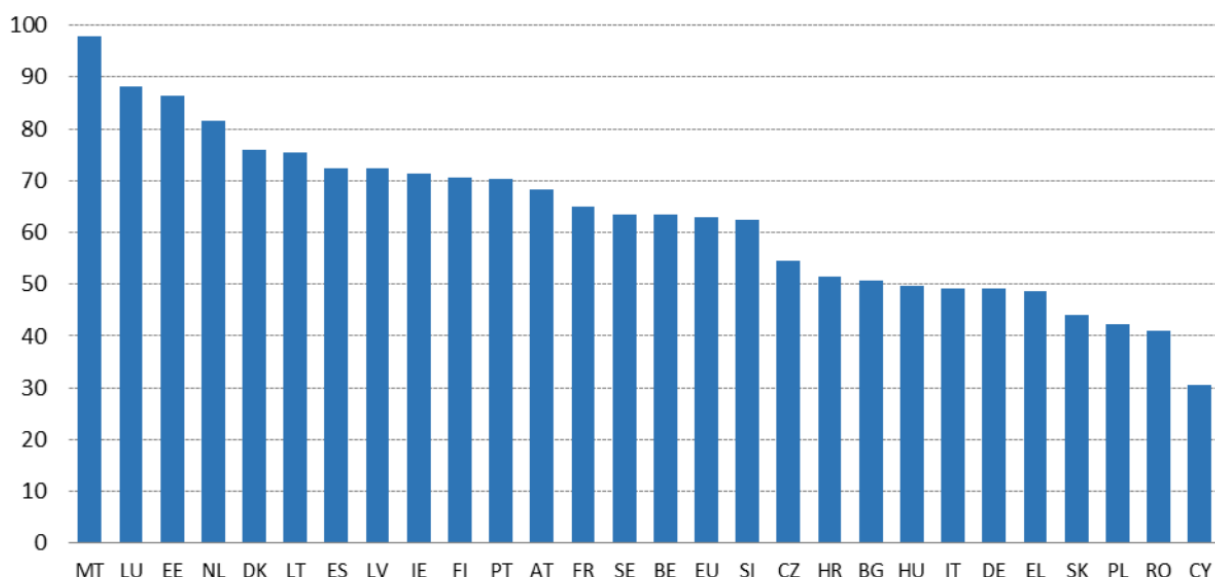
Рис. 4. Розподіл за сферами діяльності⁴⁹

Процеси цифровізації в сфері фінансових технологій, що набувають все більшого поширення, є основною передумовою активізації транспарентності. На сьогодні дотримання принципів транспарентності є необхідною умовою здійснення фінансових відносин на всіх рівнях економічного устрою.

Термін транспарентність походить від латинського слова *transparens*, що означає прозорий. Визначеннями, близькими до терміна "транспарентність", на наш погляд, є такі поняття, як "прозорість", "відкритість". Деякі фахівці схильні зараховувати до синонімів транспарентності такі терміни як «гласність» і «публічність», але на нашу думку, ці визначення не розкривають зміст терміну повністю, а швидше, можуть вважатися складовими транспарентності.

Як зазначається в звіті Європейської комісії, транспарентність цифрових технологій оцінюється рівнем прозорості процесів надання послуг, розробки послуг із залученням користувачів і можливістю керування своїми особистими даними. На рисунку 5 наведено рейтингові позиції європейських країн за рівнем забезпечення транспарентності їх цифрових технологій.

⁴⁹ Каталог фінтех-компаній України 2021. Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній. 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1muA2397xKPsQEM86Ws8fTame-3jplif/view>

Source: eGovernment Benchmark, Capgemini.

Рис. 5 Рівень прозорості цифрових технологій в країнах ЄС⁵⁰

У 2021 році середній рівень прозорості надання цифрових послуг становив 54,2 (зі 100). При цьому такі країни Мальта, Латвія, Естонія та Литва набрали понад 70 балів. Прозорість персональних даних становить 73,4, причому Мальта, Естонія, Люксембург і Литва лідирують з оцінками понад 90. Прозорість дизайну послуг становить 60,9, а Ірландія, Люксембург, Мальта та Нідерланди набрали 100 балів. Загалом Мальта, Люксембург, Естонія Нідерланди, Данія та Литва лідирують за прозорістю, набравши понад 75 балів. Кіпр, Румунія, Польща, Словаччина, Греція, Німеччина, Італія та Угорщина відстають, усі набрали менше 50 балів.

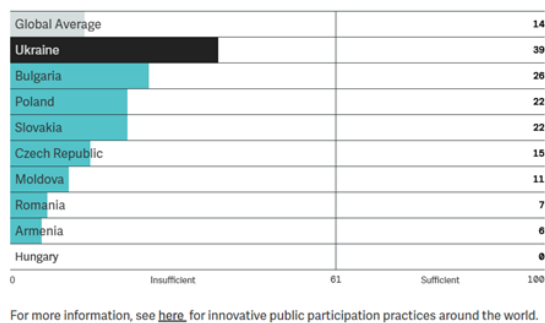
Найбільш відомим інструментом оцінки прозорості бюджетних систем різних країн є Індекс відкритості бюджету (ОВІ), який складається Міжнародним бюджетним партнерством. Цифрова інформаційна платформа цієї організації періодично раз на два роки оприлюднює данні, щодо рівня прозорості бюджетного процесу в 120 країнах світу. Дана інформація формується на основі опитування про відкритість бюджету (ОБС) яке є єдиним у світі незалежним, порівняльним і заснованим на фактах дослідницьким інструментом, що використовує міжнародно прийняті критерії для оцінки:

- доступу громадськості до інформації про державний бюджет;
- формальні можливості для громадськості брати участь у національному бюджетному процесі;
- роль установ бюджетного нагляду, таких як законодавчі органи та національні аудиторські служби, у бюджетному процесі.

За першим параметром ОБС здійснює оцінку можливостей громадськості брати участь в процесі складання та виконання бюджету. Таке оцінювання проводиться за допомогою 18 рівноважних показників. За даними 2021 року Україна має бал громадської участі 39 (зі 100) (рис. 6).

⁵⁰ European Commission. (2022). The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

Public participation in Ukraine compared to others

Extent of opportunities for public participation in the budget process

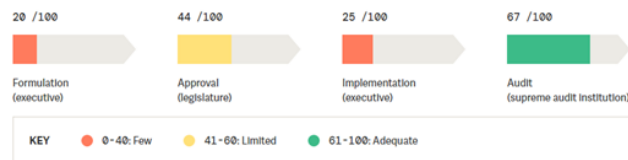
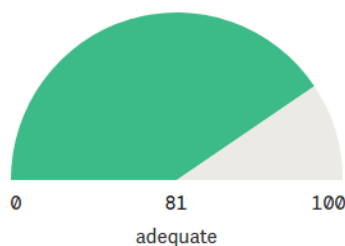

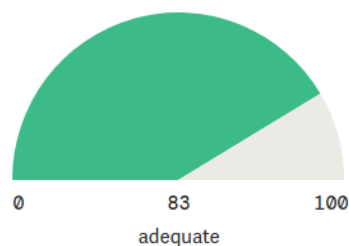
Рис. 6. Участь громадськості у бюджетному процесі⁵¹

OBS оцінює роль, яку відіграють законодавчі органи та вищі аудиторські установи (ВОФК) у бюджетному процесі та ступінь, до якого вони здійснюють нагляд; кожна країна оцінюється за шкалою від 0 до 100 на основі 18 однаково зважених показників. Крім того, опитування збирає додаткову інформацію про незалежні фінансові установи. Законодавча влада та вищий контрольно-ревізійний орган в Україні разом забезпечують належний нагляд під час бюджетного процесу, сукупний бал нагляду становить 82 (зі 100) (рис. 7).

Legislative oversight

Audit oversight

KEY: 0-40: Few (red), 41-60: Limited (yellow), 61-100: Adequate (green)

Рис.7. Участь законодавчих і контролюючих органів у бюджетному процесі⁵²

Однією із основних функціональних можливостей цифрових технологій, що застосовується в бюджетному процесі є доступ громадськості до інформації про наповнення та використання коштів державного бюджету та інших державних фінансових ресурсів. В даному напрямку OBS оцінює онлайн-доступність, своєчасність і вичерпність восьми ключових бюджетних документів за допомогою 109 однаково зважених показників і оцінює кожну країну за шкалою від 0 до 100. За даними звіту за цим показником транспарентності Україна має 61 що є непоганим показником, який вказує на те, що країна, публікує за допомогою цифрових інформаційних сервісів достатньо матеріалів для підтримки транспарентності бюджету (рис. 8).

⁵¹ International Budget Partnership. Веб-сайт. URL: <https://www.internationalbudget.org/>

⁵² International Budget Partnership. Веб-сайт. URL: <https://www.internationalbudget.org/>

Transparency in Ukraine compared to others

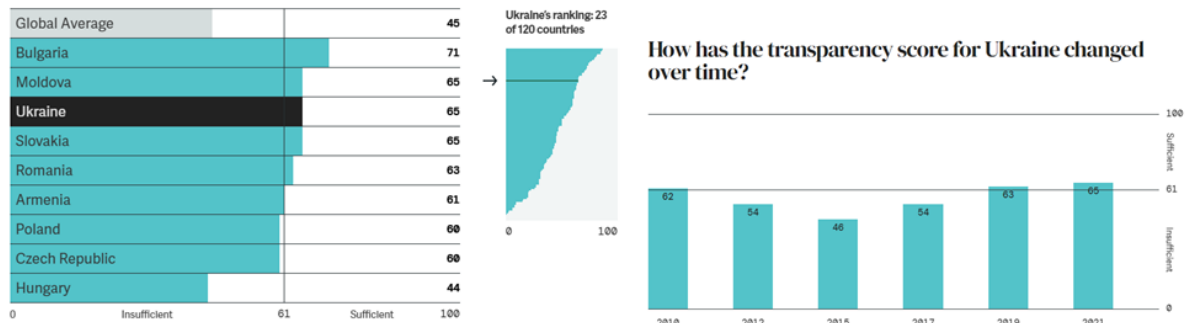

Рис. 8. Показники транспарентності у бюджетному процесі⁵³

Важливим інструментом транспарентності публічних фінансів є забезпечення є забезпечення прямого доступу громадськості та інших стейкхолдерів до інформації, пов'язаної з бюджетним процесом та іншими фінансовими відносинами. Такий доступ в сучасному суспільстві неможливий без використання цифрових онлайн технологій та інформаційних ресурсів.

Всім зрозуміло, що недостатньо просто опублікувати технічну документацію, щодо формування та розподілу коштів, а громадяни повинні мати можливість одержувати таку інформацію в он-лайн режимі та в зрозумілій формі. Таким чином, реалізація цієї мети має бути здійснена шляхом впровадження системи розроблення громадських бюджетів у доступному та презентабельному вигляді. В цьому плані в Україні протягом останніх років в рамках діяльності державної установи «Відкриті публічні фінанси», яка створена наказом Міністерства фінансів України з метою забезпечення ефективного супроводження ІТ-проектів, що стосуються відкритих публічних фінансів, було запущено декілька інформаційних цифрових сервісів, а саме: «Єдиний веб-портал використання публічних коштів (spending.gov.ua)»⁵⁴, «Державний веб-портал бюджету для громадян (<https://openbudget.gov.ua/>)»⁵⁵ та IFIs projects, портал реєстру проектів МФО⁵⁶.

Таким чином, за допомогою даних цифрових інформаційних порталів здійснюється залучення громадськості до процесів прийняття управлінських рішень в сфері формування та розподілу фінансових ресурсів, а також контролю за ними, що поліпшує сприйняття діяльності місцевої влади, зменшує корупційну складову фінансових відносин, сприяє підтримці реалізації проектів та планів розвитку громад, та сприяє реалізації принципів транспарентності органів місцевої влади із забезпечення соціальних потреб населення регіону. Це ще раз доводить ефективність впровадження цифрових інформаційних технологій на рівні публічних фінансів.

⁵³ International Budget Partnership. Веб-сайт. URL: <https://www.internationalbudget.org/>

⁵⁴ Spending. Єдиний веб-портал використання публічних коштів URL: <https://spending.gov.ua>

⁵⁵ Open budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

⁵⁶ IFIs projects. Портал реєстру проектів МФО. URL: <https://proifi.gov.ua/>

2.6. Сучасні тенденції вдосконалення кредитної системи аграрного сектору економіки

Колотуха С.М., к.е.н., доцент

Мельник К.М., к.е.н., доцент

Переполка В.Ю., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Системні економічні перетворення аграрного сектору економіки в умовах нестабільності й невизначеності зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкового середовища. Однією з найбільш гострих є проблема ресурсного забезпечення підприємств, передусім, фінансового. Неприятливі умови зовнішнього фінансування, скорочення обсягів бюджетних асигнувань, брак власних коштів спонукають суб'єктів господарювання до підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. Розробка дієвого економічного механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає пріоритетність власних фінансових ресурсів (залучення, прирощення, ефективний розподіл тощо) та створення необхідних умов для селективної державної підтримки.

Ресурсний потенціал вітчизняного сільського господарства знаходиться на рівні розвинених західних країн (табл.1).

1. Ресурси сільського господарства провідних країн світу і України в 2020 році

Показник	Країни				Країни ЄС
	США	Канада	Польща	Україна	
Сільськогосподарські угіддя:					
на одного жителя, га	1,25	1,56	0,38	0,93	0,36
з них ріллі, га	0,48	1,04	0,29	0,74	0,21
Виробництво зерна на одного жителя країни, кг	1444	1528	707	1688	617
Експорт зерна, млн.тонн	90,1	26,0	1,0	60,0	98,6
Імпорт зерна, млн тонн	7,4	1,9	2,0	0,15	92,4
Витрати зерна для власного виробництва, %	7,4	1,9	2,0	0,15	92,4

Джерело: складено авторами за даними⁵⁷

За площею сільськогосподарських угідь та ріллі на одного мешканця Україна поступається лише Канаді та США і має їх у 2,5 рази більше ніж у країнах ЄС. За рахунок родючості земель виробництво зерна на одного жителя в нас перевищує на 10-15 відсотків показники США і Канади та майже втричі –

⁵⁷ Піддубняк В. Житниця Європи чи сировинний придаток? Сільські вісті. 2021 року 6 липня № 49 (19897). URL: <http://silskivisti.kiev.ua/19897/print.php?n=49238>.

країн ЄС. Разом з тим починаючи з 2013 року внаслідок щорічного безконтрольного нарощування експорту зерна до країн ЄС витрати його для власного виробництва скоротилося з 32% до 11,6% замість 40-50%, що мають країни ЄС від власного та експортованого з України та інших країн.

Проте виходячи з цього, Україна має нижчі показники виробничо-економічної діяльності в порівнянні з провідними країнами світу (табл.2).

2. Результати виробничо-економічної діяльності провідних країн світу та України в 2019-2020 маркетинговому році

Показник	Країни				Країни ЄС
	США	Канада	Польща	Україна	
ВВП на одну особу, тис. дол. США	64,3	46,3	15,4	2,6	33,0
Додана вартість на 1 га, дол. США	1072	684	1342	350	2433
Середня зарплата населення, дол. США	2942	2692	842	383	1761
Споживання на одну особу населення за рік, кг: м'яса і м'ясних продуктів з нього свинина	90,7	84,0	71,9	45,6	69,8
	23,0	37,0	41,0	13,0	31,3
Споживання молока, кг	276	428	279	185	257

Джерело: складено авторами за даними⁵⁸

Умовою нормального функціонування процесів розширеного відтворення в економіці є наявність фінансових ресурсів. Відсутність фінансової бази створює проблеми не лише простого, але і розширеного відтворення. Пошук джерел фінансування є основою механізму розширеного відтворення, від їх властивостей багато в чому залежить структура механізму, особливості його функціонування і ефективність.

Аналіз розвитку кредитування в аграрній сфері економіки дозволив нам виявити його особливості та специфічні риси, а також розробити стратегічні напрями щодо його вдосконалення, які зводяться до наступних основних моментів:

- розвиток національної системи аграрного кредитування з оптимізацією та підвищенням ефективності діяльності банківських закладів;
- всебічна підтримка банківського капіталу;
- доступ сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів та підвищення довіри позичальників до системи агрокредитування;
- організація аграрної кредитної системи.

На нашу думку, склалися всі умови щодо створення національної системи аграрного кредитування (рис. 1). Для цього необхідно розробити та прийняти Закон «Про аграрну кредитну систему», в якому необхідно обумовити основні напрями її розвитку:

- створення аграрної кредитної системи, в якій чільне місце належало б Земельному банку, а також сільськогосподарським товарно-кредитним спілкам,

⁵⁸ Піддубняк В. Житниця Європи чи сировинний придаток? Сільські вісті. 2021 року 6 липня № 49 (19897). URL: <http://silskivisti.kiev.ua/19897/print.php?n=49238>.

які б надавали кредити сільськогосподарським підприємствам під заставу майбутнього врожаю;

- надання з місцевих бюджетів державних кредитів для сільськогосподарських підприємств;

- дозволити Земельному банку здійснювати емісію цінних паперів, гарантованих Урядом, для створення статутного капіталу всієї аграрної кредитної системи;

- можливість поступового викупу державної частки капіталу Земельним банком та сільськими кредитними спілками;

- рекомендувати Земельному банку відновити видачу аграрною кредитною системою заготівельним та переробним підприємствам короткострокових кредитів для здійснення поточних платежів та надання підприємствам сільського господарства авансів під договори про державні закупівлі сільськогосподарської продукції.

Мінагрополітики ініціювало урядовий документ щодо запровадження механізму надання державних гарантій сільгосптоваровиробникам в умовах воєнного часу, За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України Уряд одногolosно підтримав та прийняв постанову «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо забезпечення кредитної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам».

Загалом на розвиток АПК у 2022 році пропонувалося надати таку підтримку:

- виключно малим та середнім аграрним виробникам з оборотом не більше 20 млн євро в рік, що є еквівалентом підприємства, яке обробляє до 10 000 га;

- компенсація відсоткової ставки за залученими кредитами;

- максимальна сума кредиту, на який поширюється компенсація відсоткової ставки становить 50 млн грн;

- кредитування надається для здійснення сільськогосподарської діяльності (посівної) на період дії воєнного стану;

КЛЮЧОВІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ АГРАРНОГО КРЕДИТУВАННЯ

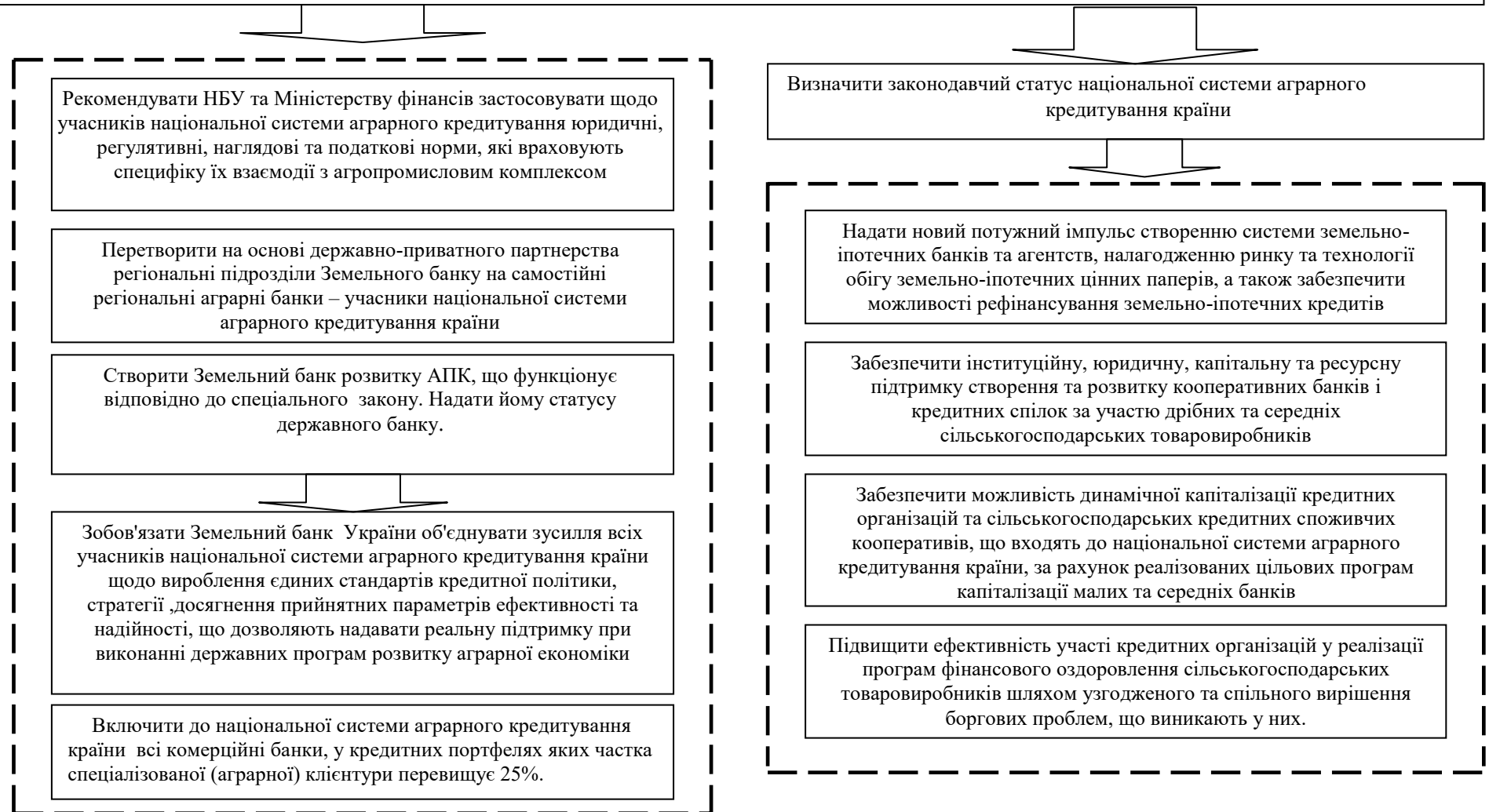

Рис. 1. Ключові орієнтири розвитку національної системи аграрного кредитування

- для отримання кредитування суб'єкт підприємництва також повинен бути сільськогосподарським товаровиробником у значенні, наведеному в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- термін дії кредиту становить 6 місяців;
- встановлено максимальний розмір державної гарантії за портфельними кредитами до 80%⁵⁹.

На етапі розвитку економічних відносин виникла необхідність формування нових джерел інвестування з урахуванням сучасних тенденцій та стратегії розвитку аграрної галузі.(рис.2).

Одними із важливих кроків на шляху розвитку ринку землі є створення Державного акціонерного земельного (іпотечного) банку з відповідною мережею банків в регіонах, який повинен надавати підприємствам аграрного сектору економіки наступні види банківських послуг:

- інвестиційне і кредитне обслуговування товаровиробників агропромислового комплексу, в тому числі іпотечне кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земельних ділянок та майна;
- викуп заставленого неплатоспроможними боржниками майна і землі у комерційних банків;
- довірче управління майном і землею та коштами неплатоспроможних підприємств АПК;
- здійснення лізингових та факторингових операцій для сільськогосподарських товаровиробників;
- страхування майна, життя та фінансових ризиків в сільській місцевості;
- здійснення комісійних операцій з товарами, майном та землею;
- надання послуг з ведення обліку, аудиту і аналізу діяльності підприємств та розробки інвестиційних планів і бізнес-проектів;

⁵⁹ Держава запроваджує додаткові заходи підтримки аграріїв в умовах воєнного стану. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/220443.html>

Рис. 2. Пріоритетні напрями розвитку кредитування в аграрному секторі економіки України

- здійснення обслуговування зовнішньоекономічних операцій товаровиробників агропромислового комплексу;
- здійснення інших банківських операцій;
- виконання функцій методичного центру по наданню консультаційних послуг підприємствам агропромислового комплексу, кредитним спілкам і новоствореним кооперативним банкам, які обслуговують дану галузь.

Банківський капітал, як одне з найбільших джерел фінансування сільського господарства, стикається з великою низкою проблем, зокрема низький рівень доходів у порівнянні з іншими галузями, а також високий рівень ризиковості.

Вирішення цієї проблеми можливе шляхом створення взаємопов'язаних інтегрованих формувань, до складу яких увійшли б:

- різні спілки кредитної кооперації;
- державний фонд підтримки сільськогосподарського кредиту, який реалізує механізм держгарантій;
- регіональні комерційні земельні банки, принциповою особливістю яких є безпосередня залежність їх доходів від розвитку агропромислового виробництва.

Необхідно якнайшвидше запровадити у господарську практику наступні заходи:

- оптимізація субсидування ставки рефінансування за кредитними операціями комерційних банків. Проте, необхідно відзначити, що отримати від держави компенсацію за виданий кредит у вигляді субсидування процентної ставки поки що, як і раніше, є дуже проблематичним.

Субсидування процентної ставки несе у собі кілька переваг у порівнянні з іншими видами розподілу бюджетних коштів, а саме:

- залучення до АПК бюджетних коштів супроводжує значне залучення коштів із комерційних банків, тобто. виникає мультиплікативний ефект;
- витрачання бюджетних коштів здійснюється наприкінці бюджетного періоду, тільки після сплати сільськогосподарськими виробниками відсотків за кредити, тоді як за відкритого розподілу бюджетних коштів ці статті витрат виникають на самому початку року. Віднесені на кінець періоду витрати девальвують і коштують бюджету дешевше;
- кредитуванням АПК займаються здебільшого спеціалізовані комерційні банки, які формують відповідне кадрове забезпечення, створюють клієнтську базу, налагоджують ділові та господарські зв'язки у галузі. Навіть при скасуванні кредитних субсидій даним банкам буде досить проблематично піти з цього сектора, що сприяє створенню та розвитку системи сільськогосподарського кредиту;
- істотну частину позики сільгосптоваровиробник залишається винен не державі, а цілком певній банківській установі, оскільки дотуванню піддається лише певна частина процентної ставки.

Пільгового кредитування сільського господарства недостатньо для

повноцінної фінансової підтримки галузі. Кредитування агропромислового комплексу – складний та ризикований процес. Банкам, які раніше не кредитували сільське господарство, важко розпізнати перспективних виробників і вони змушені використовувати схеми кредитування з використанням застави. Існують також ризики «сумлінного» неповернення позик, коли виникають форс-мажорні обставини (неврожай, погодні умови тощо).

У зв'язку з цим велику роль повинні відігравати страхові компанії та способи держгарантій для банків (держава може поділити з ними комерційні ризики). За кордоном існує порядок пільгового страхування врожаю, коли кожен долар страхової премії, яку сплачує фермер, доповнюється долларом з державного бюджету. В Україні така практика не поширена, а без неї масового припливу кредитних ресурсів у сільське господарство та значного збільшення кількості кредитних інституцій, які бажають працювати в даній сфері, чекати не доводиться.

Розвинена інфраструктура ринку є однією з основних умов розвитку регіонального АПК. Істотна роль у її розвитку відводиться біржовій справі, підвищення активності якої можливе з переходом від угод з готівковим товаром до форвардних та ф'ючерсних. Форвардні угоди дають можливість продати ще не вироблений товар за ціною, що покриває витрати на його виробництво. Покупець самостійно завчасно забезпечує своє виробництво сировиною і при цьому зберігає кошти на зберіганні товару. Отже, задовольняються інтереси всіх сторін.

Сільськогосподарське виробництво відноситься до ризикової галузі, що зумовлює необхідність розвитку ринку страхових послуг. Поняття фінансового ризику не є однозначним в трактуванні фахівців та науковців. У вузькому розумінні – це лише кредитні ризики.

Кредитний ризик пов'язаний з можливістю невиконання суб'єктом своїх фінансових зобов'язань перед інвестором в результаті використання для фінансування своєї діяльності внутрішньої позики. Кредитний ризик виникає в процесі ділової співпраці підприємства зі своїми кредиторами: 1) з банком та іншими фінансовими установами; 2) з контрагентами – постачальниками і посередниками; 3) з акціонерами.

Різноманітність видів кредитних операцій визначає особливості і причини виникнення кредитного ризику:

1) недобросовісність позичальника, який отримав кредит; 2) погіршення конкурентного стану конкретного суб'єкта, що отримав комерційний або банківський кредит; 3) несприятлива економічна кон'юнктура; 4) некомпетентність керівництва підприємства; 5) невиконання своїх зобов'язань перед позичальником їх контрагентами; 6) недосконалість нормативної бази; 7) фінансово-економічна нестабільність держави.

Страхування ризику непогашення кредиту відноситься до делькредерної форми організації страхових відносин, де роль страхувальників і застрахованих одночасно відіграють банки, інвестори та інші кредитори, і

страхові відносини обмежуються лише стосунками між двома сторонами – страховиком і страхувальником⁶⁰.

Відповідальність страхової установи виникає в тому випадку, коли страхувальник не отримав обумовлену кредитним договором суму на протязі, як правило, 20 днів після настання терміну платежу, передбаченого кредитним договором або терміну, встановленого банком при невиконанні позичальником умов кредитного договору. За договором страхування встановлюється межа відповідальності страховика. Вона може бути в розмірі від 50 до 90 % непогашеного кредиту. Решта ризику залишається на відповідальності страхувальника. Поділ ризику між страховиком і страхувальником встановлений для того, щоб не знижувати відповідальність банку за видані ним кредити. При страхуванні банк повинен ретельно перевірити платоспроможність позичальника, його фінансовий стан.

Якщо страхуються окремі кредити, то договір страхування укладається на період користування кредитом. Страхова сума встановлюється пропорційно визначеному в договорі страхування відсотку відповідальності страховика, виходячи з всієї суми заборгованості (включаючи відсоток за користування кредитом), що підлягає поверненню за умовами кредитного договору.

Договір укладається на підставі письмової заяви банку у встановленій страховиком формі, копії кредитного договору разом зі всіма документами, наданими на переддоговірну експертизу. Страховик зобов'язаний здійснити виплату страхового відшкодування протягом трьох банківських днів по закінченню 20-и робочих днів та після закінчення дії договору страхування.

Іншим поширеним видом страхування банківських кредитів є страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів, за умовами якого страхувальником виступає боржник, страхуючи одержаний кредит на користь свого кредитора. Тобто страхується нібито виконання фінансових зобов'язань, даних боржником на покриття збитку завданого своєму кредитору. Це є тип класичного (заставного) страхування.

В сучасних умовах доцільно, щоб деякі кредитні угоди підписували контрагенти, що співпрацюють з сільськогосподарськими товаровиробниками і впливають на результати їх діяльності. В разі невиконання своїх зобов'язань перед кредиторами сільськогосподарські підприємства можуть пред'явити фінансові претензії (якщо вони обґрунтовані) до своїх контрагентів щодо відшкодування процентів за користування кредитами та розділити відповідальність в разі накладання санкцій. Це змусить більш відповідально відноситись до виконання своїх зобов'язань контрагентів аграрного сектора економіки та зменшити кредитне навантаження на сільськогосподарських товаровиробників.

⁶⁰ Павленко О.П. Страхування ризиків фінансово-кредитних установ як домінуючого елементу ринку фінансових послуг. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 143-149.

2.7. Трансформаційні процеси в організаційному управлінні: суть, моделі, етапи та проблематика

***Пономаренко О.В., викладач
Уманський національний університет садівництва***

У нинішньому конкурентному та глобалізованому суспільстві розширюється простір трансформацій системних радикальних перетворень: державних, правових, економічних, політичних та інших структур. Значна роль у цьому процесі належить інституційному забезпеченню змін у внутрішньодержавних та міжнародних відносинах. Суспільство загалом може бути як одна велика система, що складається з взаємозалежних інститутів. Інститути як елементи соціокультурної системи виконують різноманітні функції: упорядкування суспільних взаємодій, підтримання порядку, передача інформації та соціального досвіду та ін. Щоб своєчасно реагувати на соціальні зміни, інститути повинні мати «адаптивну ефективність»

Сучасні організації стикаються з кількома проблемами зовнішнього середовища, які мають політичний, соціальний та економічний характер. Окрім тиску таких факторів, організаціям доводиться конкурувати, долаючи виклики, пов'язані з глобалізацією, технологічними інноваціями, змінами в уподобаннях споживачів, змінами способу життя, гострою нестачею кваліфікації та проблемами робочої сили, фінансовими силами, а також змінами в законодавстві на локальному та міжнародному рівнях.

Здатність успішно керувати змінами стала життєво важливим фактором для успішної організації, щоб залишатися конкурентоздатними в нестабільному та динамічному середовищі.

У перекладі з латини *transformatio* означає «перетворення». Отже, трансформацію можна трактувати як процес перетворень різного характеру.

В найбільш широкому трактуванні «трансформація» – це перехід від одного стану економічної системи до іншого, більш високорозвиненого.

У Великій економічній енциклопедії зміст терміну «трансформація» визначено, як «взаємодію різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому»⁶¹.

У Великому економічному словнику поняття «трансформація» (лат. *transformatio* – зміна) трактується як перетворення структур, форм і способів, зміна цільової спрямованості діяльності⁶².

Трансформаційні зміни означають зміни в певних сферах, які викликані взаємодією з факторами навколишнього середовища та створюють потребу в новій поведінці або змінах у поведінці фізичних осіб, організацій або навіть

⁶¹ Велика економічна енциклопедія. Ексмо, 2008. 816 с.

⁶² Великий словник іноземних слів. ЕНБЕС. 784с.

цілих систем. Згідно з Джіком і Пайперлом, трансформація називається організаційною переорієнтацією⁶³. Едвард Каммінгс і Ворлі розглядали трансформаційні зміни як модифікації парадигми як на індивідуальному, так і на організаційному рівнях. Вони також розглядали трансформаційні зміни як ключову прерогативу лідерів, звідки походить термін трансформаційні лідери або трансформаційне лідерство⁶⁴.

На думку засновника теорії про трансформаційне лідерство Б.Басса, це підхід, в якому ключову роль відіграє особа, яка досліджує та ініціює зміни, а також залучає та заохочує послідовників до спільних та успішних колаборацій. Тобто це потужна взаємодія всіх ланок, які будуть працювати та досягати поставлених цілей та підвищення спроможності всіх членів організації вирішувати проблеми індивідуально або колективно⁶⁵.

Наведена нижче модель показує взаємозв'язок між усією структурою трансформаційних факторів на ефективність її організації. Це демонструє, що на організаційні зміни впливає зовнішнє середовище, яке включає такі фактори, як конкурентні сили, технологічні інновації та державне регулювання. Навіть роль трансформаційних лідерів в епоху швидкої трансформації також обговорювалася через цю модель.

Рис. 1. Трансформаційні фактори. Модель організації.

Трансформаційні лідери відіграють вирішальну роль в організаційній трансформації та допомагають реагувати на сили зовнішнього середовища, активно оцінюючи виклики зовнішнього середовища та відповідно розробляючи та впроваджуючи стратегічні заходи. Розглянемо детальніше

⁶³ Todd Jick; Maury Peiperl (2018). Managing Change Cases and Concepts. Paperback; Boston: Irwin/McGraw-Hill.

⁶⁴ Cummings, T.G. and Worley, C.G. (2009) Organization Development & Change. 9th Edition, South Western Cengage Learning, Mason.

⁶⁵ Bass & Bass. The Bass Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications 4th ed. N.-Y.: Free Press, 2008. P. 459

опис кожного фактору, представленого в моделі. Зовнішнє середовище - це зовнішні фактори або ситуації, які впливають на ефективність організації. Вони, як правило, є невідконтрольними та системними. Наприклад, світова економіка, політичні чи урядові чинники та законодавство⁶⁶.

Стратегія та ціль. Ціль є причиною існування будь-якої інституції, організації чи бізнесу, а стратегія становить дорожню карту дій і те, як організація досягає своїх цілей або мети протягом певного періоду часу. Письмова організація цілі керує співробітниками в їх прагненні до організаційної досконалості.

Лідерство. Лідери забезпечують керівництво та вказівки для співробітників щодо поведінки та виконання очікуваних завдань.

Організаційна культура впливає на поведінку співробітників і спосіб їхнього існування та співпраці.

Структура описує ієрархічну будову в організації, рівні відповідальності та розподіл функцій, повноваження для прийняття рішень, моделі зв'язку та взаємовідносини для забезпечення ефективної реалізації організаційної стратегії та реалізації цілей⁶⁷.

Дослідження трансформаційних процесів виявляють, що і теоретики і практики розглядали трансформаційні моделі з різних точок зору, відповідно, зосереджувалися на різних точках зору. З цього випливає дві моделі: практична та теоретична. Практична модель зосереджена на стратегічному плануванні, комплексному плані дій для успішного ініціювання змін, відповідальність покладається на топ менеджмент (лідерів), які пропонують виконавцям конкретну дорожню карту. Тут розглядається лише два варіанти розвитку подій, а саме успіх чи невдача. Проте практичні моделі піддалися критиці за те, що вони занадто спрощені у своєму підході та концентруються лише на процесі впровадження, але ігнорують інші важливі фактори та їхній вплив, такі як політичні чинники, організаційні чинники та фактори середовища. Ці моделі ігнорують роль, яку відіграють як внутрішнє, так і зовнішнє середовище в успішному трансформаційному процесі та працюють не у всіх організаціях, а інколи можуть стати навіть небезпечними.

Теоретичні моделі розроблено на основі широкого огляду дослідницької наукової літератури, де проаналізовано ключові сфери трансформаційних змін. На думку прихильників теоретичних моделей, ці моделі є більш загальними та комплексними за своєю природою, ніж моделі-практики.

Теоретичні моделі намагаються визначити різні типи змін і однаково описати характеристики змін. Науковці запропонували дві різні моделі організаційних змін, які зосереджені на емпіричних дослідженнях і практиці. Трансформаційна модель змін Берка та Літвіна наголошує на поведінці лідерів і на тому, як лідери впливають на поведінку інших, виступаючи в

⁶⁶ Bass & Bass. The Bass Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications / Bass & Bass. – 4th ed. – N.-Y.: Free Press, 2008. – P. 459

⁶⁷ Denning St. The secret language of leadership How Leaders Inspire Action Through Narrative Hardcover October 2007, 277 p.

якості прикладу для наслідування в організації⁶⁸. Окрім цього, модель однаково пояснює взаємозв'язок між різними факторами в організації, такими як стратегія та місія, зовнішнє середовище, загальна продуктивність організації та її співробітники, лідерство та організаційна культура.

Подібним чином Поррас і Робертсон більше зосередилися на організаційних параметрах роботи в своїй моделі. Згідно з ними, чотири основні чинники відіграють вирішальну роль у всьому процесі організаційних змін, і ці фактори - фізичні умови, соціальні фактори, організаційні заходи та технології. Результати змін відображаються у вигляді змін в індивідуальній та організаційній поведінці⁶⁹.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що як теоретична, так і практична моделі змін аналізують внутрішнє та зовнішнє середовище, яке впливає на ефективність організації, висвітлюють результати або вплив змін на ключові аспекти, ілюструють очікування змін, стратегічні питання, пов'язані з усім процесом управління змінами, а також актуальність процесу комунікації на всіх рівнях у всьому процесі трансформацій.

Як теоретична, так і практична моделі трансформаційних змін передбачають дотримання певної послідовності та етапності.

Перший та початковий етап передбачає чітке формулювання цілей, визначення того, яким є поточний статус організації та куди вона хоче рухатися в майбутньому. Він включає план про основні цілі змін, яких потрібно досягти та візуалізацію більшої картини шляхом аналізу загальної картини.

Другий етап – це налагодження партнерства з усіма учасниками. Трансформаційний лідер визначає майбутнє організації та відповідно довгострокові та короткострокові цілі для реалізації кінцевого бачення. Для успішного впровадження трансформаційних змін у всій організації лідер організації вимагає спільної участі та залучення ключових зацікавлених сторін або міжфункціональних команд. Без взаємної поваги і співпраці важко реалізувати цілі організаційних змін⁷⁰.

Наступне – чітке формулювання та виконання плану впровадження змін. План впровадження організаційних змін має широко охоплювати всі аспекти, пов'язані із трансформацією. План реалізації повинен бути спільний для всіх зацікавлених сторін у всій організації. Для мотивації співробітників і залучення їх до загального процесу змін, план реалізації повинен передбачати в основному короткочасні та видимі досягнення.

Переважає роль комунікації в усьому процесі трансформації: для будь-якого процесу змін комунікація відіграє важливу роль в успіху загального процесу, що може проявлятися у формі спостережуваної поведінки,

⁶⁸ World of work Project. Електронний ресурс (<https://worldofwork.io/2019/07/the-burke-litwin-organizational-change-framework/>)

⁶⁹ Porras, J.I. and Roberston, P.J. (2001) Organizational Development: Theory, Practice, Research. In: Dunnette, M.D. and Hough, L.M., Eds., Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Consulting Psychologists Press, Palo Alto, 719-822.

⁷⁰ Kotter, J.P. and Heskett, J.L.(1992). Corporate Culture and Performance. Free Press, New York.

письмового та усного спілкування. Комунікація виступає як головний стимулятор змін, і для досягнення ефективних результатів комунікація має бути послідовною з боку всіх лідерів, має бути якісною та повинна бути частою та якісною.

І останній рекомендований етап – це зміцнення та інституціоналізація змін. Успішний процес управління змінами по суті вимагає посилення бажаних змін, а також їх інституціоналізації шляхом внесення змін в організаційну політику та структури. Крім того, цю зміну можна посилити шляхом постійного формулювання нових моделей поведінки та того, як вони сприяють реалізації бачення організації.

Трансформаційним процесам організацій та інститутів передують більш складні та системні зміни. Це загальна трансформація соціально-економічної системи. Тут можна розглядати трансформацію як форму розвитку економічних систем, що пов'язана з еволюційними і революційними змінами, переходом цієї системи із стійкого в нестійкий стан ⁷¹.

Пререквізитом до зародження трансформаційних процесів у соціально-економічній системі є виникнення подразника, тобто трансформатора, який є причиною виникнення ланцюгів деформації структурних елементів. Це, наприклад, історичні, політичні, соціальні, економічні, інтеграційні, культурні події. Якщо потужність цих трансформаторів значна і система не може їх подолати, цю систему перебудовують, що, своєю чергою, розширює дію трансформатора на підсистемний рівень та структуру, створюючи в результаті інші трансформатори. За таких умов на певному етапі утворюється якісно нова соціально-економічна система, яка має інші риси, інші якісні характеристики та інші значення кількісних показників ⁷². Зокрема, для процесу трансформації притаманна безперервність перебігу та певна послідовність та етапність.

Перший етап, як правило, супроводжується кількісними та якісними змінами, але при цьому зберігається цілісність та параметри самої системи, при цьому фіксуються незначні коливання або відхилення в структурі чи параметрах. Наприклад, зниження рівня ВВП внаслідок зменшення обсягу виробництва продукції через вплив природних або штучних факторів.

Наступний етап трансформаційного процесу характерний якісними змінами системи, що відбуваються в результаті суттєвого впливу трансформатора та виникнення нових чинників, як підсумок потужних зрушень, закладених на попередньому етапі. Зміни в системі набувають суттєвості, виникають нові параметри, що потребують виміру та оцінки. За таких умов система еволюціонує, виникають порушення в її стійкості та стабільності, зміни починають носити системний характер.

Проміжним етапом є складний та ємкий процес становлення, і він відзначається подоланням безлічі внутрішніх перешкод та протиріч,

⁷¹ Гражевська Н.І. Відображення трансформаційних процесів у системі категорій соціально-економічної динаміки. Економічна теорія. 2007. № 4. С. 19–29.

⁷² Потравка Л. СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Вип. 19, ч. 2. С.192-200

подолання викликів під системного рівня. Тут здобуваються абсолютно нові параметри та риси, виникнення та формування нових структур, міждлазузевого узгодження, оптимізації задля уникнення структурних дисбалансів.

Завершальним етапом є розпад старої системи та функціонування вже нової зі своїми утвореними кількісними та якісними показниками, новими підсистемами та засобами управління.

Трансформаційні зміни, як правило, носять системний характер, при цьому відбуваються якісні перетворення, що охоплюють усі рівні, впливають на структуру, параметри, супроводжуються деформацією технологічного укладу, соціальної, політичної організації держави. Дослідженнями доведено, що головними сучасними трансформаційними тенденціями є глобалізація, інтеграція України у світовий економічний простір, диджиталізація та новий виклик – це військова агресія проти України, яка є світовим викликом.

Подальші дослідження необхідно здійснювати в руслі структурної перебудови економіки як на світовому та національному, так і на регіональному рівнях з орієнтацією на виклики сьогодення.

Будь-яка трансформація, реорганізація чи зміна на всіх рівнях - це завжди виклик, та потребує концентрації ресурсів, як ментальних та фізичних так і матеріальних. Зазвичай, основними проблемами є невизначеність, брак ресурсів та непідготовленість до змін. Якщо справа йде про складність та невизначеність, організаціям потрібно змінити призму, з якої вони розглядають проблему та трансформуватись відповідно до ситуації, а не будувати довгострокових стратегій, які засновані на фіксованих уявленнях чи прогнозах, які є неактуальними на даному етапі. Управління змінами в таких випадках стає критичним, а не просто необхідним чи важливим. І щоб адаптуватися до змін, потрібне зміна мислення та ставлення, а не прості бізнес-стратегії. Зміна мислення — це те, що вимагає від лідерів активної участі в «завоюванні сердець і розумів» співробітників та інших зацікавлених сторін. Лише тоді, коли співробітники «підтримують» ініціативи щодо змін, які вживає керівництво, вони можуть досягти успіху.

Трансформаційні процеси - це безперервний та нескінченний процес, до якого потрібно завжди бути готовими. Він є ще й неминучим, його не можливо попередити відвернути або проігнорувати. Потрібне переконливе бачення та свіжий погляд на проблеми. Після того, як бачення сформульоване, потрібно зробити поштовх, щоб переосмислити проблеми, поглянути на них в новому світлі, адаптуватись та починати діяти.

2.8. Розвиток системи страхового захисту в аграрному секторі економіки України

Прокопчук О. Т., д.е.н., доцент

Гумен О. В., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Наявність елементів ризику, які супроводжують суспільне виробництво, підприємницьку діяльність в умовах розвитку ринкової економіки та життя окремих громадян, створює потребу в попередженні можливих ризиків, відшкодуванні і зменшенні можливих негативних наслідків. Серед різноманітних видів діяльності людини існують такі, на які одночасно впливає велика кількість ризиків. Одним із них являється аграрний сектор економіки, ведення якого супроводжується поєднанням різноманітних факторів як природного, так і антропогенного характеру. Це специфічна сфера, ефективність якої залежить від наявності матеріальних, фінансових та людських ресурсів, а процеси, відбуваються в умовах мінливого навколишнього середовища.

Приналежність України до зони ризикового землеробства зумовлює у значній мірі залежність результатів діяльності агровиробників від впливу погодних факторів. Адже в Україні стають все більш відчутними наслідки глобальної зміни клімату. У багатьох регіонах це обмежить продуктивність агросектору – одного з найважливіших секторів економіки України. Як наслідок, в результаті такої системності ризиків збитків може зазнати одночасно велика кількість агровиробників.

Загалом усі ризики, на які наражається агровиробництво, можна поділити на шість основних видів.

1. Виробничі ризики – це ризики недоотримання продукції через екстремальні погодні умови, хвороби або технологічні зміни. Відмінною рисою сільськогосподарського виробництва, якщо порівнювати його з іншими видами виробництва, є те, що кінцевий результат визначається великою кількістю комбінацій використання ресурсів різної якості та кількості (таких, як посівний матеріал, добрива, засоби захисту рослин) та різноманітних погодних умов, наявності шкідників, бур'янів та інших факторів⁷³. Отже, виробничі ризики сільськогосподарського виробництва є численними та різноманітними, а тому управляти ними досить складно. Серед найбільш небезпечних погодних ризиків слід назвати посуху, вимерзання, повінь, тривалі дощі в період сівби або під час збирання врожаю, сильний вітер, град та ін. Щодо технологічних змін, то їх впровадження, з одного боку, несе ризики скорочення виробництва у короткостроковій

⁷³ Прокопчук О.Т. Розвиток українського ринку страхових послуг в контексті забезпечення економічної безпеки країни. Збірник праць Уманського національного університету садівництва. Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань: Видавництво «Сочінський М.М.». 2019, Вип. 94. Ч. 2: Економічні науки. С. 70. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85.

перспективі, проте з іншого – відмова від їх впровадження створює ризик втрати конкурентоздатності в майбутньому.

2. Ринкові ризики – це ризики недоотримання доходу від виробництва продукції через умови та обставини, що склалися на ринку. Насамперед тут йдеться про ціни на ресурси та готову продукцію. Так, зокрема, ціни на паливо, добрива та засоби захисту рослин можуть коливатися в результаті зміни попиту та пропозиції як на сільськогосподарську, так і на іншу продукцію, а також як результат коливання обмінного курсу та обсягу виробництва цієї продукції у світі⁷⁴.

3. Фінансові ризики – це ризики недоотримання продукції через недостатню спроможність сільськогосподарського підприємства (часто тимчасову) вкладати кошти у процес виробництва. Відмінною рисою сільськогосподарського виробництва є його циклічний характер та прив'язка до сезону. Загалом, сільгоспвиробник може генерувати річний дохід, цілком достатній для того, аби його господарство було прибутковим⁷⁵. Проте коливання цього доходу протягом року може призводити до тимчасової неплатоспроможності.

4. Політичні ризики – це ризики недоотримання продукції через реалізацію політичних рішень уряду. Ці зміни можуть, зокрема, стосуватися охорони оточуючого середовища, правил ведення бізнесу, здійснення фінансових операцій, виконання міжнародних договорів та програм державної підтримки⁷⁶. Аграрний сектор є таким, для якого політичні ризики є досить вагомими.

5. Юридичні ризики – це ризики, спричинені складністю та змінами у законодавстві та договірній базі. Наприклад, на сільгоспвиробників можуть буди покладені певні зобов'язання внаслідок деградації довкілля, забруднення атмосфери, зміни прав власності та ін.⁷⁷.

6. Ризики, спричинені людським фактором – це ризики втрати працівника або зменшення його працездатності внаслідок смерті, травми або хвороби⁷⁸. До цього типу ризиків можна також віднести інші особисті негаразди, такі, як, зокрема, розлучення.

Агровиробництво піддається впливу ризиків різної видової сукупності, що в кінцевому підсумку можуть позначитися на результатах його діяльності.

⁷⁴ Супрун А.А., Супрун Н.А. Страховий менеджмент: навч. посібник; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Криворіз. екон. ін-т. Львів : Магнолія-2006, 2019. С. 101.

⁷⁵ Бойко А.О., Бойко, А.А. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії. Економіка АПК. 2010. № 5. С. 41.

⁷⁶ Бовсуновська Г.С. Інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки страхового ринку. Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». 2014. Том 16. № 1. С. 168.

⁷⁷ Тулуш Л. Д., Прокопчук О. Т. Ринок агрострахування в Україні: тенденції та перспективи. Економіка АПК. 2018. № 8. С. 58.

⁷⁸ Zubor-Nemes A., Fogarasi J., Kemény G. Farmers' responses to the changes in Hungarian agricultural insurance system. Agricultural Finance Review. 2018. Vol. 78, No 2, P. 278. <https://doi.org/10.1108/AFR-06-2017-0048>.

Дана ситуація виникає з таких причин:

- агровиробництво є видом діяльності, що характеризується специфікою її провадження – здійснюється «під відкритим небом» та, як наслідок, є вразливим до природних явищ, що в окремих випадках можуть носити катастрофічний характер;

- як і інші господарські операції, агровиробництво піддається впливу ринковим коливанням (пов'язаними з внутрішнім і зовнішнім ринком) та трансформаціям (в першу чергу це пов'язано із змінами цін на продукцію з яскраво вираженим сезонним характером та додатковими витратами, особливостями структури, асортименту та обсягами виробництва);

- агровиробництво піддається впливу ризиків, що притаманні політичному (особливості державної політики та політичного курсу), економічному (в розрізі макро- та мікроекономічному рівнях (зміна кон'юнктури ринку, правила, валютні курси, дозволи на експорт та імпорт) та соціальному середовищу (соціальні конфлікти різного характеру).

Провадження сучасної та ефективної аграрної економіки в країні вимагає своєчасного виявлення вищевказаних проблем та, відповідно, швидкого і адекватного реагування на них.

Таку потребу можна задовільнити шляхом здійснення страхового захисту. Економічний зміст категорії «страховий захист» формують взаємовідносини між людьми з приводу забезпечення стійких гарантій захисту їх майнових інтересів.

Необхідність страхового захисту визначається такими аспектами:

- економічний аспект страхового захисту пояснюється необхідністю організації суспільних відносин, які базуються на мобілізації та використанні фінансових ресурсів на відшкодування збитків з метою забезпечення безперервного процесу суспільного відтворення;

- з позиції природних інтересів людства страховий захист виник як засіб збереження матеріального добробуту в разі настання непередбачуваних ситуацій або випадків, з метою розподілу збитків, завданих окремим громадянам, між багатьма членами суспільства, задля зменшення втрат потерпілих;

- соціальна потреба страхового захисту зумовлена необхідністю вирішення соціальних питань у суспільстві для захисту особистих інтересів громадян;

- в юридичному аспекті організація страхового захисту як цивільно-правових відносин здійснюється відповідно до чинного страхового законодавства та договору страхування;

- міжнародний аспект страхового захисту зводиться до усунення національних відмінностей у законодавчих актах різних країн з метою забезпечення страховикам та страхувальникам достатніх фінансових гарантій.

Отже, страховий захист - це сукупність економічних відносин, пов'язаних із попередженням, подоланням або зменшенням негативного впливу несприятливих подій (ризиків) і відшкодування їх наслідків з метою

забезпечення безперервного і безперебійного суспільного виробництва, фінансової стабільності держави, її сталого економічного розвитку і загального добробуту.

Як економічна категорія страховий захист має такі ознаки: - випадковий характер настання несприятливих подій; - нерівномірність нанесення збитку; - вираження збитку в натуральній і грошовій формах; - об'єктивна необхідність відшкодування збитків; - проведення заходів для попередження і подолання наслідків несприятливих подій.

Страховий захист може бути забезпечений лише за наявності ресурсів, які зосереджуються для цих цілей у страховому фонді суспільства. Страховий фонд як сукупність натуральних та грошових резервів, формується за рахунок валового внутрішнього продукту (ВВП), який у результаті розподілу трансформується у фонди споживання і нагромадження. Страхові фонди створюються для відшкодування збитків і належать до фондів нагромадження

В умовах побудови ринкових відносин суттєву роль відіграє страховий захист агровиробників у економічній стабілізації їх розвитку. Страхування може бути одним з найефективніших інструментів щодо управління виробничими, ринковими та юридичними ризиками, однак агрострахування недостатньо розвинене в країні. Особливості структурної будови агрострахового ринку відображено на рис. 1.

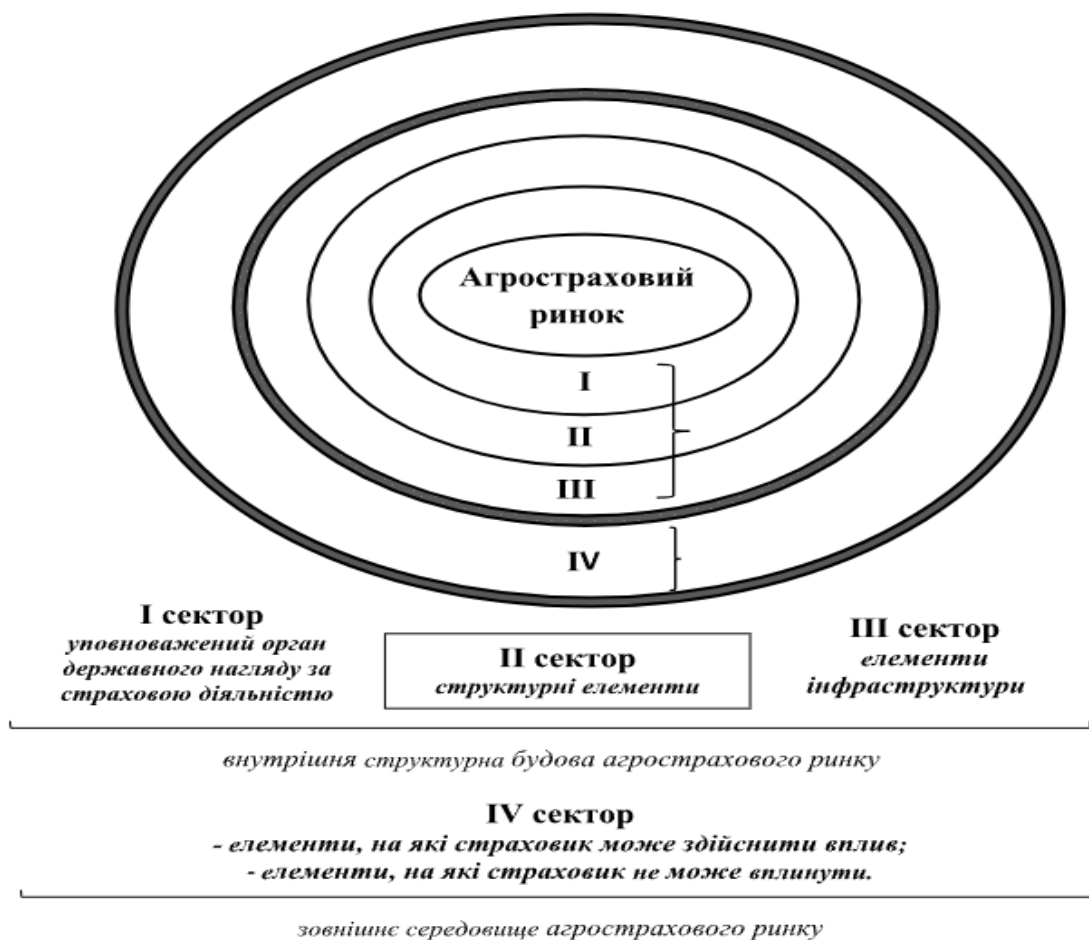

Рис. 1. Особливості структурної будови агрострахового ринку

Агροстраховий ринок має досить складну внутрішню структурну будову, що поділена на три сектори (державний регулюючий орган нагляду за страховою діяльністю; структурні елементи агострахового ринку та елементи інфраструктури) і, відповідно, оточений зовнішнім середовищем (системою взаємопов'язаних факторів, які оточують внутрішню систему ринку і впливають на неї).

Отже, страховий захист в аграрному секторі економіки (*англ. insurance protection in the agricultural sector of the economy*) – економічні, перерозподільні відносини, які складаються в процесі запобігання, подолання та відшкодування збитків, заподіяних аграрному виробництву. За сучасної характеристики страховий захист аграрного сектору економіки виступає як сукупність перерозподільних відносин з приводу подолання і відшкодування збитку, що наноситься агровиробництву.

2.9. Якісні характеристики страхових послуг для аграрного сектору економіки

Прокопчук О. Т., д.е.н., доцент

Клименко В. О., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

З огляду на сучасні глобалізаційні та трансформаційні процеси, що нині активно відбуваються на світовому ринку агострахових послуг, виникає необхідність у впровадженні вітчизняними страховими компаніями інноваційних розробок у агострахову діяльність.

Ключовим завданням інноваційної діяльності страхової компанії є максимальне наближення агострахових послуг до існуючих потреб агровиробників у страховому захисті. Постає завдання у розробці мотиваційних стимулів щодо зростання страхового інтересу у потенційних клієнтів-агровиробників страхової компанії.

Лише за умов застосування функціонуючих схем агострахового захисту, що передбачають збалансування якісних та кількісних параметрів страхової угоди можна досягти стабільного попиту на ту чи іншу страхову послугу.

Високорентабельна діяльність страхових компаній у перспективі, тобто з позиції короткострокових та довгострокових часових рамок, передбачає формування сприятливого страхового середовища, в якому будуть максимально враховані та захищені інтереси всіх ключових суб'єктів агострахового ринку⁷⁹. У цьому контексті важливим постає впровадження

⁷⁹ Мельник К.М., Улянич Ю.В., Прокопчук О.Т. Розвиток агостраховання в Україні. *Збірник праць Уманського національного університету садівництва*. Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань: Видавництво «Сочінський М.М.». 2019, Вип. 94. Ч. 2: Економічні науки. С. 128. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-121-130.

інноваційних розробок у сфері надання страхових послуг аграрному сектору економіки.

Під інноваційною страховою послугою для аграрного сектору економіки слід розуміти комплекс системних заходів, що спрямовані на гармонізацію всіх етапів страхового процесу з метою отримання певних ефектів від агрострахування, зокрема фінансово-економічного й соціально-правового спрямування. Система якісних критеріїв агрострахової послуги відображена на рис. 1.

Рис. 1. Система якісних критеріїв агрострахової послуги

Водночас слід зауважити, що бачення інноваційної діяльності у вітчизняних страхових організацій зводиться здебільшого до застосування технологічних рішень при вдосконаленні бізнес-процесів останніх (автоматизація бізнес-процесів, запровадження сучасних інформаційних технологій для оптимізації управління ними), створення нових каналів збуту страхових послуг завдяки використанню маркетингових та аналітичних досліджень, інтернет-технологій тощо⁸⁰.

Таке дещо звужене застосування інноваційних рішень у агростраховій діяльності пов'язане з нерозвиненою інфраструктурою вітчизняного агрострахового ринку, відсутністю ефективного механізму інвестування коштів страхових резервів, недостатнім рівнем кваліфікації кадрів в інвестиційних рішеннях та технологіях, низькою страховою культурою агровиробників, а також невисоким рівнем розповсюдження агрострахування загалом у країні⁸¹. Слід зазначити, що якість агрострахової послуги визначається поняттям технічної і функціональної якості.

Відтак, якість страхової послуги є мірою відповідності рівня послуг очікуванням клієнта. Архітектура ознак якості агрострахової послуги в розрізі технічних та функціональних її критеріїв представлена на рис. 2.

Рис. 2. Архітектура ознак якості агрострахової послуги в розрізі технічних та функціональних її критеріїв

⁸⁰ Приказюк Н.В., Стубер А.С. Страхування в системі ризик-менеджменту сільськогосподарських товаровиробників. *Финансовые услуги*. 2018. № 3. С. 23.

⁸¹ Приказюк Н.В. Страхова система України: теорія, методологія, практика: монографія. Логос, 2017. С. 25.

Ознаки якості агрострахової послуги представлено в критеріальному розрізі, зокрема в розрізі технічних якостей (використовуються при оцінці кінцевого результату) та функціональних якостей (використовуються при оцінці процесу надання послуг). До технічних якостей агрострахової послуги віднесено: надійність (визначає здатність до виконання страховою компанією обіцяних послуг точно і в повній мірі); доступність (характеризує можливість отримання агровиробниками послуг без тривалого очікування); безпека (оцінює безпечність та достовірність наданої послуги); довіра (відображає ступінь довіри до страхових компаній, що працюють на агростраховому ринку); клієнтоорієнтований підхід (оцінює зусилля компанії, направлені на ознайомленні із виробничою діяльністю та вивчення потреб агровиробників у страховому захисті). Послідовність прояву ключових внутрішніх процесів в поетапному розрізі, що забезпечують створення, супровід та якість агрострахової послуги згруповано та відображено на рис. 3.

Рис. 3. Послідовність прояву ключових внутрішніх процесів, що забезпечують створення, супровід та якість агрострахової послуги

Технічна якість забезпечується тим пакетом послуг, що страхова компанія пропонує клієнтові – необхідною умовою є її технічна доступність і забезпечуваність очікуваного результату. Водночас з іншої сторони для

клієнта важливий не тільки результат від споживання послуги, але й сам процес її споживання, під час якого він вступає в контакт з персоналом страхової компанії. Процеси, що супроводжують споживання послуги, визначають її функціональну якість.

Реалізація перерахованих етапів є прерогативою команди професіоналів, що поряд із розумінням справи знають своє місце у загальному агростраховому процесі та виконують роботу з усвідомленням власної ролі у всьому ланцюзі пов'язаних бізнес-процесів.

Гнучкість, оперативність та чесність – тріо ключових критеріїв, що визначатимуть головні конкурентні переваги страхової компанії на агростраховому ринку в умовах трансформаційних процесів⁸². Індекс довіри агровиробників у стабільність агрострахової галузі є одним з ключових факторів у розвитку ефективного агрострахового ринку. Наявність своєчасних, якісних та зрозумілих для споживачів агрострахових послуг – агровиробників страхових продуктів, інформації щодо схем страхового захисту та, відповідно, продуктових пропозицій в їх межах, винятків та особливих умов страхування, захисту їх прав та інтересів є важливим елементом побудови довіри на агростраховому ринку, а також розвитку конкуренції на ньому. Послідуючим етапом в розрізі формування концептуальних засад розвитку агрострахового ринку буде моделювання механізмів параметричних страхових рішень як фактору інноваційного розвитку агрострахового ринку, що знайде своє відображення у наступному параграфі дослідження.

Сучасний стан розвитку агрострахового ринку зокрема в умовах трансформаційних процесів вимагає формування нових науково-методологічних підходів до розуміння функціонування агрострахової організації як системи, у тому числі через визначення специфіки діяльності страхових компаній, надання ними агровиробникам якісних конкурентоспроможних страхових послуг та вирішення стратегічних і тактичних завдань страхових організацій із застосуванням системного підходу на базі менеджменту якості. Визначено, що превалюючими та необхідними умовами інноваційного процесу розвитку агрострахового ринку є забезпечення якості агрострахових послуг. Система якісних критеріїв останніх формується із іміджевих характеристик, характеристик соціально-економічного та фінансового характеру, обсягу капіталу та характеристик морально-етичного спрямування (прозорість та ступінь доступності, партнерські взаємовідносини, надійність та безпечність та врегулювання страхових випадків). Таким чином слід зауважити, що наразі конкурентоспроможність страхової послуги є домінуючою та виразною ознакою успішного функціонування страхових компаній на агростраховому ринку в умовах трансформаційних змін.

⁸² Прокопчук О.Т. Специфіка ризиків та управління ними у сільському господарстві. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Випуск 95. Ч. 2: Економічні науки. 2019. С. 28. DOI 10.31395/2415-8240-2019-95-2-24-41.

2.10. Стан концентрації та монополізації страхового бізнесу України

Улянич Ю.В., к.е.н., доцент
Уманський національний університет садівництва

Страховий бізнес України проходить тривалий етап становлення та зростання попри несприятливі макроекономічні обставини, кризові явища та недовіру населення, демонструючи перспективність подальшого розвитку та масштабування.

Ефективне ж функціонування страхового бізнесу неможливе без діючих та конкурентоспроможних страхових компаній, саме це і обумовлює необхідність та перманентну актуальність оцінки рівня конкуренції та концентрації страхового бізнесу України. Дані процеси є об'єктивними та дуже динамічними, тими, що потребують постійного нагляду та контролю, оскільки мають як ряд переваг, так і ряд недоліків. Роль оцінки конкуренції та концентрації на ринку бізнесових страхових послуг підсилюється також і поширенням глобалізаційних процесів.

Визначальним чинником впливу на рівень конкуренції та монополізації будь-якого бізнесу є кількість суб'єктів, котрі на ньому функціонують та пропонують чи то власну продукцію, чи то власні послуги. Тому першочергового аналізу потребує динаміка кількості страхових компаній life та non-life типу в структурі страхового бізнесу України, (табл. 1).

1. Динаміка кількості страхових компаній України та його галузевої структури, 2016-2020 рр.*

Показник	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Кількість страхових компаній, од	310	294	281	233	210
в т.ч. life	39	33	30	23	20
в т.ч. non-life	271	261	251	210	190
Частка life страховиків, %	12,58	11,22	10,68	9,87	9,52
Частка non-life страховиків, %	87,42	88,78	89,32	90,13	90,48
Частка страхування життя, %	7,84	6,71	7,91	8,72	11,10
Частка ризикових видів страхування, %	92,16	93,29	92,09	91,28	88,90

За досліджувальний період кількість страхових компаній зменшилась: з 310 у 2016 р. до 210 у 2020 р., тобто на 100 одиниць. На кінець I кварталу 2021р. даний показник становив 208 небанківських установ даного виду.

Тенденція до скорочення кількості страхових компаній є наслідком як регулюючих дій Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг з метою підвищення конкурентоспроможності та фінансової стійкості страховиків, так і несприятливих макроекономічних процесів. Варто зауважити, що запровадження у середині 2020 р. «спліт» системи регулювання ринків фінансових послуг внесло свої корективи до функціонування суб'єктів даних ринків, оскільки методи регулювання НБУ

дещо різняться від тих, що були притаманні Нацкомфінпослуг. Очевидно, що до початку реалізації «спліту» страховий бізнес могли залишити ті страхові компанії, котрі не бачили доцільності провадження своєї діяльності за нових умов.

Зменшення загальної кількості страхових компаній відбувалось за рахунок відповідного скорочення чисельності life та non-life страховиків. Так, у 2016 р. на страховому ринку України функціонувало 39 страхових компаній, що здійснювали страхування життя, тоді як вже у 2020 році (як і у I кварталі 2021 року) їх залишилось лише 20, що очевидно справлятиме вплив як на рівень конкуренції, так і на рівень монополізації даного сектору. Слід зауважити, що частка даного виду страховиків зменшилась за останнє десятиріччя з 14,69% до 9,52%, тобто на 5,17%. Визначальний вплив на спадаючу динаміку загальної кількості страхових компаній в Україні здійснило скорочення чисельності страховиків, що здійснюють ризикові види страхування.

У 2016 р. на ринку non-life страхування функціонувало 271 суб'єктів даного типу, що становило 85,31% усіх страхових компаній. На кінець досліджуваного періоду їх залишилось лише 190 од. (у I кварталі 2021 р. 188), що становить 48,8% від початкового рівня. Однак, частка даного виду страхових компаній зросла до 90,48% за рахунок значних темпів скорочення кількості life-страховиків.

Попри скорочення кількості страхових компаній України обсяги страхових премій, зібраних ними, зростають. Так, у 2016 р. загальна сума страхових платежів становила 35 170,3 млн. грн., у 2017 р. 43 431,8 млн. грн., у 2018 р. – 49 367,5 млн. грн., у 2019 р. – 53 001,2 млн. грн. та 45 184,9 млн. грн. у 2020 р.⁸³.

Очевидно, що 2020 р. став періодом очікування для страхових компаній, а у попередні роки відбувались процеси концентрації та перерозподілу страхового бізнесу. Варто звернути увагу на той факт, що протягом 2016-2020 рр. при зменшенні кількості та частки life-страховиків на ринку відбувалось зростання обсягів та питомої ваги зібраних ними страхових премій.

На початку дослідження 67 страхових компаній (14,69% усієї кількості), що здійснюють страхування життя, отримали 906,5 млн. грн. страхових премій (3,93% від загального обсягу). У 2020 році ситуація стає кардинально протилежною – лише 20 страховиків life типу (9,52% усієї кількості) зібрали 5017,1 млн. грн. (проти 4 624,0 млн. грн. у 2019 році) страхових премій, що становить 11,1%. Кількість страховиків, що здійснюють ризикові види страхування, у 2016 р. становила 289 од. (85,31% загальної кількості), тоді як обсяг зібраних ними страхових премій склав 21268,7 млн. грн. (96,07% їх загального обсягу). Натомість у 2020 р. non-life страховиків залишилось 190

⁸³ Статистичний портал Statista, ВВП в Україні. URL: <http://www.statista.com/statistics/296140/ukraine-grossdomestic-product> (дата звернення 20.09.2022р.)

од. (90,48% всіх страхових компаній), обсяг зібраних ними страхових платежів досяг 40167,9 млн. грн. (у 2019 році даний показник становив 48 377,2 млн. грн.). Однак, частка валових страхових премій з ризикових видів страхування вперше за 10 років опустилась нижче відмітки 90% і становила 88,9%, що вказує на підвищення ролі страхування життя та його адаптивності та гнучкості. В таблиці 2 представлено страхові компанії які займають першість в своїх класах страхування⁸⁴

2. Страхові лідери за версією Insurane TOP⁸⁵

№ п/п	Компанія	Лідер класу страхування
1.	ARX	«Валові страхові премії», «Чисті премії», «Пряме страхування», «Найбільший платник податків », «Автострахування КАСКО », «Страхування фізосіб », «Страхування майна »
2.	Альфа Страхування	«Страхування здоров'я»
3.	Арсенал Страхування	«Страхування вогневих ризиків»
4.	Бусин	«Авіа страхування: премії і виплати», «Авіакаско», «Обов'язкове авіа страхування», «Вхідне перестрахування від нерезидентів»
5.	VUSO	«Обсяг продажів зі страхування туристів»
6.	ИНГО Жизнь	«Корпоративне страхування життя»
7.	МетЛайф	«Страхування життя: премії і виплати», «Накопичувальне страхування життя», «Активи і Резерви зі страхування життя»
8.	Нафтогазстрах	«Медичне страхування фізосіб»
9.	НАСК Оранта	«ОСАЦВ за обсягом продажів»
10.	Перша	«Страхування відповідальності автоперевізників»
11.	PZU Україна	«Страхування туристів», «Агросстрахування», «Електронні продажу ОСАЦВ», «Страхові резерви»
12.	PZU Україна Страхування життя	«Страхування ризиків життя»
13.	ТАС СГ	«ОСАЦВ по преміях і виплатах», «Обов'язкове страхування автотранспорту по внутрішнім і міжнародним договорам» зелена карта »
14.	УНИКА	«Страхові виплати», «Корпоративне страхування», «Медичне страхування», «Корпоративне ДМС»

Дані в таблиці 3 показують, що приріст страхових платежів порівняно з 2018р. коливаються від -22,40 % і до 89,41 що свідчить про більш активну роботу одних компаній (МЕТ ЛАЙФ, ARX LIFE, ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС) і поступову втрату позицій інших (УНІКА ЖИТТЯ, ІНГО ЖИТТЯ) страхових компаній. Але рівень виплат по страхуванню життя у

⁸⁴ Прокопчук О.Т., Улянич Ю.В., Пташник С.А. Бутко Н.В. Ключові аспекти інтернет – страхування. Зб. наук. праць Уманського нац. ун-ту садівництва. 2020, вип. 97. Ч. 2. С. 64-75.

⁸⁵ Insurers' tech!start up investment indicates growing importance of digital technology in the industry URL: <http://www.out.law.com/en/articles/2016/january/insurers-tech-start-up-investment-indicates-growing-importance-of-digital-technology-in-the-industry-say-expert> (дата звернення 10.09.2021р.)

всіх страхових компаній не значно високий і коливається від 0,36% - ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС і до 25,98 - ІНГО ЖИТТЯ.

3. ТОП на ринку страхування життя, 2020 р

№ п/п	Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн.	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис. грн.	Рівень виплат, %
1	МЕТ ЛАЙФ	696 417,	24,02	90 368,0	12,98
2	УНІКА ЖИТТЯ	327 950,0	-22,40	11 236,0	3,43
3	ТАС	308 827,0	21,50	61 341,0	19,86
4	PZU Україна СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	245 155,0	9,90	17 267,0	7,04
5	АСКА-ЖИТТЯ	195 598,0	16,34	2 759,0	1,41
6	ARX LIFE	125 959,0	62,91	12 772,0	10,14
7	ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС	39 813,0	89,41	142,0	0,36
8	КНЯЖА ЛАЙФ ВІСННА ІНШУРАНС ГРУП	36 042,4	11,68	6 057,1	16,81
9	ІНГО ЖИТТЯ	23 689,8	-4,43	6 154,1	25,98
10	КД-ЖИТТЯ	22 138,0	12,24	3 267,0	14,76

Дані в таблиці 4 демонструють приріст страхових платежів на ринку страхування майна в 2020 р. втрата в страхових платежів в більшій кількості компаній (УНІКА, АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ, ІНГО, АСКА, АЛЬФА СТРАХУВАННЯ) приріст пройшов лише деяких страхових компаній (ARX, УСГ, МЕГАПОЛІС СТ, PZU УКРАЇНА). що свідчить про більш активну роботу одних компаній і поступову втрату позицій інших страхових компаній. Рівень виплат на ринку страхування майна у всіх страхових фірм знаходиться на різному рівні. Самий низький рівень виплат в АЛЬЯНС – 0,11%, та високий PZU Україна – 108,83.

У ході визначення ступеня монополізації страхового ринку необхідним є дослідження рівня його концентрації, тобто зосередження у окремих його гравців певної частки зібраних страхових премій. Відповідно коефіцієнт концентрації дорівнює сумі відповідних питомих часток валових премій страховиків⁸⁶.

Слід звернути увагу, що у різних країнах по значенню цього показника для страхових компаній встановлені державні обмеження. Тобто існує державний нагляд, який не припускає зосередження в руках однієї компанії впливу на певний відсоток страхового ринку (наприклад у США не припускається зосередження в руках однієї компанії більш 31% страхового ринку, двох – 44%, трьох – 54%).

⁸⁶ Клименко О.В. Методологія оцінювання стану і концентрації ринку страхування при його державному регулюванні. Вісник НАДУ. Серія «Державне управління». 2020. № 3. С. 36–42

4. ТОП на ринку страхування майна, 2020 р

№ п/п	Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн.	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис. грн.	Рівень виплат, %
1	ARX	158 526,0	26,86	26 240,0	16,55
2	АЛЬЯНС	109 907,0	0,00	126,0	0,11
3	УСГ	96 035,3	13,26	641,8	0,67
4	МЕГАПОЛІС СТ	93 097,5	1 289,72	1 360,1	1,46
5	УНІКА	73 769,3	-1,25	9 291,0	12,59
6	PZU УКРАЇНА	73 357,7	8,83	79 835,6	108,83
7	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	69 713,0	-61,42	957,0	1,37
8	ІНГО	59 208,0	-18,85	1 037,0	1,75
9	АСКА	41 326,0	-70,79	33 927,0	82,10
10	АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	31 075,9	-56,02	1 433,9	4,61

При дослідженні роботи страхового бізнесу вітчизняні аналітики найчастіше використовують CR-3 (або Топ-3), CR-10, CR-20, CR-50, CR-100, CR-200⁸⁷. Протягом останні кількох років страхування життя в Україні розвивається стрімкими темпами, демонструючи посилення рівня його концентрації та монополізації (табл. 5).

5. Динаміка показників концентрації страхових компаній в секторі страхування життя України

Показник	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Частка на ринку топ 3 СК, %	43,0	54,5	54,3	57,6	56,0
Частка на ринку топ 10 СК, %	89,4	95,9	96,9	96,7	97,0
Частка на ринку топ 20 СК, %	99,5	99,9	100,0	100,0	100,0
Частка на ринку топ 50 СК, %	100,0	100,0	-	-	-
Кількість life-страховиків, од.	39	33	30	23	20

Частка перших 3 страхових компаній протягом 2016-2020 рр. зростає з 43% до 56%, хоча у 2019 році вона була дещо більшою та становила 57,6%. Дані показники відображають наявність процесів монополізації на ринку life-страхування, оскільки перевищують допустиму межу у 50%. Починаючи з 2015 року, незмінною трійкою лідерів ринку страхування життя є ПрАТ «МетЛайф», ПрАТ «Страхова Група «ТАС» та ПрАТ «СК «УНІКА Життя».

⁸⁷ Лісовал В.П. Оцінка результатів діяльності страхової компанії. *Наукові журнали Національного Авіаційного Університету*. URL: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/EPsAE/article/viewFile/4419/4548> (дата звернення 01.09.2022р.)

Саме «МетЛайф» та «ТАС» протягом останніх років акцентували значну увагу на вивченні ринку та завоюванні нових сегментів, що забезпечувало їм середньорічні прирости валових страхових премій на рівні 20-40%. У 6-ку лідируючих компаній протягом останніх років, окрім вище згаданих, входять також ПрАТ «ГРАВЕ УКРАЇНА Страхування життя», ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ» та ПрАТ «УАСК АСКА-ЖИТТЯ».

Вказані страховики володіють фактично 84% зібраних страхових платежів у 2020 р., що у випадку подальшого нарощення обсягів їх діяльності посилюватиме монополізацію даного сектору страхового ринку України.

Частка топ 10 life-страховиків протягом останніх десяти років теж зазначала суттєвих змін, зрісши з 89,4% у 2016 р. до 97% у 2020 р., що пов'язано із скороченням кількості страхових компаній, їх укрупненням та перерозподілом ринку.

До першої десятки страхових компаній зі страхування життя також входять ТДВ «СК «АРКС ЛАЙФ», ПрАТ «СК «Княжа Лайф Вієнна Іншуранс Груп», ПрАТ «СК «ФОРТЕ ЛАЙФ», ТДВ «СТРАХОВА КОМПАНІЯ «ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС» та ПрАТ «СК «КД Життя». Варто зауважити, що найбільші life-страховики є фінансовими установами з іноземним капіталом. Ринок ризикових видів страхування є менш монополізованим, про що свідчить динаміка показників концентрації (табл. 6).

6. Динаміка показників концентрації страхових компаній в секторі ризикових видів страхування України

Показник	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Частка на ринку топ 3 СК, %	18,9	21,3	15,0	13,9	15,1
Частка на ринку топ 10 СК, %	44,6	43,8	39,6	37,9	40,5
Частка на ринку топ 20 СК, %	62,7	62,9	61,9	60,0	61,9
Частка на ринку топ 50 СК, %	85,9	88,0	88,4	88,6	90,8
Частка на ринку топ 100 СК, %	96,9	97,6	97,9	98,1	98,5
Частка на ринку топ 200 СК, %	99,9	99,5	99,7	99,8	100,0
Кількість life-страховиків, од.	271	261	251	210	190

Перші 3 страхові компанії на ринку ризикових видів страхування у 2016р. володіли 18,9% обсягу усіх зібраних страхових премій та 15,1% у 2020 р. Показник концентрації за останні 5 років зменшився на 3,8 в.п., що свідчить про низький рівень конкуренції у даному сегменті страхового ринку.

Практично незмінними лідерами у сфері ризикового страхування протягом 2016-2020 рр. були ПрАТ «СК «АРКС», ПрАТ «СК «УНІКА» та ПрАТ «Страхова Група «ТАС», що є членами фінансових груп, у складі яких функціонують лідери ринку страхування життя.

У 2016р. частка першої десятки non-life страховиків становила 44,6%, знизившись до 40,5% у 2020 р. Варто зауважити, що на 7 страховиків топ-

десятки (4-10 місце у рейтингах) припадало у 2016 р. близько 20% зібраних страхових платежів, тоді як уже на кінець звітного періоду 25,4%, що свідчить про посилення конкуренції серед топових гравців ринку.

Окрім 3-ки згаданих компаній до першої десятки входять ПрАТ «СК «ПЗУ УКРАЇНА», ПрАТ «СК «УКРАЇНСЬКА СТРАХОВА ГРУПА», АТ «СК «ІНГО», ПрАТ «СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ», ПрАТ «СК «АЛЬФА СТРАХУВАННЯ» та ПрАТ «СК «ВУСО», яка останні роки значно покращила свої позиції за рахунок використання системи онлайн-продажів.

Питома вага страхових премій, зібраних 20 першими страховиками, протягом досліджуваного періоду дещо зменшилась з 62,7% до 61,9%, тоді як частка перших 50 страхових компаній мала тенденцію до збільшення з 85,9% до 90,8%.

За період з 2016 р. по 2020 р. зростає і показник концентрації страхових премій для топ 100 поп-life страховиків – з 96,9% до 98,5%. Очевидно, що і на даному сегменті ринку страхових послуг сформувалась когорта страхових компаній, що працює на перспективу.

Отже, страховий бізнес України характеризується помірним рівнем концентрації та монополізації, однак дані процеси з плином часу посилюються. Останнім часом ринок в цілому та окремі його сегменти, зокрема, тяжіють до укрупнення, а відповідно і монополізації, внаслідок зростання та посилення ролі потужних страхових компаній та страхових груп.

Певні сектори страхового бізнесу мають сформоване ядро з «досвідчених» страховиків, котрі працюють не один рік та, як правило, мають частку іноземного капіталу. Зважаючи на це, можна припустити, що вітчизняний страховий ринок ставатиме все більш концентрованим. Така «гра» на ринку буде доцільною та допустимою за умови, що сильні гравці не зловживатимуть монопольним чи олігопольним становищем. Саме тому дані процеси повинні бути під пильним наглядом держави, її фінансовим та антимонопольним контролем.

2.11. Вагомість інформаційних технологій в отриманні прогнозних даних підприємств

*Синенко І.М., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
(доктор філософії)*

Уманський національний університет садівництва

Інформаційні технології мають вирішальне значення в управлінні підприємством будь якого типу і є істотним чинником його успіху. Застосування інформаційних технологій для управління вимагає індуктивного мислення – здібності спочатку побачити ефективне розв’язання, а потім шукати проблеми, до яких воно застосовне.

Стрімкість зміни інформаційних технологій і поява нових потребує від керівництва підприємства постійного вивчення нових технологій, розуміння їх значущості, визначення сфери застосування, їх розподіл всередині підприємства, розробка планів впровадження. Використання інформаційних технологій для управління підприємством робить будь-яку компанію більш конкурентноздатною за рахунок підвищення її керованості й адаптованості до змін ринкової кон’юнктури.

При розробленні різних фінансових планів і бюджетів доцільним є використання економіко-математичних оптимізаційних методів, сутність яких полягає в максимізації прибутку (або в мінімізації витрат) при передбачуваних обмеженнях обсягів попиту, виробництва, рівня цін; підвищенні ефективності та надійності функціонування підприємства. Підприємства мають можливість застосовувати у плануванні такі фінансові математичні моделі, що дасть змогу здійснювати багатоваріантні розрахунки й обирати найбільш ефективний і адекватний з огляду на стратегічні потреби варіант фінансового розвитку підприємства, табл. 1.

1. Моделі, що застосовуються у фінансовому плануванні ⁸⁸

Модель	Коротка характеристика
Фінансові моделі на основі алгебраїчних рівнянь	
Модель Уоррена – Шелтона «FINPLAN»	Ґрунтується на системі алгебраїчних рівнянь і охоплює всі аспекти фінансової діяльності підприємства, дає змогу здійснювати імітаційне моделювання варіантів фінансового розвитку підприємства при зміні параметрів: обсяг реалізації, рівень нерозподіленого прибутку, коефіцієнта фінансового левериджу. Охоплює 20 рівнянь, що описують інвестиційну й дивідендну політику, виробничу програму та політику фінансування активів.

⁸⁸ Ситник Г. В. Методологічні засади оцінки якості фінансових планів підприємства. *Економіка та держава*. 2012. № 9. С. 30 – 34.

Модель Інституту планування м. Гіссена	Складається з базової моделі (матриці витрат і доходів, балансових статей, статей надходження і витрачання грошових коштів), яка поєднується з чотирма допоміжними модулями: модель амортизації, кредитна модель, модель залишкового фінансування, входи-виходи моделі. Застосовується переважно для стратегічного фінансового планування, але адаптується і для здійснення поточного планування
Модель інтегрованого управління прибутком і фінансами Лахніта	Імітаційна модель передбачає стратегічне й оперативне планування прибутку і ліквідності по підприємству в цілому, за функціональними підрозділами і службами. Бюджетне планування будується за принципом зустрічних потоків.
Моделі на основі лінійного програмування	
Модель лінійного програмування Карлетона	Передбачає вибір цільової функції, змінних та системи обмежень. Цільова функція моделі – максимізація приведеної вартості власного (акціонерного) капіталу (модифікація моделі Гордона).
Модель зустрічного цільового планування прибутку Цвікена	Дає змогу реалізовувати концепцію «управління за цілями»: пов'язує генеральні цілі підприємства з базовими цілями підрозділів. Передбачає три етапи планування: згоди донизу, знизу догори та зустрічне планування.
Моделі на основі регресійного аналізу	
Модель Спайса на основі регресійного аналізу	Базується на п'яти рівняннях множинної регресії, що дають можливість здійснювати аналіз взаємопов'язаних рішень щодо інвестицій, залучення капіталу та дивідендів.

Потрібно звернути увагу на те що, в теперішніх умовах існує багато програмних продуктів для отримання прогностичних даних, які спрощують роботу, значно скорочують час розроблення та точність підрахунків у плануванні. Найбільш широко застосовують програми COMFAR (UNIDO), Project Expert (розробка компанії «Про-Інвест Консалтинг»), пакети компаній «ІНЕК» та «Альт-Інвест», російські версії Project Manager, Successta та інші. За неможливості придбання спеціального програмного забезпечення відповідна комп'ютерна модель може бути реалізована працівниками підприємства в середовищі MS Excel⁸⁹.

Передусім слід зазначити, що сьогодні ці програми з успіхом використовуються для розроблення фінансової моделі й стратегічного плану розвитку промислових підприємств.

Пакет COMFAR (версія 3.0) дозволяє використовувати кілька способів нарахування амортизації, дає докладний опис витрат виробництва та дозволяє задавати різні тривалості планування проекту, кратні місяцю, належить до класу «закритих» програм. Основний недолік пакета COMFAR – невідповідність податкового блоку українському законодавству. Висока ціна програми (4400 \$) пояснюється тим, що вона має міжнародну сертифікацію і відповідає методиці, використовуваній найбільшими зарубіжними

⁸⁹ Лимарева О.О. Інформаційні технології як засіб підвищення ефективності управління сучасним підприємством URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2013/12/3388> (дата звернення 01.09.2022.).

фінансовими інститутами. Тому, купуючи цю програму, підприємство в першу чергу, платить за імідж, але не за інструмент, який допомагає у повсякденній роботі розв'язувати завдання бізнесу і який пристосований до реальності вітчизняного ринку.

Програма «Project Expert» (1700\$) – це система підтримки прийняття рішень, призначена для менеджерів, що проектують фінансову модель підприємства різної галузевої приналежності й масштабів. Така програма надає користувачеві висновок, що стосується можливого поліпшення роботи підприємства в разі успішної реалізації плану.

Опис операційної діяльності включає в себе виробничу програму випуску продукції, норм витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції, розрахунок потреби в оборотному капіталі, диференційований розрахунок фонду оплати праці різних категорій персоналу підприємства, виробничих витрат, тривалості технологічного циклу, затримки платежів. Фінансова діяльність представлена також досить докладно.

Програма вирізняється значною гнучкістю, однак не відповідає принципам вітчизняного бухгалтерського обліку. Певним недоліком програми можна вважати відсутність можливості створювати варіанти плану на будь-якій стадії його розроблення і виконувати порівняльний аналіз по всьому набору показників, наявних у програмі.

Однією з найбільш адаптованих до сучасних реалій є програма «Альт-Інвест» (методика фірми «Альт»)⁹⁰. Для розрахунку показників ефективності інвестиційних проектів використовується імітаційна модель грошових потоків. Відкритість програми означає, що користувач має можливість: вибрати і задати необхідну структуру опису вихідних даних для розрахунків; переглянути алгоритм виконання розрахунків; скорегувати закладений алгоритм розрахунків, виходячи із специфіки конкретного проекту (підприємства); доповнити програму новими табличними формами і показниками. Вартість близько 1000 \$.

Однією із програм фірми «Альт» є програмний продукт «Альт-Фінанси», який призначений для виконання комплексного оцінювання діяльності підприємства, виявлення основних тенденцій його розвитку, розрахунку базових нормативів для планування і прогнозування, оцінки кредитоспроможності підприємства.

Віддати перевагу якійсь одній програмі дуже важко. Наприклад, програму «Project Expert» можна рекомендувати тим, хто працює в основному із західними інвесторами, для яких найбільш звичний тип документів, підготовлюваний даною програмою.

Щодо пакета COMFAR можна сказати, що вона залишається певним загальновизнаним міжнародним еталоном, але ціна є дещо високою. Працюючи з програмним продуктом «Альт-Інвест», аналітик одержує набір стандартних форм фінансової звітності, а також показників і коефіцієнтів.

⁹⁰ Біленко В.О. Інформаційні системи і технології управління в інноваційній економіці. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Information_Systems_and_Technology/kaf%20ise/tezi/17-5315_1_zbd196rnik_tez_kafedra_D086SE.pdf (дата звернення 11.09.2022р.).

Зокрема, модель формує такі фінансові документи, як звіт про прибуток, звіт про рух грошових коштів, баланс. Додатково розраховується набір фінансових коефіцієнтів (ліквідності, оборотності, прибутковості продажів і т.д.). Також детально дано опис операційної діяльності. Тобто можна сказати, що найбільш зручною за своїми характеристиками та ціною є програма «Альт-Інвест». Для планування прибутку від операційної діяльності більш придатним є використання програми «Альт-Фінанси».

Як ще один напрям організації фінансового планування підприємства можуть використовувати програмні продукти SAP, що дозволяють автоматизувати процеси планування, прогнозування, бюджетування, нівелюючи ризики інформаційного та фінансово-економічного характеру.

Планування економічних і фінансових ресурсів підприємств в автоматизованих системах управління, що функціонують на основі OLAP-технології, здійснюється на основі концепції ERP («Enterprise Resource Planning» – «планування ресурсів підприємства»).

Основною метою впровадження ERP-системи є організація ефективного управління підприємством, що спирається на стратегію його розвитку. Для її реалізації потрібна єдина інтегрована платформа, яка охоплює всі бізнес-процеси суб'єкта господарювання і поєднує найновіші управлінські та інформаційні технології. Саме такою платформою є сукупність програмних продуктів і технологій компанії SAP AG.

Система SAP складається із набору прикладних модулів (табл. 2.), котрі підтримують різноманітні бізнес-процеси підприємства та інтегровані між собою в масштабі реального часу.

2. Прикладні рішення SAP

Рішення	Функціональні можливості
SAP Business Planning and Consolidation	- бізнес-планування і бюджетування – автоматизація процесу стратегічного планування і бюджетування відповідно до методики планування, визначеної підприємством; розвинена система підходів «зверху - вниз» та «знизу - вверх»; - прогнозування – створення обґрунтованих планів та бюджетів, широке використання накопичених даних для планування; - прогнозний аналіз – автоматичні повідомлення про потенційний ріст ринків, можливість налаштування ключових індикаторів; - аналітика і звітність – швидкий оперативний доступ до актуальних операційних і фінансових звітів, аналітики, багатомірний аналіз даних тощо.
my SAP Financial і my SAP Business Intelligence	- ефективне поєднання зовнішніх і внутрішніх планів та створення точних прогнозів, використання методів активного планування, що забезпечує оперативне реагування на зміни ринку; - програмне забезпечення легко інтегрується з іншими компонентами, гарантуючи високий рівень захисту інвестицій, зменшення затрат на координування і виконання

компоненти SAP Strategic Enterprise Management (SAP SEM) і SAP Business Information Warehouse (SAP BW), що входять до складу рішень my SAP ERP	процесу бюджетування інтеграція бюджету підприємства із стратегічними цілями і оперативними задачами; - гнучке керування процесом планування – створення необхідної кількості варіантів плану; - організація доступу до фактичних даних і даних галузевої статистики в процесі планування; - оптимізація збору даних; - проведення статистичного аналізу; - контроль за виконанням плану у реальному режимі часу і отримання своєчасних повідомлень про відхилення
--	---

Концепція ERP є популярною у виробничому секторі, оскільки планування ресурсів надало можливість для зменшення часу випуску продукції, зниження рівня товарновиробничих запасів, а також поліпшення зворотного зв'язку зі споживачем при одночасному скороченні адміністративного апарату. Під час планування окремі параметри можуть бути тимчасово змінені, щоб у будь-який час забезпечити необхідну гнучкість. SAP пропонує такі рішення у сфері планування та бюджетування: планові та фактичні показники зводяться як по групах, так і розрізняються по окремих клієнтах та статтях. Наступним етапом є автоматичне агрегування даних системою і представлення звіту з консолідованим прогнозом⁹¹.

Крім того, у рішеннях SAP при формуванні прогнозних звітів передбачена можливість моделювання прогнозних значень місячного бюджету залежно від зміни вхідних параметрів із збереженням попередніх варіантів.

Проте за неможливості використання дорогих спеціалізованих програмних продуктів підприємство має можливість користуватися універсальними платформами. Зокрема, за допомогою програмної платформи CurveExpert 1.3, що може працювати на Windows і Linux, користувач має можливість здійснювати підбір математичних функцій, які найбільш точно описували б закономірності формування планових показників, у тому числі й фінансового характеру, та давали змогу здійснити їх прогноз на декілька періодів.

Таким чином, нині вітчизняні підприємства мають багато можливостей вдосконалити систему фінансового управління у напрямі автоматизації процесів планування, прогнозування, бюджетування, що дозволяє нівелювати ризики фінансово-економічного характеру, здійснювати багатоваріантні розрахунки й обирати найбільш ефективний і адекватний з огляду на стратегічні потреби варіант фінансового розвитку підприємства при одночасному скороченні адміністративного апарату.

⁹¹ Ткачук І. В. Планування і бюджетування грошових потоків сільськогосподарських підприємств у програмних продуктах компанії SAP. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 4. С.101 – 105.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ

3.1. Географія культурної спадщини етнічних меншин Вінницької області

Дністрянська Н.І., к.геогр.н.

Сеньків М.І., к.геогр.н.

Ільницька-Гикавчук Г.Я., к.е.н., доцент

Габа М.І., к.е.н.

Національний університет «Львівська політехніка»

Україна є державою, культурну спадщину якої поряд з українцями формували представники інших етнічних меншин, зокрема євреї, поляки, німці, росіяни, вірмени та ін. (понад 130 національностей). Зараз більшість регіонів України є моноетнічними. За даними перепису 2001 року, частка українців становить 78% від всього населення, а частка інших етнічних меншин – 22%⁹². Кожна національна меншина має свою унікальну історико-культурну спадщину, яку потрібно охороняти. Національні меншини мають характерні етнічні, мистецькі, релігійні або мовні характеристики; прагнуть зберегти свою етнічну ідентичність, пам'ятки, культуру, традиції, релігію, мову⁹³.

Проблеми охорони культурної спадщини етнічних меншин є досить актуальними у багатьох країнах світу і вирішуються як на міжнародному, так і національному рівнях. Відомими міжнародними організаціями, які займаються даними питаннями, є Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) і Всесвітня туристична організація (ЮНВТО). Центральним органом виконавчої влади в сфері охорони культурної спадщини в Україні є Міністерство культури та інформаційної політики. Також діє ряд громадських організацій різних рівнів, наприклад, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Необхідність та обов'язок збереження історико-культурної спадщини етнічних меншин в Україні регулюється рядом нормативних документів^{94,95}.

У світі популярною є концепція багатокультурності, яка має на меті зменшення протиріч між етнічними меншинами, взаємодію різних культур, порозуміння та об'єднання суспільства⁹⁶. Мультикультуралізм є сучасною

⁹² Про кількість та склад населення Вінницької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/vinnycya/>

⁹³ Енциклопедія історії України/ Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.

⁹⁴ Європейська культурна конвенція від 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text

⁹⁵ Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

⁹⁶ Матлай Л.С. Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі / Матлай Л.С. // Historical and Cultural Studies. Т. 1, № 1. 2014. С. 45-48. URL: http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/l.s._matlay.pdf

політикою держав переселенського типу (наприклад, Канада, США, Австралія) щодо управління культурним різноманіттям та передбачає визнання колективних прав, підтримку та розвиток культур етнічних меншин з метою мирного співіснування різних національностей⁹⁷

В Україні об'єкти культурної спадщини етнічних меншин часто є занедбаними і маловідомими. В той же час культурна спадщина етнічних меншин може бути основою розвитку різних видів туризму, зокрема етнічного, який може включати: відвідування туристами їх історичної батьківщини; відвідування поселень, в яких збереглися традиції, побут певних народів; відвідування музеїв, зокрема «скансенів»⁹⁸⁹⁹.

Для ефективного управління історико-культурною спадщиною етнічних меншин необхідна співпраця державних, місцевих органів влади, суспільства, наукових та інших установ¹⁰⁰.

Вивчення сучасного стану існуючих об'єктів культурної спадщини етнічних меншин особливо важливе, оскільки дає змогу привернути до них увагу суспільства, а також розробити заходи щодо їх збереження, відновлення та популяризації. Такі дослідження є особливо актуальними для територій, де проживають чи проживали багато етнічних меншин. Такою є Вінницька область України. У м. Вінниця один раз у два роки проводиться обласний фестиваль творчих колективів етнічних меншин «Подільські барви». Його мета – відродження культурної спадщини, збереження народної творчості, традицій етнічних меншин, розвиток культури етнічних меншин.

Багатою є етнокультурна спадщина Вінницької області. Це зумовлено тим, що тут проживали представники різних етнічних меншин, які залишили після себе чимало пам'яток. Проте внаслідок подій Другої світової війни кількість населення окремих етнічних меншин суттєво зменшилася.

Згідно даних останнього перепису населення, який відбувся у 2001 р., у Вінницькій області проживають понад 100 етнічних меншин, які утворили понад 70 громадських об'єднань, зокрема польських (26), єврейських (9), азербайджанських, (2), ромських (4), кримсько-татарських (2), чеських (2). Крім того, є меншини білорусів (1), вірменів (1), греків (1), грузинів (1), німців (1), литовців (1) та ін.¹⁰¹

У Табл. 1 наведено національний склад населення Вінницької області за даними переписів 1939 та 2001 р. Як видно з наведеної таблиці, частка

⁹⁷ Dam S. Re-Interpreting Civic-Ethnic Divide on the European Identity // International conference «Ethnicity and Intercultural Dialogue at the European Union Eastern Border». 2011. pp. 331-344.

⁹⁸ Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 39. С. 35-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2013_39_8

⁹⁹ Jewish cultural heritage of the Lviv Oblast as a tourism resource / Haba M., Dnistrianska N., Ilnytska-Hukavchuk H., Makar O., & Senkiv M. // Journal of Geology, Geography and Geoecology. 2020. 29(3). pp. 502-511. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112045>

¹⁰⁰ Ismail N. Cultural Heritage Tourism in Malaysia: Issues and Challenges / Ismail N., Masron T., Ahmad A. // SHS Web of Conferences. 2014. Vol. 12. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20141201059>

¹⁰¹ Сайт Вінниччина релігійна та міжнаціональна. Національно-культурні товариства Вінниччини. URL: <https://usnr.gov.ua/gromadi-13-25-20-01-02-2017/>

етнічних меншин у Вінницькій області в 1939 р. становила 13.9%, а в 2001 р – 5.81% від усього населення області. Найчисельнішою в 2001 р. були російська (3.83%) та польська (0.22%) меншини, а, за даними 1939 р., єврейська (6.04 %) та російська (4.5 %).

Географію культурної спадщини етнічних меншин та кількості збережених об'єктів культурної спадщини Вінницької області наведено на рис. 1.

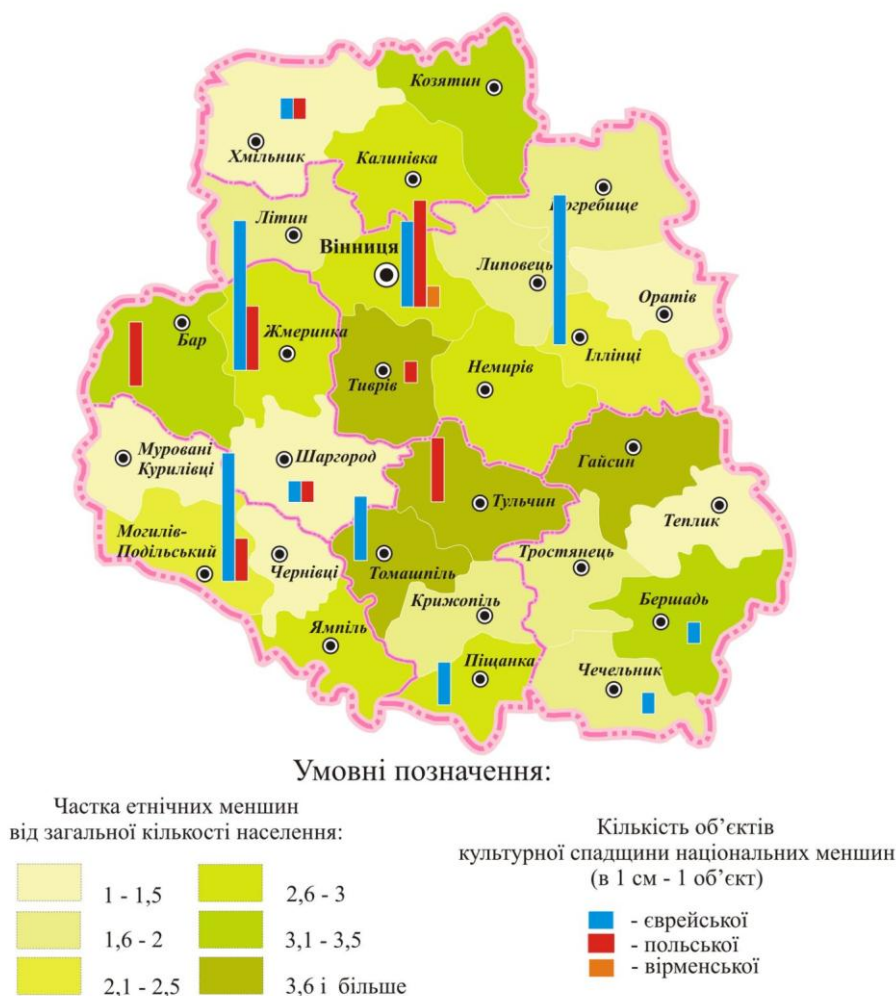

Рис. 1. Географія культурної спадщини етнічних меншин Вінницької області в контексті сучасних етногеографічних співвідношень (розроблено авторами)

Найбільшою етнічною меншиною у Вінницькій області за переписом 1939 р. була єврейська (табл. 1). Вперше євреї згадані в документах 1506 р. Міграція євреїв на Вінниччину активізувалася в 1569 р. після Люблінської унії. У цей час польські королі роздавали землі магнатам, які будували маєтки. Євреї там були управляючими. Оскільки Вінниця була активним торговим центром, то приваблювала євреїв, які активно почали розвивати торгівлю. У 1604 р. у Вінниці було 66 будинків євреїв. Поступово єврейська громада зростала. Так, у 1767 р. там проживав 691 єврей, у 1897 р. – 11 689 (36% всього населення). У кінці XVIII ст. у Вінниці сформувався єврейський квартал – «Єрусалимка»¹⁰².

¹⁰² Магочій П.Р., Петровський-Штерн Й. Євреї та українці: тисячоліття співіснування. – Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2016. – 313 с.

1. Національний склад населення Вінницької області України¹⁰³

Національність	1939 р.		2001 р.	
	Кількість осіб	Питома вага, %	Кількість осіб	Питома вага, %
Українці	2017990	86.1	1674135	94.91
Росіяни	106061	4.5	67501	3.83
Поляки	55610	2.4	3794	0.21
Білоруси	4830	0.2	3114	0.18
Євреї	141825	6.04	3066	0.17
Молдовани	918	0.04	2944	0.17
Вірмени	768	0.03	1091	0.06
Татари	2208	0.09	504	0.03
Інші	14526	0.61	7795	0.44
Всього	2344736	100	1 763 944	100

Почали будувати синагоги і талмуд-тори (юдейські релігійні навчальні заклади). У 1910 р. тільки у Вінниці було 17 синагог, відкрито Державний єврейський театр, інститут, школи. Згідно перепису 1939 р. у Вінниці проживало 33150 євреїв, що становило 35% населення, а у Вінницькій області загалом – 141825 євреїв (6% населення)¹⁰⁴.

У період Другої світової війни німецькими нацистами було знищено більшість євреїв. Станом на 1944 рік їх у Вінниці залишилося лише 76 осіб. Після повалення німецької окупації поступово відновлювалося єврейське життя і вже у 1989 р. у місті проживало 15 тис. євреїв. Проте зі здобуттям Україною незалежності активізувався їх виїзд закордон, тому за переписом 2001 р. у Вінницькій області проживало 3000 євреїв (0.2% населення), з яких 1700 – у Вінниці¹.

Крім самого міста Вінниці, єврейська громада була досить чисельною в інших населених пунктах області. Одним з міст з найбільшою чисельністю єврейської громади був Шаргород. До 1939 р. тут проживало 1664 євреїв (74% населення). У м. Іллінці в 1939 р. проживало 2217 євреїв (63.6% населення). У м. Бар в 1939 р. євреї становили 55% населення і в той час було 12 синагог, єврейське кладовище, жіноче училище. У м. Могилів-Подільський у 1939 р. проживало 8703 євреїв (39.8% населення)¹⁰⁵.

¹⁰³ Всесоюзний перепис населення 1939 р. URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rer_nac_39_gs.php?reg=0&gor=3&Submit=OK

¹⁰⁴ Круглов О., Уманський О., Шупак І. Голокост в Україні: Рейхскомісаріат «Україна», Губернаторство «Трансністрія». – Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», Ліра, 2016.

¹⁰⁵ Сайт Мій штетл. Єврейські містечка України. URL: <http://myshtetl.org>

Основними збереженими єврейськими об'єктами культурної спадщини є синагоги. Зараз у м. Вінниця є три синагоги. Головна синагога Вінниці або синагога Ліфшиця, яка була побудована в 1897 р. за кошти вінницького купця Ліфшиця. Зараз будівля повністю відремонтована. Синагога Райхера – збережена пам'ятка сакральної єврейської архітектури ХХ ст. Вінницька синагога – релігійний центр єврейської релігійної общини.

В інших населених пунктах області також є об'єкти єврейської культурної спадщини, які заслуговують на увагу. Синагога в м. Шаргороді побудована у 1589 р. Це одна з найкращих архітектурних пам'яток України фортечного типу, виконана в стилях бароко і ренесанс. В м. Іллінці знаходиться комплекс єврейських культових споруд, споруджений в ХVIII ст. До комплексу входять: головна синагога, жіноча синагога, лазня та будівля хедеру (єврейська релігійна початкова школа) і талмуд-тори. Синагога була найбільшою серед таких споруд Вінницької області, проте в 2019 р. будівля горіла і зараз знаходиться в напівзруйнованому стані. Крім того, в м. Іллінці є два старі єврейські кладовища – кіркути. Синагога в Бершаді, побудована на початку ХІХ ст., зараз використовується юдейською громадою. В м. Жмеринка збереглися кілька об'єктів єврейської культурної спадщини. Це синагоги, побудовані на початку ХХ ст.: синагога «багачів» (зараз вона використовується як житловий будинок); Велика синагога (зараз тут Дім культури); синагога м'ясників (в 2000-х роках була передана єврейській громаді і використовується за призначенням)¹⁴. Крім синагог, в Жмеринці збереглися інші споруди єврейської спадщини, зокрема, колишні чоловіча і жіноча гімназії (зараз це школи), єврейські школи, релігійні школи Талмуд –Тори. В Жмеринці також знаходиться Єврейський етнографічний фотомузей. У м. Могилів-Подільський можна побачити дві синагоги, колишній дім купця Гальперина, побудований у 1909 р. в стилі модерн (тепер тут знаходиться Могилів-Подільський краєзнавчий музей), музей жертв Шоа (Голокосту), пам'ятні знаки загиблим євреям; єврейське кладовище.

Синагоги також є у: м. Озаринці (збудована на початку ХХ ст., перебуває в напівзруйнованому стані); м. Чечельник (побудована ХVIII ст., зараз напівзруйнована); смт. Вапнярка (використовується як майстерня); с. Вербовець; с. Жабокрич; с. Станіславчик; м. Хмільник; с. Жорнище (залишилися руїни); с. Межирів (руїни синагоги). Дві синагоги є в с. Комаргород (а також єврейське кладовище), в смт. Браїлів (велика і мала синагоги, проте використовуються вони не за призначенням), в смт. Піщанці є дві синагоги, одна з яких перебудована під житловий будинок¹⁴. Заслуговує уваги у Вінниці музей-магазин «Пан Заваркін та Сін», історія якого безпосередньо пов'язана з євреями. В ньому збереглися патефон, старі ваги, гасові лампи, багато чайників для заварювання, самоварів і плакатів початку ХХ ст.

Важливим центром єврейської етнічної меншини Вінниччини було село Вахнівка. Основне місце розстрілів євреїв у селі Вахнівка знаходиться за межами села, посеред лісу. Масове поховання з близько 40 жертвами знаходиться на околиці села на Новому єврейському кладовищі, де ще можна побачити окремі старі надмогильні плити. Частина поховання була позначена

червоною металевою огорожею, однак будь-яка інформація була відсутня. У 2019 р. на місцях масових поховань жертв Голокосту – у лісі і на Новому єврейському цвинтарі – були споруджені та відкриті нові меморіали.

Переселення етнічних поляків на територію сучасної Вінницької області простежується приблизно з XIV ст., коли розпочалися процеси польської колонізації українських земель, які супроводжувались роздачою землі на Поділлі та Галичині польським магнатським та шляхетським родам. У XIII ст. поширенню польської колонізації на українських землях сприяв орден єзуїтів. На той час густота компактного проживання поляків у межах Поділля становила 6.4 мешканців на 1 км², а в Брацлавщині – приблизно 3.8 мешканців на 1 км²¹⁰⁶. З того часу внаслідок процесів асиміляції та територіально-політичних змін кількість та частка етнічних поляків на території Вінницької області суттєво зменшилася. За даними перепису 2001 р. на території Вінницької області проживало 3.794 тис. етнічних поляків, що становило лише 0.2% всього населення. Можна виділити лише кілька міст та районів, де частка польської етнічної меншини коливається від 1 до 0.2%: м. Козятин та Козятинський район (1.0%), Хмільник (1.0%), м. Бар та м. Гнівань (по 0.6%), м. Вінниця (0.5%), м. Ладижин (0.4%), Барський, Тиврівський та Хмільницький райони (по 0.3%), м. Калинівка (0.3%). Найменша частка польської етнічної меншини спостерігається у м. Жмеринка (0.2%), м. Тульчин (0.2%), м. Погребище (0.2%), м. Шаргород (0.2%), що відповідає середнім значенням по області. Дещо нижчою середніх значень є частка етнічних поляків у таких містах Гайсин (0.1%), Бершадь (0.1%), Немирів (0.1%) та Іллінці (0.1%).

Отже, кількісно найбільша (а це 1.8 тис. осіб) польська етнічна громада проживає в обласному центрі, м. Вінниця. Саме тут зберігається найбільше сакрально-культурних об'єктів, пов'язаних з тривалою присутністю на Поділлі польської етнічної меншини. Це зокрема: Домініканський монастир (збудований у 1624 р.), який спершу був дерев'яний, а в 1760 р. перебудований в цегляний костел. Зараз це – Свято-Преображенський собор. Костел Святої Діви Марії (1746 р.) – діючий костел і належить ордену капуцинів. Єзуїтський монастир (1611 р.) – сьогодні на території монастиря функціонує Державний архів Вінницької області, краєзнавчий та художній музеї, а також технічний ліцей. П'ятничанський замок (збудований у XVIII ст.) розташований в межах міста, колишнє село П'ятничани свого часу був маєтком родини Грохольських.

Значна кількість об'єктів культурної спадщини польської етнічної меншини знаходиться у таких містах, як: Бар (руїни Барського замку, костел Святої Анни, Кармелітський монастир); Жмеринка (костел Святого Олексія); Тульчин (палац Потоцьких (XVIII ст.), костел святого Станіслава; Домініканський костел зараз Христо-Різдвяний кафедральний собор); Хмільник (костел Пресвятої Трійці (1603)); Шаргород (Костел Святого Флоріана (1595)).

У Вінницькій області збереглися кілька палаців, засновниками яких були поляки. В смт. Вороновиця біля Вінниці знаходиться палац Грохольських,

¹⁰⁶ Кравців Б., Кубійович В., Оглоблин О. Поляки на Україні: Енциклопедія українознавства. – Львів, 1996. – Т. 6. – с. 2215-2228.

збудований польським магнатом Грохольським (XVIII ст.), а також костел Михайла Архангела (XVIII ст.). В с. Серебрінці Могилів-Подільського району Вінницької області знаходиться палац М. Чацького – пам'ятка національного значення, збудований в 1770-1780 рр. Михайлом Чацьким. Палац-садиба Орловських в Северинівці Жмеринського району був зведений в XIX ст. і збережений без змін до нашого часу. Палац Ігнатія Вітославського побудований в XVII ст. (с. Чернятин). Палац Комарів в смт. Муровані Курилівці побудований у 1805 р. Черленківський замок побудований у XVII ст. (с. Селище Тиврівського району Вінницької області) – зараз залишилися руїни споруди.

В області функціонує 26 польських громадських організацій. Наявність таких організацій може стати додатковим чинником розвитку різних видів етнічного туризму. Зокрема, організація етнофестивалів, організації «ностальгійних» та історично-пізнавальних турів.

Менш чисельними за кількістю етнічними меншинами в межах Вінницької області були німецька, голландська, чеська, вірменська і молдовська, представники яких були засновниками цілих поселень.

У середині 1820-х рр. на Поділля переїхало кілька родин німецьких виноградарів із Вюртембергу, які біля с. Кам'янка (з 1862 р. фіксується як містечко) Ольгопільського повіту заснували землеробську колонію Антоновка (Антонеттенталь, нім. – Antonettental). Місце нового поселення було обрано не випадково, оскільки з 1805 р. власником с. Кам'янка був представник однієї із пруських гілок династії Сойн-Вітгенштейн-Берлеруг князь П. Вітгенштейн, родина якого перебувала на російській службі ще з 60-х років XVIII ст. Незабаром до колонії переїхали інші німецькі родини з Австрійської імперії та Пруссії і наприкінці 1850-х рр. тут проживало вже 220 осіб. Зараз це село знаходиться у Придністров'ї (Молдова). У 2014 р. тут проживали 23 німці¹⁰⁷.

У 1852 р. на вільних казенних землях біля с. Косниця Ямпільського повіту була заснована ще одна німецька землеробська колонія Краснодол (Краснофельд, нім. – Krasnofeld). Її організаторами були 8 родин із Пруссії й 5 родин австрійських німців-переселенців, які шукали порятунку від революцій 1848–1849 рр. у ряді центральноєвропейських країн. У 1859 р. в цій колонії мешкало 95 осіб, більшість з яких прийняли російське підданство. У 1905 р. в цьому поселенні зафіксовано лютеранську церкву.

За історичними даними, у селі Михайлин Козятинського району Вінницької області у 1791 р. поселилися голендри – нащадки голландців. Словом «голанд» німці-переселенці називали орні землі, які вони отримали, каторжною працею викорчувавши правічні ліси. Відповідно «голендрами, голяндрами» називали господарів, які освоїли ці ділянки і продовжували на них господарювати¹⁰⁸. У Калинівському районі на Вінниччині є село Голендри, назване на честь його засновників.

¹⁰⁷ Білецький П. М. Іноземне підприємництво в Подільській губернії (1861-1917 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Кам'янець-Подільський, 2016. – с.143-144

¹⁰⁸ На Волині вшановують «голендрів». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayiny/na-volyni-vshanovuyut-golendriv>

Село Миколаївка Козятинського району також було засноване німецькими та голландськими колоністами, згодом на їхнє місце переселилися чехи. Зараз тут діє товариство «Голендерські чехи». В селі є чеський монумент воєнних років, а також чимало чеських поховань. Тут проживав Василь Земляк (1923-1977), український письменник і кіносценарист чеського походження, лауреат Шевченківської премії.

У період XIII-XVIII ст. на Поділлі було понад 20 вірменських колоній, а загальна кількість поселень, в яких жили вірмени, сягнула 70¹⁰⁹. Відомою була колонія у Могилеві-Подільському. Зараз у Вінницькій області проживає близько 2 тис. вірмен. У Вінниці для вірменської громади встановили хачкар – священний знак, присвячений пам'яті жертвам геноциду вірмен. В основі хачкару – зображення сонця як символу життя та нескінченності, а також хрест як символ християнства. Кожен хачкар має унікальне орнаментальне оздоблення: це квіти, виноградна лоза, гранат тощо. Виготовили хачкар за кошти громади у Вірменії з каменю туф. Це витвір ручної роботи висотою близько 2,5 м.

На основі проведеного дослідження з'ясовано, що найбільшу кількість збережених до наших часів об'єктів мають єврейська і польська етнічні меншини. Виділено основні типи збережених об'єктів культурної спадщини етнічних меншин Вінницької області (рис. 2).

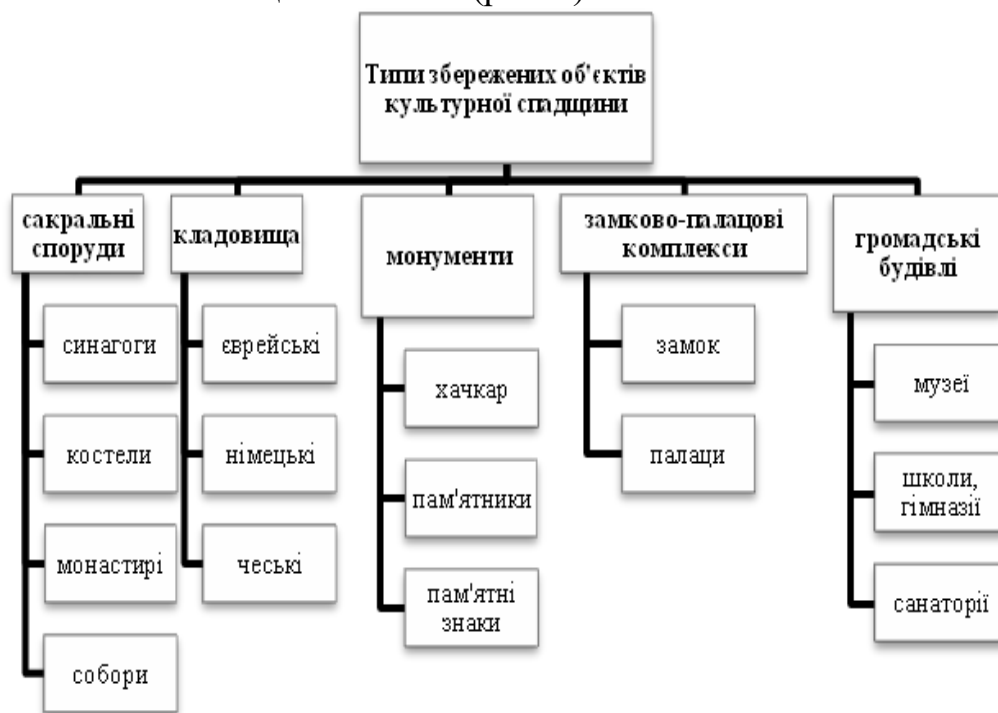

Рис. 2. Типи збережених об'єктів культурної спадщини етнічних меншин у Вінницькій області (розроблено авторами)

¹⁰⁹ Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.

Найбільшу кількість становлять сакральні споруди (понад 30 синагог, 7 костелів, 2 монастирі, 1 собор).

Вінницька область має багату історико-культурну спадщину етнічних меншин, зокрема єврейської, польської та інших. Основними центрами культурної спадщини єврейської меншини є міста Вінниця, Іллінці, Жмеринка, Могилів-Подільський, Шаргород, польської – міста Вінниця, Жмеринка, Бар, Тульчин, Хмільник, Шаргород. Культурна спадщина деяких поселень, які раніше були центрами життя етнічних меншин, зокрема німецької та вірменської, не збереглася до наших днів.

У Вінницькій області проживає більше 100 етнічних меншин, які створили громадські об'єднання, що через різні способи комунікації намагаються популяризувати, відроджувати, зберігати їх мову, традиції, спадщину.

Є ряд проблем історико-культурної спадщини етнічних меншин Вінницької області. Зв'язок між чисельністю меншин і кількістю об'єктів культурної спадщини є порушеним, адже багато об'єктів були втрачені в ХХ ст. Деякі об'єкти культурної спадщини етнічних меншин є напівзруйнованими, потребують фінансування для відновлення і не використовуються в туристичних цілях. Ще однією проблемою є те, що частина об'єктів культурної спадщини етнічних меншин не використовуються за їх функціональним призначенням. Важливим завданням є відновлення та реставрація пам'яток, які є в незадовільному стані і мають архітектурну цінність. Одним з важливих способів збереження культурної спадщини етнічних меншин є розроблення туристичних маршрутів та їхня подальша реалізація. Залучення культурної спадщини етнічних меншин до туристичного процесу сприятиме сталому розвитку територій, оскільки активізує розвиток місцевих громад, покращить добробут місцевого населення, створить нові робочі місця, сприятиме збереженню історико-культурних об'єктів, їх промоції тощо.

3.2. Впровадження цифрових платформ в туристичній сфері

*Ільницька-Гикавчук Г.Я., к.е.н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»*

Сучасний розвиток туризму характеризується широким впровадженням інформаційних технологій, що дає змогу підвищити конкурентоспроможність туристичного сектору, його популяризувати. Впровадження цифрових технологій відбувається на міжнародному, національному, регіональному рівнях та на рівні підприємств. Найбільш це видно на міжнародному рівні, оскільки тут впроваджуються передові інноваційні технології, які сприяють глобалізації туристичного ринку, спрощують та пришвидшують різноманітні процеси, пов'язані з туристичним обслуговуванням, є потужним маркетинговим інструментом для просування туристичного продукту на різних рівнях. Технології віртуальної реальності активно розвиваються і є особливо актуальними в період пандемії Covid-19, коли туристичні можливості є дещо обмеженими, а завдяки віртуальним подорожам туристи можуть пізнати та оглянути цікаві для них туристичні об'єкти.

Сучасним трендом розвитку туризму є диджиталізація. Під поняттям діджиталізація (від англ. digitalization) розуміють впровадження цифрових технологій в різноманітні сфери життя суспільства, в тому числі і в туризм.

На макрорівні диджиталізація дає можливість популяризувати туристичний потенціал країни на міжнародному рівні, залучити туристів. Для підприємств вона полегшує певні послуги, покращує конкурентоспроможність. Впровадження комп'ютерних технологій також важливе і для туристів, які мають можливість самостійно ознайомитися з туристичним продуктом, вибрати для себе продукт, що найбільш повно задовольняє потреби, забронювати послуги та оплатити їх. Планувати і організовувати поїздки туристам допомагають мобільні додатки, які виконують такі функції як пошук і замовлення авіаквитків, бронювання готелів, оренда автомобілів тощо.

Слід зазначити що перші цифрові інновації в туризмі, пов'язані з цифровими технологіями, з'явилися в галузі транспортних послуг та послуг розміщення (електронне бронювання, електронні квитки, електронні візи). Однією з найперших інновацій виступає послуга «електронний квиток», а також електронні продажі в цілому. Відомі глобальні розподільчі системи AMADEUS, Worldspan, Galileo, Sabre забезпечують швидке і зручне бронювання номерів, квитків на транспорт, різні спортивні та культурні заходи тощо.

Загалом, до цифрових технологій в туристичній діяльності можна віднести¹¹⁰: Big Data, blockchain, штучний інтелект, мобільні додатки, технології віртуалізації, інтелектуальні роботи, Інтернет речей тощо.

Великі дані (Big Data) - це технології, призначені для одержання економічної вигоди від великих обсягів інформації шляхом її швидкого пошуку, аналізу. Дані технології дають змогу збирати та обробляти інформацію щодо відгуків споживачів, їх бажань стосовно послуг, відвідування DESTINATION, управляти громадським транспортом тощо.

Технології blockchain в туризмі підвищують безпеку та швидкість, спрощують операції, дають змогу збирати і надавати доступ користувачам до різної інформації, знижують вартість турпродукту. Застосування блокчейну в туризмі зосереджено в таких сферах: страхуванні, ідентифікації, бронювання авіаквитків та житла, відстеження багажу, системі оплат тощо¹¹¹.

Щодо страхування, то смарт – контракти допомагають туристам отримати компенсацію за скасований рейс, а також бронювати нові квитки. Служби ідентифікації зберігають інформацію по особах і надають доступ до неї. Це пришвидшує процес реєстрації клієнтів в аеропортах, коли ідентифікація відбувається за відбитком пальця чи сітківкою ока і не потрібні документи.

Технологія blockchain дає змогу також відстежувати рух багажу між різними аеропортами, особливо коли це стосується міжнародних подорожей. Полегшується також система оплати при закордонних транзакціях, коли не треба обмінювати валюту при подорожі закордон. Платежі стають більш простими та безпечними, є можливість туристичним компаніям приймати платежі за допомогою біткойна чи інших криптовалют.

Схеми лояльності клієнтів використовуються туристичними фірмами для стимулювання їх бути постійними клієнтами. В даному питанні може допомогти Blockchain, даючи споживачам інформацію про їх системи лояльності.

Слід зазначити, що в Україні блокчейн недостатньо поширений через наступні причини²: відсутність його нормативно-правового регулювання; висока вартість придбання технології; можливі технічні проблеми.

Штучний інтелект – комплекс технологій та процесів, які можуть обробляти великий масив інформації. Сюди входять віртуальні агенти (чат-боти, віртуальні помічники). Ця технологія дозволяє швидко обробляти та надавати інформацію, покращує якість та безпеку послуг.

За допомогою штучного інтелекту можна покращити якість обслуговування клієнтів за рахунок персоналізації послуг (технологія NEC NeoFace Express). Так, важливою конкурентною перевагою є швидке

¹¹⁰ Кожухівська Р. Б. Digital-технології як основа розвитку туристичної діяльності в Україні / Р. Б. Кожухівська, В. О. Непочатенко // Економіка та держава. - 2020. - № 7. - с. 93 – 98.

¹¹¹ Гапоненко Г. І. Перспективи використання технології блокчейну в туристичній галузі / Гапоненко Г. І., Василенко В. Ю. / Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2019. - Вип. 10. – С. 193 – 199.

формування послуг, які найбільш підходять для певного клієнта. Для цього необхідно зібрати великий масив інформації про попередній туристичний досвід клієнта, в чому і помагає штучний інтелект. Прикладом віртуального помічника туроператора є продукт від компанії Mezi. За допомогою пошукових систем, Mezi створює найкращий варіант туристичної подорожі, враховуючи повідомлення користувачів.

Чат – боти – це програми, які імітують розмову з людиною в інтернеті. Вони витісняють комунікаційний та email - маркетинг. Чат – боти дозволяють працювати з клієнтами цілодобово, економити на персоналі, оренді приміщень, надають первинну інформацію клієнтам. Їх можна створити на основі таких додатків як Telegram, Messenger, Viber, Skype та ін.

Віртуалізація виступає ефективним маркетинговим інструментом продажу продукту, оскільки надає можливість споживачам ознайомитися з продуктом, побачити його, вибрати те, що потрібне, якнайкраще задовільнити потреби.

Ознайомитися споживачу з певною дестинацією можна через віртуальні тури. Віртуальний туризм виступає маркетинговим інструментом з просування продукту, допомагає туристу визначитися з колом його інтересів, більш повно їх задовільнити. Однією з цих технологій є 3D-панорама, яка складається з кількох фотографій, які об'єднані за допомогою програмного забезпечення в одне зображення. Вона створює враження присутності клієнта в певному місці¹¹².

До цифрових технологій відноситься також робототехнологія, яка впроваджена як в туристичному, так і в готельному секторах. Так, в Японії мережа готелів «Nenn na Hotel» першою в світі впровадила роботи-персонал для полегшення та здешевлення процедури обслуговування гостей¹¹³. Роботи використовуються на стійці реєстрації, а також як носильники багажів, консьєржі. Вони подають відвідувачам напої, дають відповіді на запитання на різних мовах. Є практика впровадження таких роботів в аеропортах, в туристичних агенціях різних країн світу.

Технологія «Інтернет речей» (IoT) - це підключення до Інтернету різних пристроїв, які можуть передавати та приймати дані, здійснювати операції без участі людини⁴. Приклади інтернету речей в туризмі:

1. Особистий контроль, що дає змогу клієнту за допомогою телефону, комп'ютера включати світло в номері, телебачення, регулювати температуру, відкривати номери тощо.

2. Системи енергозбереження, які дають змогу заощаджувати фінансові ресурси готелю за рахунок економії ресурсів (наприклад, вимикаються електроприлади, якщо гостя немає в номері).

¹¹² Марусей Т. В. Діджиталізація туристичного сектору як інструмент розвитку в сучасних умовах / Т. В. Марусей // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2020 - № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

¹¹³ Токаренко О.І. Цифрові технології у міжнародному туризмі та готельній індустрії / Токаренко О.І., Черемісіна Т.В., Бабіна Н.І. // Інфраструктура ринку. - 2020. - Випуск 44. – С. 126-130

Цікавою інновацією є голосовий контроль. Так, персональні комп'ютери, смарт-телевізори можна вмикати або вимикати голосовою командою. Голосовий контроль працює за допомогою поєднання підключення до Інтернету та штучного інтелекту, а в деяких випадках Інтернету речей (IoT).

Прикладами застосування голосового контролю у туризмі є:

1. Гіперперсоналізація. Завдяки голосовим інтелектуальним центрам у номерах гості можуть налаштувати різні параметри мікроклімату, зокрема включаючи опалення, кондиціонер, освітлення тощо.

2. Інформаційне забезпечення. Задавши питання пристрою, можна отримати необхідну інформацію.

Досить поширеними є цифрові додатки. Вони виконують такі функції: пошук і замовлення авіаквитків, бронювання готелів, оренда автомобілів тощо. Наприклад, бронювати авіаквитки допомагає Aviasales, номери в готелях - Ostrovok.ru, Booking.com, Agoda і Online Travel Agencies; орендувати автомобілі - Uber, Gett.

Мобільні додатки для туристів в Україні

Назва	Характеристика
1. Pocket	під час подорожі турист зможе завантажити важливу для нього інформацію про місце призначення, а також зазначити, куди саме він вирушає, подивитися відомі маршрути, напрямки руху, ознайомитися з відгуками мандрівників.
2. Citymapper	Citymapper містить карти найбільш популярних в світі населених пунктів. Він показуватиме всі маршрути, по яким пересувається громадський транспорт.
3. SayHi Translate	З його допомогою можна повчити іноземні слова
4. HotelTonight	можна дізнаватися про гарячі бронювання готелів за прийнятними цінами. Також мандрівник зможе ознайомитися з рекомендаціями щодо вибору готелів, періодично переглядати їх.
5. GateGuru	Це універсальний довідник, який містить розклад руху літаків, вимоги компаній до перевезення багажу.
6. LoungeBuddy	Завдяки додатку турист отримуватиме актуальну інформацію щодо відпочинку в аеропортах. Можливо ознайомитися з каталогом чудових місць для сну або чіп-ауту, не покидаючи межі аеропорту.
7. Packing Pro	Турист, з допомогою додатка, зможе зазначити, які речі потрібно взяти в поїздку (візи, цінні речі, квитки, документи тощо).
8. Gogobot	Даний додаток можна завантажити на iOS, Android. Його каталог містить відгуки про ресторани, нічні клуби, супермаркети, які залишили справжні відвідувачі.
9. AllTrails Hiking and Mountain Biking Trails	Даний додаток можливо завантажити на iOS, Android. Каталог містить інформацію щодо п'ятдесяти тисяч пішохідних, велосипедних маршрутів, прокладених в горах в різних куточках світу.

Цифрові технології є ефективним інструментом для популяризації туристичного потенціалу міст. Так, прогресивними є моделі «розумних» туристичних дестинацій. Вони вже частково впроваджені в таких містах як Львів, Київ, Одеса, Чернівці, Вінниця.

Основними smart-технологіями для розвитку туристичного продукту міста є:

1. Запровадження хмарних технологій у різних сферах (транспортній, туристичній, адмініструванні, медичній, екологічній, соціальній тощо), а також розширення місць використання Wi-Fi.
2. Використання QR-кодів на всіх туристичних об'єктах, які давали б змогу отримувати текстову, графічну інформацію, 3D-моделі, аудіоінформацію на багатьох мовах.
3. Створення туристичного мобільного додатку міста.
4. Єдиний туристичний квиток на всі види транспорту.
5. Розміщення веб-камер біля основних туристичних об'єктів міста (пам'ятників і т. д.), а також розміщення інформації про об'єкт на стендах різними мовами із QR-кодами.
6. Переобладнання зупинок наземного громадського транспорту смарт-елементами англійською мовою про маршрут.
7. Забезпечення доступності туристичних об'єктів для осіб з особливими потребами.
8. Усі елементи смарт-дестинації повинні слугувати туристам та місцевому населенню.

Так, у Львові наявні такі мобільні додатки для туристів:

- 1) Lviv.Travel Places - містить інформацію про цікаві об'єкти міста;
- 2) Lviv Places - це туристичний путівник по місту;
- 3) Lviv Guide - допомагає знайти об'єкти. Додаток містить вичерпну інформацію про цікаві місця Львова. Можна вибрати об'єкт, який цікавить туриста, прочитати про нього повну інформацію, подивитись фото, сформулювати маршрут до цього місця пішки, автомобілем чи за допомогою громадського транспорту. Місця згруповані за категоріями: музеї, театри, пам'ятки, ресторани, готелі та інше;
- 4) Афіша Львова - надає інформацію про цікаві події;
- 5) Easy Way mobile - маршрути громадського транспорту України.

Що стосується диджиталізації туризму на рівні держави, то Державне агентство розвитку туризму України спільно з компанією Google розробляють проекти для залучення іноземних туристів в державу. Так, проєкт “Автентичні смаки України” спрямований на активізацію внутрішнього туризму через популяризацію та збереження традицій приготування українських страв і напоїв. Компанія Google вже оцифрувала 16 національних парків у 13 областях. Турист може здійснити віртуальну подорож до музеїв у форматі Street View.

Проблемами, що перешкоджають поширенню диджиталізації туризму в

Україні та світі є¹¹⁴:

- обмеженість фінансових ресурсів для впровадження;
- низький рівень розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури;
- неготовність України до впровадження цифрових платформ;
- відсутність координації дій держави, бізнесу й громадянського суспільства щодо напрямів та заходів цифровізації економіки;
- відставання законодавчого забезпечення від темпів розвитку цифровізації державного управління, бізнесу, громадянського суспільства;
- повільний процес узгодження заходів вітчизняної політики у сфері цифровізації економіки з імплементацією положень ключових положень документів Європейського союзу.

Отже, діджиталізація в туризмі набуває різних форм і може застосовуватися на різних рівнях: держави, регіону, окремого підприємства, споживача. До переваг від впровадження цифрових платформ можна віднести: стимулювання інновацій; розширення ринку збуту; зниження витрат; підвищення безпеки операцій; формування споживчої цінності; підвищення ефективності діяльності підприємств, прибутковості, конкурентоспроможності.

¹¹⁴ Щеглюк С. Морфологія цифрової економіки: особливості розвитку та регулювання цифрових технологічних платформ. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20190301.pdf>

3.3. Соціальний діалог як інструмент подолання постпандемічного «синдрому»

***Маршавін Ю.М., д.е.н., професор,
Кицак Т.Г., к.е.н., доцент,
Василенко А.М., старший викладач,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана***

Пандемія Covid 19 кардинально змінила усталені стандарти життєдіяльності людини та інститутів економіки і суспільства, що стало серйозним випробуванням для державних інститутів та кожного жителя планети.

Коронакриза породила не лише виклики та загрози, а й змусила політикум, соціальних партнерів, усіх свідомих, соціально відповідальних людей замислитися над пошуком інструментів та механізмів забезпечення стійкого розвитку за нової соціоекономічної реальності та епідеміологічних обмежень.¹¹⁵ Й одним з головних дієвих інструментів подолання кризових наслідків пандемічних обмежень стала активізація соціального діалогу. Ефективний соціальний діалог та співробітництво між урядами, організаціями роботодавців та організаціями працівників виявилися незамінними для розробки та реалізації відповідних стратегій та політик, спрямованих на подолання кризи COVID-19.

За визначенням Міжнародної організації праці соціальний діалог - це процес, який передбачає участь працівників, роботодавців і уряду у процесі прийняття рішень у сфері зайнятості щодо проблем, які виникають на робочих місцях. Він включає всі види переговорів, консультації та обмін інформацією між представниками цих груп щодо спільних інтересів у галузі соціально-економічної політики і політики у сфері праці.¹¹⁶

З початком пандемії COVID-19 соціальний діалог відіграв ключову роль у запобіганні переростання початкового шоку у сфері економічної діяльності до масової хвилі скорочення робочих місць у багатьох країнах. Розробляючи схеми короткотермінової роботи, соціальні партнери разом з урядами, змогли зберегти існуючі робочі місця. Це дозволило підприємствам мати необхідну кваліфіковану робочу силу для забезпечення виробничого процесу, а урядам країн збалансувати політичні цілі, пов'язані з дотриманням належної співпраці між працівниками та роботодавцями та досягненню балансу інтересів.

Саме COVID-19 розпочала активний процес трансформації світу в нову систему, яка не має територіальної прив'язки, без державних кордонів, з централізованим управлінням глобальною економікою гігантськими

¹¹⁵ Колот, А., & Герасименко, О. (2022). UNCONDITIONAL BASIC INCOME IN THE MIRROR OF THE NEW SOCIO-ECONOMIC AND EPIDEMIOLOGICAL REALITY. *Demography and Social Economy*, 47(1), 103–124. <https://doi.org/10.15407/dse2022.01.103>

¹¹⁶ Офіційний сайт Європейської комісії. Retrieved from <http://surl.li/jhot>

монополіями, зменшенням відмінностей між багатими і бідними країнами, зміною приватної власності «економікою користування», «економікою участі», заміною бумажної готівки цифровими валютами, звільнення бізнесу від «постійного втручання з боку суверенної держави». Відповідно ці процеси трансформуватимуть суспільні інститути та призводитимуть до ланцюгових реакцій і в інших сферах людського життя, у соціальній і економічній поведінці відбуватиметься індивідуалізація траєкторій розвитку. Пандемія також каталізувала явище, найбільш небезпечне для соціуму: розпад колективів і відокремлення індивідуумів. У результаті люди все менше орієнтуються на інституційні алгоритми і все більше покладаються на власний інтерес, нехай часто миттєвий і помилковий. Звідси «волатильність» і імпульсивність соціального життя.¹¹⁷ Це стане одним з вагомих викликів для розвитку та функціонування соціального діалогу у майбутньому, оскільки необхідно буде формувати та розвивати інноваційні дієві практики для залучення головних суспільних суб'єктів до переговорів попри їх індивідуалістичні настрої.

Для досягнення балансу між двома цілями – підтримувати стабільність робочих місць та сприяти мобільності працівників, однією з політичних рекомендацій, розроблених ОЕСР було те, щоб зайнятий персонал мав можливість проходити навчання та перекваліфікацію. Засобом реалізації соціального діалогу вдалося поєднати схеми збереження робочих місць з одночасним підвищенням кваліфікації працівників. Що, відповідно, покращило спроможність працівників опанувати нові робочі місця, які почали з'являтися після пандемії. Окрім підтримки переходу працівників на нові робочі місця, соціальний діалог також був мобілізований, щоб утримати працівників на існуючих робочих місцях. Це сприяло організаціям мати кваліфіковану й компетентну робочу силу у той час, коли попит на їх працю зростатиме, та компенсувати втрати робочої сили у випадку кризових ситуацій на ринку при зменшенні кількості робочих місць.

Загалом соціальний діалог об'єднав представників бізнесу, працівників та уряди у більшості провідних високорозвинених країн для спільного вирішення проблем, які виникли у результаті коронавірусних обмежень, та відіграв ключову роль у постпандемічному відновленні країн після коронакризи.

Перш за все інструменти соціального діалогу були мобілізовані для активізації робочих місць і економіки загалом. Щоб зберегти більше працівників на робочих місцях, шляхом переговорів та домовленостей було укладено угоди про скорочення робочих днів і годин, запровадження компромісів щодо розміру заробітної плати, систем та умов нарахування заробітної плати. Прикладом такої результативності соціального діалогу є європейська компанія ZF Friedrichshafen, яка є частиною німецького ланцюга виробництва автомобілів і налічує 50 000 працівників (160 000 у всьому

¹¹⁷ Перспективи посткоронавірусних економічних трансформацій та їх вплив на розвиток країн. Місце України у посткризовому світі. / Наук. ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2021.

світі). Вона стала однією з перших компаній у Німеччині, яка застосувала додаткову форму скороченого робочого часу. У липні 2020 року ZF Friedrichshafen погодилася не продовжувати свій початковий намір скоротити кількість робочих місць у Німеччині на 7 500 посад. Натомість робочий час було скорочено до 30-годинного робочого тижня, при цьому ZF Friedrichshafen компенсував частину (20%) різниці в місячній заробітній платі. У той же час участь працівників у розподілу прибутку компанії (Ergebnisbeteiligung) була скасована на 2020 рік. ZF Friedrichshafen також зобов'язалася продовжувати використовувати режим короткочасної роботи та системи дострокового виходу на пенсію. У цьому випадку дохід працівників на скороченій роботі доповнюється до 90% початкової заробітної плати, а молоді працівники приймаються на роботу після завершення стажування за умови бажання тимчасово працювати на інших ділянках підприємства. Усі фабрики в Німеччині повинні залишатися відкритими, і реструктуризація робочих місць не відбудеться до кінця 2022 року. Крім того, була створена спільна комісія між керівництвом і представниками працівників для нагляду за справедливим розподілом робочого навантаження між різними фабриками компанії.¹¹⁸

Отже, соціальний діалог активним чином допомагав вирішити проблеми, поставлені COVID-19. Він мав практичну дію не тільки у сфері захисту інтересів працівників, але також і сприяв формуванню політики, яка комплексно відновлює втрати після кризи.¹¹⁹ Що було продемонстровано найчастіше в Європі та Центральній Азії: станом на середину червня 2020 року ефективні практики соціального діалогу мали місце у 134 країнах. Провідні національні чи галузеві організації працівників та роботодавців цих країн використовували соціальний діалог на найвищому рівні - або на двосторонній, або на тристоронній основі, або на тому, та іншому – для вироблення пропозицій або порядку реалізації політичних заходів, пов'язаних з надзвичайною ситуацією та виходом з режиму ізоляції.¹²⁰

Найбільш поширена форма соціального діалогу, що застосовувалася урядами та організаціями найвищого рівня роботодавців та працівників, – тристоронній соціальний діалог на міжгалузевому та галузевому рівнях.

Серед 134 країн і територій, які використовували соціальний діалог на найвищому рівні, 13 % країн та територій використовували лише двосторонній соціальний діалог, 46 % – лише тристоронній, 42 % – обидві форми соціального діалогу.

¹¹⁸ Planet Labor (2020), *Germany: the automotive industry in between reducing reduced working hours and cutting jobs*, <https://www.planetlabor.com/en/industrial-relations-en/national-industrial-relations/germany-the-automotive-industry-in-between-reducing-reduced-working-hours-and-cutting-jobs/>.

¹¹⁹ Global Deal (2020), *Social partnership in the times of the COVID-19 pandemic*, Global Deal, <https://www.theglobaldeal.com/resources/Social-Partnership-in-the-times-of-the-COVID19-pandemic-Global-Deal.pdf>.

¹²⁰ K. Tapiola, *An ILO for All Seasons – The International Labour Organization's Ways out of Crisis* (ILO, 2020).

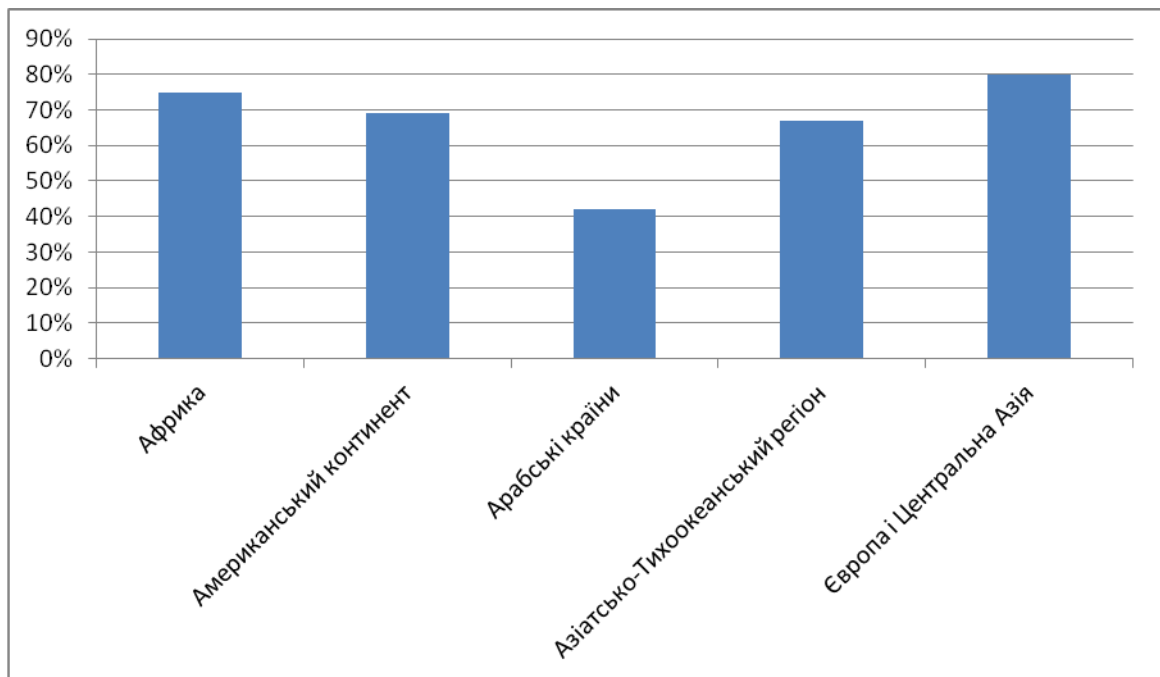

Рис. 1. Частка країн світу які активно використовували соціальний діалог при пандемічних обмеження у 2020 році.

Складено на основі джерела (An ILO for All Seasons).

Двосторонній соціальний діалог – або самостійно, або у поєднанні з тристороннім – проводили 54 % країн, які використовують соціальний діалог, а тристоронній – 87 %.¹²¹

У Бельгії завдяки давнім традиціям соціального діалогу досягнуто вражаючої кількості конкретних і видимих результатів щодо подолання корона вірусних наслідків. Керівники організацій соціальних партнерів (відомих як «Група десяти») ухвалили спільну заяву організацій роботодавців та працівників про подолання соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19 та узгодили конкретні заходи у цьому напрямку. Крім цього було випущено ряд офіційних двосторонніх консультативних висновків, а в рамках Національної ради з питань праці (двосторонній орган) прийнято міжгалузеву колективну угоду з питань, що становлять взаємний інтерес для працівників та менеджменту (від перенесення виборів громадських структур на рівні підприємств до пом'якшення правил, що стосуються тимчасового безробіття). Обидві пропозиції, висунуті на двосторонній основі, отримали одностайну підтримку федерального уряду (кабінету меншини).¹²²

У Республіці Корея члени Ради з економічних, соціальних та трудових питань (ESLC) прийняли 6 березня 2020 року спільну декларацію уряду, керівників підприємств та профспілок про подолання кризи, спричиненої поширенням COVID-19. У прийнятому на основі консенсусу документі пропонуються заходи щодо подолання кризи за рахунок тристоронніх зусиль і за підтримки держави. Пропозиції щодо впровадження таких заходів були

¹²¹ An ILO for All Seasons – The International Labour Organization's Ways out of Crisis (ILO, 2020).

¹²² <https://www.msn.com/fr-be>

направлені до Національних зборів, органів державної влади та на підприємства.¹²³

У Сінгапурі між міністерством трудових ресурсів, Національним конгресом профспілок та Сінгапурською національною федерацією роботодавців підписано тристоронній консультативний документ з питань управління надлишковими трудовими ресурсами та відповідального скорочення штатів (документ оновлено в березні 2020 року). У цьому документі підприємствам пропонується використовувати скорочення штатів лише як крайню міру і лише після того, як були випробувані всі інші варіанти.¹²⁴

В Аргентині 27 квітня 2020 року було підписано угоду між організацією роботодавців країни (Аргентинським промисловим союзом), національним об'єднанням профспілок (Загальною конфедерацією праці) та урядом країни, спрямоване на забезпечення виплати працівникам заробітної плати. Угодою передбачено, що працівникам, які втратили можливість працювати через карантинні заходи, пов'язані з COVID-19, виплачується три чверті їхньої чистої заробітної плати, причому дві третини цієї суми виплачує держава, а третину, що залишилася, – роботодавці.¹²⁵

В Італії в результаті тристороннього соціального діалогу за участю міністра праці та соціальної політики та прем'єр-міністра країни було доопрацьовано трудове законодавство та вжито інших політичних заходів (26 березня та 22 квітня), значною мірою засновані на положеннях двосторонніх протоколів, спрямованих на забезпечення профілактики передачі інфекції та охорони здоров'я та безпеки на робочих місцях. Як додаток до постанови уряду було включено протокол, підписаний на початку березня. Його прийняттям було покладено початок соціальному діалогу та колективним угодам на галузевому рівні щодо питань охорони праці, у тому числі в банківській сфері, на транспорті, у будівництві та в галузі матеріально-технічного забезпечення.¹²⁶

Загалом, вагомим чином за рахунок активізації соціального діалогу у низці розвинених країн соціально-економічний, суспільнополітичний і гуманітарний розвиток після понад року гальмування, викликаного глобальною пандемією, нарешті починає відновлюватись, актуалізуючи трансформаційні виклики, які й визначатимуть світоустрій XXI століття. Хоча коронавірусна криза ще не повністю подолана, однак саме вона спричинила формування, глибоке взаємопроникнення і взаєморозширення політичних, економічних, соціальних, гуманітарних міжкраїнових процесів і проєктів.

¹²³ http://english.eslc.go.kr/bbs/data/view.do?menu_idx=2102&bbs_mst_idx=BM0000000122&data_idx=BD0000000054

¹²⁴ <https://www.mom.gov.sg/~media/mom/documents/employment-practices/guidelines/tripartite-advisory-on-managing-excess-manpower-and-responsible-retrenchment.pdf?la=en>

¹²⁵ <https://www.planetlabor.com/en/industrial-relations-en/national-industrial-relations/argentina-industry-agreement-guarantees-75-of-salary-during-business-suspension-period/>

¹²⁶ <https://www.cisl.it/attachments/article/16039/Protocollo%20condiviso%2024%20aprile.pdf>

Отже, як показує міжнародний досвід, за умови застосування механізму ефективного ведення соціального діалогу можливе максимальне досягнення соціальної злагоди у суспільстві та узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних груп населення і владних суб'єктів. Оскільки серйозні кризи руйнують фундаментальні засадничі принципи, які зазвичай вважалися непорушними та призводять до переоцінки та перегляду цінностей, пріоритетів, що, відповідно безболісно не проходять. Особливо, це стосується країн України, де влада і громадянське суспільство ще перебувають у процесах становлення, а суспільство ще не має належного досвіду протидії деструктивним процесам.

В Україні негативні процеси катастрофічно підсилені російською агресією – бомбардуванням і ракетними обстрілами сотень міст та населених пунктів, окупацією окремих з них. Знищенням багатьох промислових підприємств, руйнацією міської і транспортної інфраструктури, комунального господарства. До того ж росія, створивши загрози для життя мільйонів людей, спровокувала небачену за масштабами вимушену зовнішню міграцію. Втрати робочої сили і частини населення значно посилили негативні соціальні процеси в суспільстві.

Відтак, для України та її цивілізаційного позиціонування у світі в умовах постпандемічних реалій та відновлення після війни, особливої актуальності набуває розуміння того, якими шляхами розвиватиметься Європа та весь цивілізований світ, які прогресивні практики соціального діалогу використовуються для того, щоб максимально зменшити негативний вплив пандемічних обмежень, які найвагоміші тиски відчуватиме ЄС у середньостроковій перспективі, яким чином і якими напрямками дій утверджуватиме внутрішній соціально-економічний устрій та узгодження протирічливих інтересів головних суспільних суб'єктів.

Для розвитку соціального діалогу в Україні, як домінуючого фактору подолання постпандемічних викликів та інших проблем, спровокованих війною, Президентом окреслено пріоритети роботи національної платформи для соціального діалогу. Першочерговими кроками являється кореляція мінімальної заробітної плати з реальною вартістю проживання. Реальний розрив між цими показниками є більшим, ніж у два рази. Зміна розміру мінімальної зарплати має прийматися обов'язково в режимі широкого соціального діалогу, після проведення відповідних техніко-економічних обґрунтувань. Доведення розміру заробітної плати до реальних потреб робочої сили позитивно вплине на пожвавлення соціального діалогу, оскільки далі буде потрібно вносити зміни у колективні договори на галузевому, територіальному та організаційному рівні. Й це пожвавлення також стане рушійним чинником для розвитку інших прогресивних процесів постпандемічного та повоєнного оновлення.

Від результативності практик соціального діалогу значною мірою залежатиме подальший розвиток України, яка, конституційно визначившись із власною стратегічною спрямованістю на ЄС та євроатлантичних цінностей, повинна докладати значних зусиль як для виходу із стану перманентних криз,

так і втілення політики забезпечення стійкого збалансованого соціально-економічного розвитку.¹²⁷ Європейський Союз, поступаючись у економічних і технологічних конкурентних змаганнях зі США та Китаєм, намагатиметься відновити власні ідеологічні і ціннісні засади, ініціюватиме формування нових глобальних інститутів дотримання і забезпечення прав людини у постпандемічний період. Тому розвиватиме нові інноваційні правила гри у сферах інвестицій, інтелектуальної власності, застосуванні новітніх технологій, соціальних та економічних інститутів.

Попри всі складнощі у формуванні оновлених підходів до організації та проведення якісно нового соціального діалогу, Україна має довести власну спроможність до послідовного втілення і дотримання цивілізаційних принципів входження у глобальний світовий устрій. Досвід попередніх кризових явищ та процесів в українському суспільстві, у т.ч. глобального характеру, засвідчує, що тривалість і глибина ускладнень, негараздів і втрат, спричинених кризами, не обмежуються періодом безпосереднього виникнення і протікання негативних складових. У посткризовий період необхідними стають не лише заходи національної економічної політики, спрямовані на подолання кризових наслідків, але й такі, що з урахуванням оновленої структури світогосподарських зв'язків дозволяють посилити власні конкурентні позиції, стати більш економічно привабливою для міжнародного бізнесу та інвестицій.

Головний висновок, до якого можна дійти, — після «Корони» багато від чого звичного людству доведеться відмовитися. Але і готовності від чогось відмовлятися стає більше. У першу чергу тим, хто стоїть при владі, доведеться переглянути соціально-економічні пріоритети. Але людина повинна перестати бути ресурсом і знову стати цінністю, тому парадигма «перезавантаження» вимагає переосмислення. На скільки до цього є готовим українське суспільство продемонструє вже найближче майбутнє.¹²⁸

Отже, соціальний діалог в Україні, як дієвий інструмент врегулювання наслідків постпандемічного «синдрому», має розвиватись у напрямі посилення взаємодії Уряду з соціальними партнерами та інститутами громадянського суспільства (асоціаціями, громадськими організаціями, незалежними експертами, органами місцевої влади та громадськими активістами на місцях) з метою обговорення проблем та визначення програми спільних дій. Долучення до публічних комунікацій усіх зацікавлених сторін сприятиме узгодженню «дорожньої карти» вирішення нагальних суспільних проблем, спровокованих пандемією Covid 19.

¹²⁷ Курс України на Європейський союз та НАТО закріплено Верховною Радою у Конституції. — Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», від 7.02.2019р

¹²⁸ Перспективи посткоронавірусних економічних трансформацій та їх вплив на розвиток країн. Місце України у посткризовому світі. / Наук. ред. В.Юрчишин. — Київ: Заповіт, 2021.

Цей напрям удосконалення соціального діалогу в Україні підтверджується авторитетними аналітиками, які пропонують два прогресивних напрями його розвитку. Перший передбачає його реформування в аспекті активного залучення громадських організацій, що передбачатиме включення представників аналітичних центрів, наукових установ, громадських організацій до складу тристоронніх органів соціального діалогу за квотою одного із соціальних партнерів. Також може мати прояв процедура розмежування соціального та громадського діалогу з активною інституалізацією останнього. Інша альтернатива модернізації соціального діалогу спрямовується на запровадження механізму контролю за дотриманням законодавства та відповідальність сторін соціального діалогу за реалізацію прийнятих рішень «політика ефективних змін», яка передбачатиме:

- інституційну і правову підтримку тристороннього соціального діалогу;
- реалізацію принципів та механізмів соціального діалогу, визначених законодавством (можливість участі «нерепрезентативних» організацій в таких формах соціального діалогу як обмін інформацією, консультації, узгоджувальні процедури);
- розширення предмету та сфери інституційної дії соціального діалогу;
- врахування особливостей економічного стану країни;
- прозорість прийняття рішень соціальними партнерами;
- формування узгодженої позиції суб'єктів соціального діалогу;
- підвищення рівня довіри громадян до соціальних партнерів;
- наближення до стандартів та принципів ведення соціального діалогу в ЄС.

Конструктивний соціальний діалог загалом має розвиватися лише на засадах рівноправного партнерства, формування системи моніторингу щодо виконання прийнятих рішень, розширення та відновлення комунікаційних платформ на всіх рівнях.

3.4. Динаміка розвитку деяких об'єктів туристичної інфраструктури у карпатському регіоні України

Кошова Б. Р., к.е.н.

Національний університет «Львівська політехніка», кафедра туризму

Передумовою формування туристичних потоків є наявність розвинених об'єктів туристичної інфраструктури, котрі формується на лише завдяки закладам туристичного обслуговування, а й об'єктами соціально – економічного призначення. Інтерес дослідження становить виявлення взаємозалежності показників туристичних потоків між декотрими об'єктами туристичної інфраструктури. Адже, саме у Карпатському регіоні України, а це Львівська, Івано – Франківська, Закарпатська та Чернівецька області, відбувається значне зростання закладів готельного типу. Хоча відповідно до статичних даних саме у них спостерігається скорочення підприємств рекреаційного призначення - санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, санаторіїв профілакторіїв, будинків та пансіонатів відпочинку, котрі також відносяться до об'єктів туристичної інфраструктури. Їх занепад зумовлений багатьма чинниками: 1) невідповідністю ціни до рівня якості обслуговування; 2) відсутність розвиненої соціальної, фінансової, транспортної, інформаційною інфраструктури у регіоні; 3) відсутність власних фінансових ресурсів для реконструкції матеріально застарілої бази; 4) неможливість виведення санаторіїв, профілакторіїв, баз відпочинку із державної форми власності; 5) необхідність значних капіталовкладень з точки зору приватного бізнесу, що робить такий крок економічно не доцільним і т.п.

Зважаючи на те, що Карпатський регіон має багатовікову історію розвитку туристичної справи, котра розпочиналась із Австро-Угорського панування, сьогодні опинився в подібній ситуації, щодо видів об'єктів туристичної інфраструктури, котрі функціонували сто років тому. Саме тому цікавим є виявлення залежності існування деяких об'єктів туристичного призначення із туристичними потоками, що дасть змогу у майбутньому спрогнозувати тенденції розвитку туристичної сфери у майбутньому.

Дослідження приросту туристичних потоків у Карпатському регіоні вказує на значне їх випередження у порівнянні із загальнодержавними. Особливо виділяється Львівська область, показники якої відзначаються високою динамікою зростання. Передумовами динамічного розвитку туристичної сфери області слугувала близькість до кордону із Країнами Європейського Союзу, а значна історико – культурна спадщина часів Австро – Угорської імперії та періоду панування Польщі заклали фундамент для її формування. Анексія Криму та пандемія COVID – 19 тільки сприятимуть зростанню туристичних потоків у регіон, а споживчі запити туристів впливатимуть на подальше формування об'єктів туристичного обслуговування.

Зважаючи на самодостатність ринкового механізму у формуванні попиту та пропозиції, дослідження закономірності зростання кількості

об'єктів інфраструктури туризму у відповідності до динаміки туристичних потоків становить не лише науковий інтерес, а і прикладний, адже дозволить спрогнозувати подальші споживчі потреби, котрі необхідно буде задовольнити туристичному бізнесу в майбутньому.

Методиці оцінювання і встановлення перспектив розвитку туризму в Україні присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених. Аналізування рекреаційних ресурсів із застосуванням бальної шкали здійснено у Молнара С.О. (2007), колектив авторів під керівництвом Кравціва В.С. (1999) пропонує оцінювання антропогенних туристичних ресурсів за ранговою шкалою. Спираючись на індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму Михайліченко Г.І. (2013) здійснює аналізування якості інфраструктури туризму країни загалом. Методику оцінювання коефіцієнта значимості елемента туристичної інфраструктури на загальнодержавному рівні здійснено Яковчук О.В. (2010) Проте незважаючи на численні наукові дослідження у науковій літературі мало висвітленим залишається вплив динаміки туристичних потоків на формування окремих видів туристичної інфраструктури. Адже у переважній більшості увага зосереджена лише на статистичному методі аналізу. Зважаючи на те, що ринок туристичних послуг мінливий у зв'язку із швидкоплинними споживчими смаками, цікавим є дослідження зміни структури ринку із застосуванням кореляційно – регресійного аналізу. Метою статті є дослідження впливу туристичних потоків на динаміку розвитку окремих об'єктів туристичної інфраструктури у Карпатському регіоні України.

Зважаючи на самодостатність ринкового механізму у формуванні попиту та пропозиції, дослідження закономірності зростання кількості об'єктів інфраструктури туризму у відповідності до динаміки туристичних потоків становить не лише науковий інтерес, а і прикладний, адже дозволить спрогнозувати подальші споживчі потреби, котрі необхідно буде задовольнити туристичному бізнесу в майбутньому.

Карпатський регіон України, до якого входять Львівська, Івано – Франківська, Закарпатська та Чернівецька області, довгий період часу входив до складу різних держав та імперій: Речі Посполитої у 1569 – 1795 рр., Австро – Угорщини у 1867 – 1918 рр., Чехословаччини у 1918 – 1938 рр. (теперішня Закарпатська область). Їх панування залишило величезний культурно – історичний пласт, неподібний до решти території України, який чітко виражений у архітектурній спадщині, культурі та традиціях. До початку Другої світової війни лише у Закарпатській області було розроблено 23 туристичні маршрути загальною протяжністю у понад 1000 км. Тут діяла 61 туристична хата із місткістю у 475 ліжок, 17 туристичних притулків, човнова станція в Хусті, ресторан у Невицькому, готель у Рахові та були розроблені численні путівники по Карпатському регіону (Корсак, 2017).

Після 1945 року регіон опинився у складі СРСР, діяльність котрого призвела до появи багатьох об'єктів туристичної інфраструктури непридатних для минулих періодів та європейської культури загалом. У зв'язку із високою захворюваністю та бідністю населення влада була

змушена в короткі терміни відновити працездатність населення. З прийняттям курсу індустріалізації економіки та спорудженням промислових гігантів туризм набув іншого напрямку розвитку. Появились численні санаторії, профілакторії, будинки відпочинку, здравниці всесоюзного значення, котрі будувались, фінансувались та стояли на балансі державних підприємств з метою обслуговування власних працівників. Путівки надавались безкоштовно, або часто за заниженою ціною. Більшість таких закладів повністю були залежні від материнських промислових підприємств, котрі забезпечували їх клієнтами.

Перехід до ринкових відносин ознаменувався початком нової ери, де основу відносин складає попит та пропозиція. Більшість індустріальних гігантів не витримавши конкуренції збанкрутіли, що спричинило до змін у структурі туристичної інфраструктури. Маючи можливість обирати туристичні напрями, види відпочинку, цінову категорію, якість обслуговування більшість мешканців країн соцтабору надали перевагу закордонним поїздкам – Болгарії, Туреччині, Єгипту і т.п. Із розвитком приватного бізнесу активно зросла кількість закладів туристичного обслуговування, котра до цього часу була привілейованою. Особливо гостро відчувалась нестача закладів готельного та ресторанного обслуговування.

Згідно Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – це «сукупність різних об'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, культури, спорту, тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів. Провідні вітчизняні вчені не мають однієї думки щодо трактування даного поняття (рис. 1).

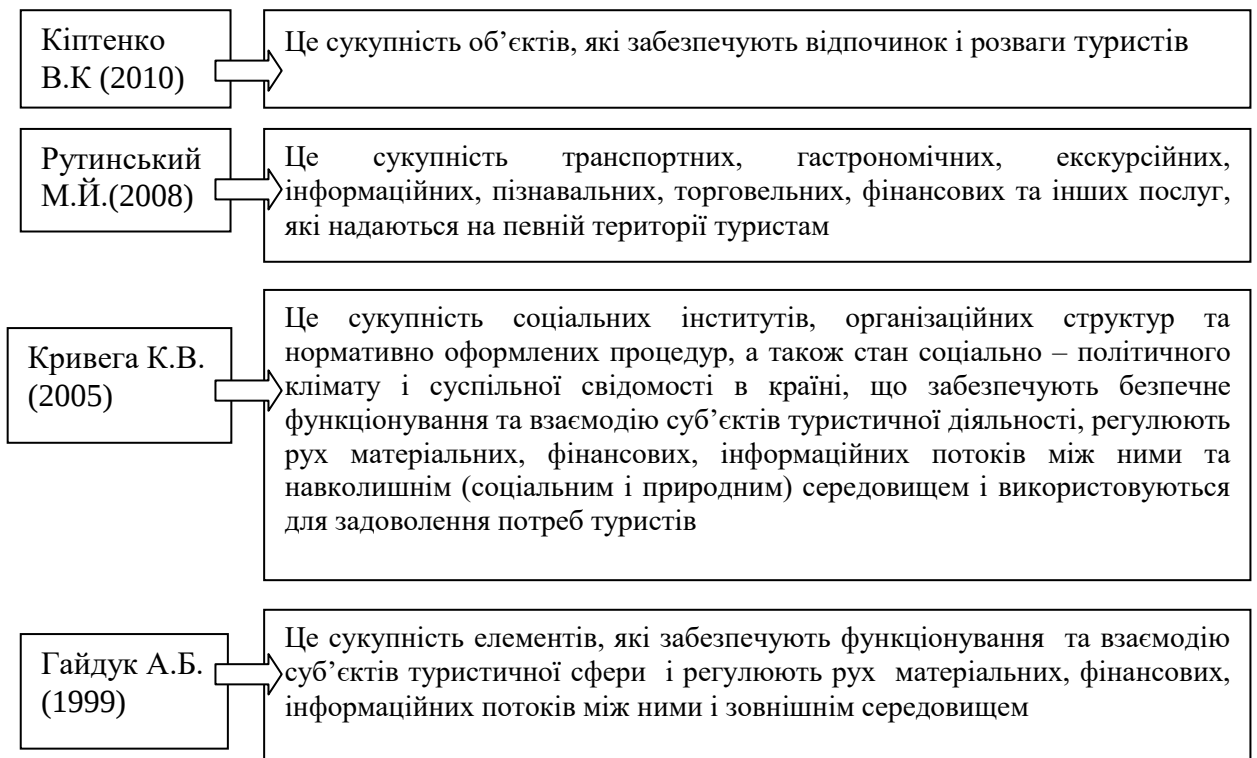

Рис. 1. Трактування поняття «інфраструктура туризму» з точки зору сукупності обслуговуючих елементів сфери туризму

Незважаючи на різноманітність трактувань, найбільш часто підіймається питання про необхідність трактування інфраструктури, як ключового елементу формування сталих туристичних потоків. Враховуючи вище сказане проведемо аналізування динаміки розвитку деяких об'єктів туристичної інфраструктури за кожною із областей Карпатського регіону України (табл. 1, табл. 2, табл. 3 та табл. 4) з метою виявлення позитивних чи негативних тенденцій

1. Динаміка деяких елементів туристичної інфраструктури Львівської області за 2000 - 2017 рр.

Рік	Готелі	Санаторії та пансіонати з лікуванням	Санаторії-профілакторії	Будинки і пансіонати відпочинку	Бази та інші заклади відпочинку	Дитячі заклади	Кількість музеїв
2000	55	76	10	5	31	32	18
2001	65	81	9	3	30	43	19
2002	78	71	8	4	28	90	17
2003	85	66	8	9	32	618	17
2004	82	66	7	9	32	712	17
2005	100	66	7	9	32	684	17
2006	110	65	8	8	33	879	17
2007	128	64	8	8	31	880	17
2008	148	62	8	8	31	853	19
2009	155	57	8	7	31	526	22
2010	159	56	8	6	32	559	25
2011	228	55	8	6	32	763	25
2012	247	50	5	4	19	887	25
2013	272	48	5	4	13	914	25
2014	273	48	4	3	12	579	26
2015	273	45	0	4	9	115	26
2016	287	45	0	4	12	116	26
2017	289	42	0	3	11	120	31

(Укладено за даними Головного управління статистики у Львівській області, 2017)

Невпинне зростання кількості готельних закладів у Львівській області зумовлено високим рівнем завантаженості номерного фонду у порівнянні із рештою областей України (табл. 2). Дані представлені на сайті бронювань Booking свідчать про високу популярність міста Львова (65%) серед решти обласних центрів України та Карпатського регіону зокрема.

Так завантаженість міст Ужгорода, Чернівців, Івано - Франківська відповідно становить лише 37%, 31%, 31%. Загалом в Україні лише Одеса користується популярністю серед туристів (68%) на рівні із столицею Західної України – Львовом.

Розвиток готельних закладів Львівщини свідчить про необхідність короткострокового перебування туристів у місті та області. Адже, кількість закладів, діяльність котрих передбачала рекреацію та оздоровлення постояльців, невпинно скорочується.

2. Середньорічна завантаженість готельних закладів у обласних центрах України у 2021 році

Назва міста	Середньорічна завантаженість готельних закладів у продовж року
Київ	35%
Вінниця	22%
Дніпро	26%
Житомир	15%
Запоріжжя	12%
Івано-Франківськ	31%
Кропивницький	18%
Луцьк	28%
Львів	65%
Миколаїв	21%
Одеса	68%
Полтава	11%
Рівне	19%
Суми	15%
Тернопіль	27%
Ужгород	37%
Харків	28%
Херсон	21%
Хмельницький	25%
Черкаси	31%
Чернівці	31%
Чернігів	17%

(Укладено за даними Booking, 2021)

Зменшення їх кількості зумовлено багатьма факторами. Сюди слід віднести не лише банкрутство та занепад більшості індустріальних гігантів на балансі котрих перебували ці заклади відпочинку, а й їх не конкурентоздатність в умовах мінливої кон'юнктури ринку. На фоні припинення функціонування санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, санаторіїв профілакторіїв, будинків та пансіонатів відпочинку зростає чисельність дитячих закладів та музеїв (табл. 1, табл. 3 та табл. 4).

Представлені дані у таблиці 3 свідчать про ідентичний динамічний розвиток готельної справи у Чернівецькій та Івано – Франківській областях на фоні скорочення кількості санаторіїв та пансіонатів, санаторіїв – профілакторіїв, будинків та пансіонатів відпочинку. Така сама тенденція притаманна і для Львівської області. Їх скорочення пов'язано із зміною функціонального призначення та виду господарської діяльності, а саме: перепрофілювання із лікувально – оздоровчої справи до надання готельно – ресторанних послуг.

Останніми роками у цілому Карпатському регіоні України відбувається зростання кількості музейних закладів. Це є наслідками високої затребуваності місцевого населення у національній само ідентифікації, збереженні власної історії та висвітленні минулих подій. Так у Львівській області кількість музеїв за 2000 – 2017 рр. збільшилась із 18 одиниць до 31 одиниці.

3. Динаміка деяких елементів туристичної інфраструктури у Чернівецькій та Івано-Франківській областях за 2000 - 2017 рр.

Рік	Готелі	Санаторії та пансіонати	Санаторії-профілакторії	Будинки і пансіонати відпочинку	Бази	Дитячі заклади	Музеї
2000	57	22	19	2	13	49	22
2001	59	23	16	2	13	88	22
2002	53	26	16	2	13	234	20
2003	57	27	14	2	17	276	19
2004	59	22	14	2	16	391	20
2005	53	22	13	6	17	343	22
2006	54	20	12	4	15	386	21
2007	61	20	11	4	15	402	21
2008	62	21	9	3	14	403	20
2009	65	21	8	3	15	402	22
2010	63	22	7	3	16	1170	26
2011	56	22	7	3	16	1192	27
2012	54	19	3	3	17	1219	32
2013	64	20	3	4	16	1324	34
2014	67	19	3	3	15	1092	34
2015	72	18	1	3	15	561	36
2016	71	18	1	3	15	482	36
2017	73	17	1	2	15	454	37

(Укладено за даними Головного управління статистики у Івано – Франківській та Чернівецькій областях, 2017)

У Івано – Франківській та Чернівецькій областях їх кількість збільшилась у два рази, із 22 од. у 2000 році до 37 од. у 2017 р.

Лідером у регіоні за розвитком музейної справи є Закарпатська область у якій за останні вісімнадцять років було відкрито 64 заклади. Так у 2000 році тут налічувалось 34 музеї, а у 2017 році їх нараховувалось вже 93 одиниці (табл. 4).

Закарпатська область займає провідне місце в Україні за концентрацією рекреаційних ресурсів на невеликій території. Найвідомішими бальнеологічними курортами є: Синяк, Берегово, Солотвино, Пилипець, Виноградів, Лумшори, Шаян, Солочин, Поляна, Велятин та ін. На її території діють гірськолижні курорти: Боржава, Драгобрат, Воєводино, Ізки, Міжгір'я (гора Маковиця), Квітка Полонини, Ужок, Синевир, Хуст, Красія, Жденієво, Рахів.

Незважаючи на значний рекреаційний потенціал у Закарпатті також спостерігається скорочення діяльності різноманітних закладів оздоровчого типу (табл. 4). Тут, як і в решти областях Карпатського регіону України, закриваються санаторії, пансіонати, бази та інші заклади відпочинку. Натомість сучасні готельно – ресторанні заклади суміжно із традиційними (нічліг та харчування) пропонують бальнеологічні послуги. Популярності набули чани (Тячів, Пилипець, Лумшори, Ізки і ін.), готелі із термальними водами (Косонь, Берегово, Велятино, Нижнє Солотвино та ін.).

4. Динаміка деяких елементів туристичної інфраструктури у Закарпатській області за 2000 - 2017 рр. (одиниць)

Рік	Готелі	Санаторії та пансіонати	Санаторії-профілакторії	Пансіонати відпочинку	Бази та інші заклади відпочинку	Дитячі заклади	Музеї
2000	35	53	40	2	134	1314	34
2001	36	54	38	2	88	1567	38
2002	36	55	33	1	133	1678	44
2003	38	55	36	1	128	2457	51
2004	42	58	36	1	121	3079	56
2005	38	55	33	1	118	2567	58
2006	39	58	31	1	125	2553	61
2007	45	60	29	2	111	2605	63
2008	61	58	27	1	98	2622	65
2009	69	58	24	1	97	2387	65
2010	67	58	22	2	96	2918	82
2011	72	58	21	2	108	2994	85
2012	69	44	8	5	31	3035	87
2013	73	44	7	4	31	3152	88
2014	62	43	7	5	31	2315	89
2015	68	42	4	4	33	1101	90
2016	74	40	2	4	27	823	91
2017	82	39	1	4	28	832	93

(Укладено за даними Головного управління статистики у Закарпатській області, 2017)

Зміна структури інфраструктури туристичного ринку у Карпатському регіоні України зумовлена відсутністю фінансування застарілої санаторно – курортної бази. Більшість підприємств так і не змогли відновити свою діяльність. Часто це було пов'язано із тим, що вони були розраховані на дуже велику чисельність постояльців. Із практики відомо, що менші за величиною організації більш гнучко пристосовуються до зміни ринкових умов господарювання.

Напрями та динаміка туристичних потоків засвідчують попит на ці чи інші послуги обраного регіону і саме вони вказують на затребуваність у діяльності тих чи інших об'єктів туристичної інфраструктури.

Застосуємо запропоновану методику розрахунку коефіцієнтів кореляції туристичних потоків із деякими об'єктами туристичної інфраструктури для областей Карпатського регіону України з метою встановлення взаємозалежності (табл. 5).

Розраховані коефіцієнти кореляції представлені у таблиці 5 згідно шкали Чеддока (Кремер, 2007) свідчить, що динаміка зростання кількості готельних закладів у Львівській області помірно залежить від кількості туристів. Між іншими об'єктами туристичної інфраструктури кореляційний зв'язок відсутній. Відомо, що під час «високого сезону» у Львові не вистачає закладів розміщення, а їх завантаженість становить 100% із попереднім бронюванням на декілька місяців наперед.

5. Коефіцієнти кореляції між кількістю туристів та кількістю інфраструктурних елементів, розрахований за період 2010 - 2017 рр.

	Готелі	Санаторії та пансіонати	Санаторії-профілакторії	Будинки і пансіонати відпочинку	Бази та інші заклади відпочинку	Дитячі заклади	Музеї
Львівська	0,5771	0,1185	0,1821	0,1385	0,2932	0,0617	0,4785
Івано-Франківська	0,2918	0,3365	0,0447	0,4307	0,1311	0,0215	0,2426
Закарпатська	0,4328	0,6142	0,8512	0,7061	0,6327	0,2864	0,2041
Чернівецька	0,4646	0,6786	0,5688	0,0786	0,6439	0,1935	0,1255
Карпатський регіон України	0,4458	0,4695	0,4398	0,3858	0,4491	0,1408	0,2668

Показники кореляції для Закарпатської та Чернівецької областей демонструють слабку залежність кількості готельних закладів від кількості туристів, де коефіцієнти відповідно становлять 0,4328 та 0,4646. Слід зазначити, що лише для цих двох областей існує висока та середня залежність між туристичними потоками та деякими об'єктами туристичної інфраструктури, а саме санаторії та пансіонати відповідно 0,6142 та 0,6786, санаторії – профілакторії - 0,8512 і 0,5688.

Розраховані коефіцієнти кореляції для Івано – Франківської області свідчать про слабку, а подекуди і відсутність лінійної залежності функціонування проаналізованих деяких об'єктів туристичної інфраструктури від туристичних потоків.

За результатами проведеного дослідження динаміки окремих елементів туристичної інфраструктури можемо констатувати, що готельні заклади розвиваються динамічними темпами у всіх областях Карпатського регіону України. Це підтверджує і позитивна динаміка зростання туристичних потоків. Адже розміщення туристів завжди відбувається у готелях, хостелах, мотелях, та інших подібних закладах. Також можемо зробити висновок, що від кількості пансіонатів, профілакторіїв, санаторіїв динаміка туристичних потоків суттєво не зміниться. Сучасного туриста приваблює можливість проведення дозвілля одночасно оздоровлюючись, розважаючись, пізнаючи місцеву культуру і побут. В подальшому ми бачимо перспективним розширення дослідження і охоплення аналізом інших складових елементів туристичної інфраструктури для формування пріоритетних напрямів розвитку туризму можливо із застосуванням інших методів оцінювання.

3.5. Туристична діяльність та функціонування готельних закладів в Україні в умовах війни

*Теодорович Л.В., к.геогр. наук, доцент
НУ «Львівська політехніка»*

Актуальність дослідження зумовлена впливом тривалих бойових дій на території України на розвиток туризму та готельного бізнесу.

Війна в Україні обмежила туристичний рух, повпливала на напрямки пересування громадян та розвиток бізнес-контактів. Найбільше з усіх галузей народного господарства постраждав туризм.

Загалом надходження до держбюджету від туристичної галузі за перші чотири місяці 2022 року скоротилися на 18%¹²⁹.

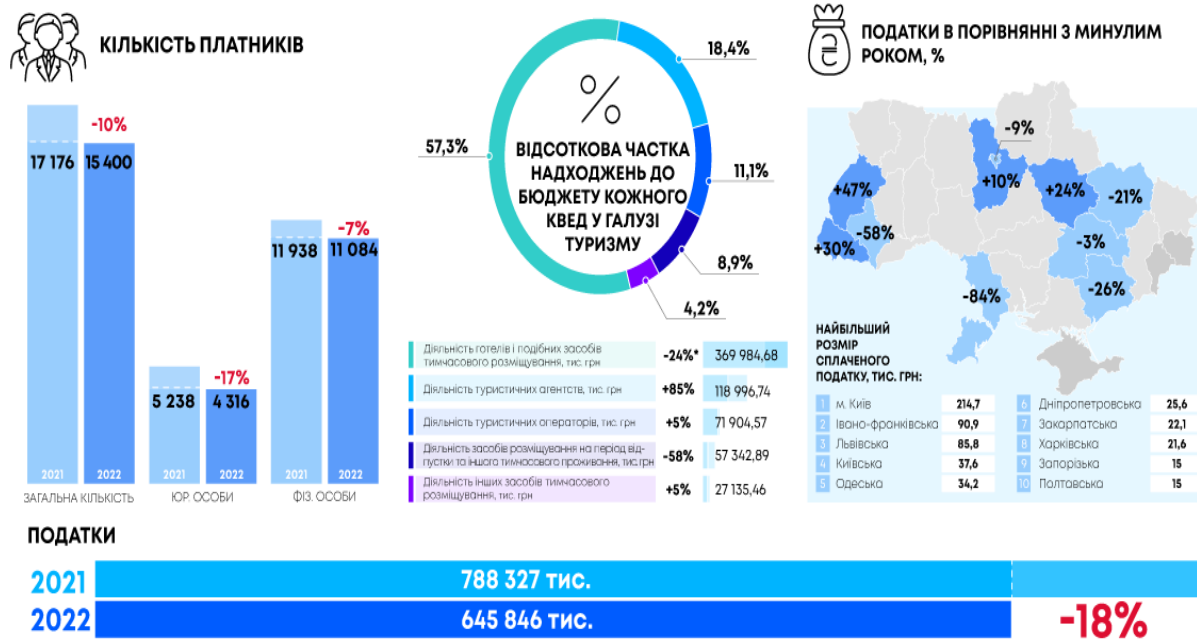
Загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, за перші місяці війни в середньому скоротилася на 10%. При цьому зафіксовано, що кількість юридичних осіб зменшилася на 17%, а фізичних - на 7%.

Зафіксований спад на 58% від діяльності турбаз, кемпінгів, дитячих таборів відпочинку. Ними було сплачено всього 57 млн. грн. податку. Тоді як за аналогічний період 2021 року до держбюджету ними було перераховано 137 млн грн.

Зафіксовано значний приріст доходу від діяльності туристичних агентств, які сплатили до держбюджету на 85% коштів більше, ніж минулого року. Аналітики пов'язують це з тим, що до цього звітного періоду увійшли два перші довоєнні місяці року, для яких характерні ранні бронювання на новорічні та різдвяні свята. Незначний ріст податків (на 5 %) також продемонстрували туроператори та власники приватних садиб, які в сукупності сплатили до держбюджету майже 100 млн грн.

Найбільший розмір податку за перші чотири місяці 2022 року сплатили місто Київ та 9 областей України – Івано-Франківська, Львівська, Київська, Одеська, Дніпропетровська, Закарпатська, Харківська, Запорізька та Полтавська. Але, якщо порівнювати суми з аналогічним періодом 2021 року, то у Києві, Одеській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Харківській та Запорізькій областях все ж відбувся спад. Найбільші суми в податках втратили Одеська (84%) та Івано-Франківська (58%) області. Зростання продемонстрували Львівська (на 47%), Закарпатська (на 30%),

¹²⁹ <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65>

* Динаміка в порівнянні з відповідним періодом 2021 року

Рис.1. Податки, сплачені турпідприємствами за чотири місяці 2022 р.¹³⁰
[офіційний сайт ДАРТ]

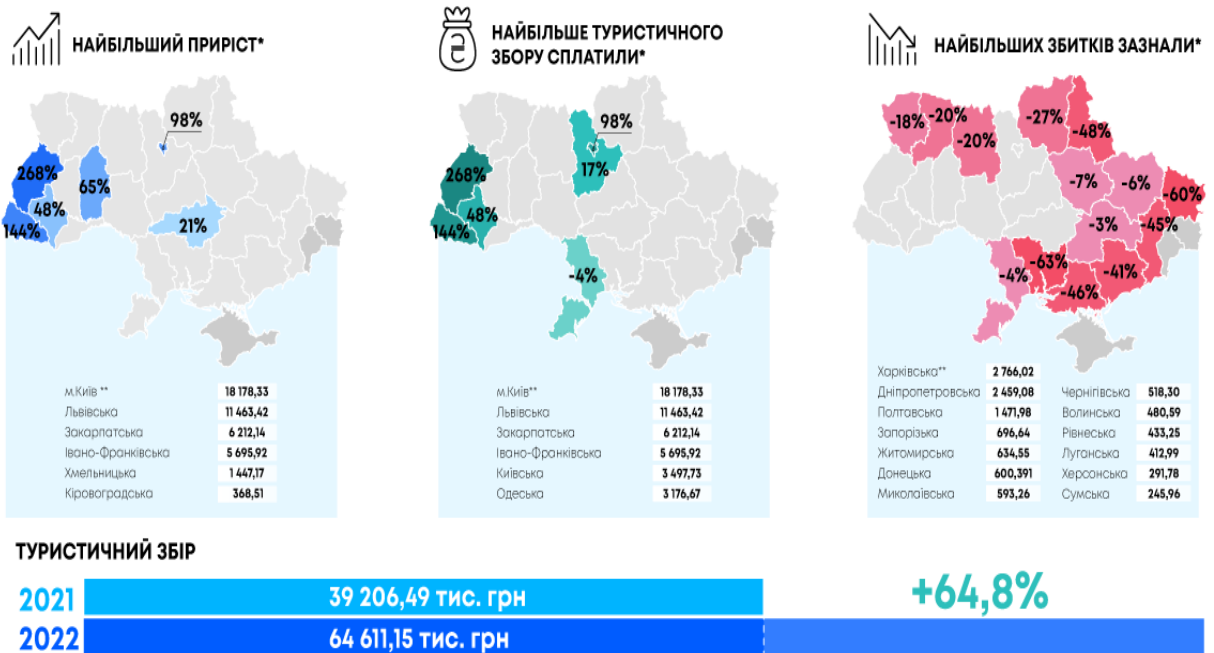
Найбільшу частку надходжень до держбюджету за перші чотири місяці поточного року сплатили готелі та санаторії – майже 370 млн грн. Але ця сума на 24% менша в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року.

Показником розвитку туризму є сума туристичного збору – податку, який турист платить при поселенні в готель за кожен добу тимчасового розміщення.

За статистичними даними Державного агентства розвитку туризму загалом до бюджету країни за перші чотири місяці 2022 року надходження від туристичного збору були на 65% більші, ніж за цей період минулого року, що склало 64 млн 611 тис. грн. У 2021 році туристичний збір за цей період склав 39 млн 206 тис. грн.

Найбільші суми туристичного збору в бюджет у 2022-му перерахували такі міста та регіони: Київ – більше 18 млн. грн (на 98% більше, ніж торік); Львівська область – 11 млн 463 тис. грн (на 268% більше, ніж торік); Закарпатська область – 6 млн 212 тис. грн (на 144% більше, ніж в 2021 році); Хмельницька область – 1 млн 447 тис. грн (зростання на 65%); Івано-Франківська область – майже 6 млн грн (на 48% більше, ніж торік).

¹³⁰ <https://www.tourism.gov.ua/>

* Динаміка в порівнянні з відповідним періодом 2021 року

** тис. грн

Рис.2. Туристичний збір станом на 01.05. 2022р

Такі суми свідчать про значний потік людей, які рятувалися від війни зі східних, центральних та південних регіонів на заході України.

В окупованих регіонах і тих областях, де велись або ведуться воєнні дії, було зафіксоване значне падіння туристичного збору. Найбільше зменшився турзбір у Миколаївській (на 63%), Луганській (на 60%), Сумській (на 48%), Херсонській (на 46%) та Запорізькій областях (на 41%).

Готельна галузь України несе великі фінансові втрати. В тимчасово окупованих містах діяльність готельних закладів призупинена. Багато українських готелів займаються підтримкою територіальної оборони, військовослужбовців, готують та розвозять їжу, годують захисників та волонтерів, надають свої приміщення під склади гуманітарної допомоги.

Частина готелів продовжила свою роботу. В тих регіонах, де поселялись вимушені переселенці, заповнюваність готельних закладів збільшилась, а туристичний збір зріс в кілька разів. Під час воєнних дій в Україні, значна частка власників готелів тримають ціни на проживання незмінними або навіть знизили їх, однак деякі підприємці навпаки прагнуть на цьому заробити.

У перші два місяці війни готелі на безпечних територіях були заселені повністю. Однак тепер більшість закладів розміщення у західних регіонах країни стоять напівпорожні. Отже частка туристичного збору за друге півріччя 2022 року значно скоротиться.

Оскільки в Україні лютий і березень – період низького сезону, то і втрати поки що незначні. Так як сезон починався фактично з травня-червня,

піку досягав у липні-серпні, а у вересні-жовтні зазвичай стартував діловий сезон то тристична галузь тільки входить у період найбільших економічних втрат.

Державне Агентство з розвитку туризму офіційно підтримало акцію «Visit Ukraine In future», ініційовану Асоціацією готелів та курортів України (UHRA)¹³¹. Небайдужі люди з усього світу, які хочуть підтримати Україну, її економіку та сферу закладів розміщення можуть зробити благодійні бронювання номерів в готелях на території України на будь-який термін та дату протягом 2022 року. Зробити «благодійне бронювання» можна через сайти цих готелів. Достатньо використати фільтр акції «Visit Ukraine in future» у тому місті, яке хочете підтримати. Розмір внеску залежить від кількості ночей, які людина бажає сплатити карткою, починаючи від 40-50 євро за добу, незалежно від сезону бронювання. ДАРТ отримує численні запити від дружніх іноземних готельних асоціацій - членів HOTREC, які хочуть підтримати готельну сферу та українців, які страждають від дій сусідньої країни-агресора. Уже 5 березня агентство Bloomberg повідомило, що сервіс оренди житла Airbnb прийняв замовлення майже на 2 мільйони доларів в Україні від людей, які не збирались зупинятися у винайманому житлі, а просто бажали фінансово підтримати виснажених війною українців. На 2-3 березня в Україні було заброньовано близько 61 тисячі ночей. Майже три чверті від загальної кількості бронювань здійснили користувачі зі США, Великої Британії та Канади. Ця акція – простий спосіб підтримки готелів, які в період вимушеного простою активно беруть участь у підтримці тилу, коли готелі стають важливою ланкою у тимчасовому розміщенні евакуйованого населення, приготуванні їжі, розміщення пунктів гуманітарної допомоги, побутового обслуговування. Вони несуть витрати, які на перший погляд неочевидні: оплата праці персоналу, закупівля продуктів харчування та миючих засобів тощо. Отримані кошти дадуть готелям змогу працювати в режимі тилового забезпечення, а в майбутньому, коли цей жах закінчиться, радо прийняти своїх добровольців.

З початку повномасштабної війни більшість туристичних компаній закрилась, інші переорієнтували свою діяльність на волонтерство – використовували свої автобуси для евакуації біженців, організовували закупівлю гуманітарної допомоги з-за кордону. Про відновлення основної діяльності туристичні компанії тривалий час навіть не думали.

Тому Державне агентство розвитку туризму розробляє спеціальні програми реабілітації як для військових, так і для цивільних, які постраждали внаслідок воєнних дій. Це дасть змогу підтримати туристичну галузь України, зберегти робочі місця, та надати необхідну допомогу військовим і цивільним.

Деякі туристичні компанії використали свої зв'язки за кордоном, щоб допомогти фронту та біженцям. Особливо активними були турфірми Львова, наприклад, компанія «OTi Tour перетворила свій офіс на волонтерський

¹³¹ <https://uhra.com.ua/visit-ukraine-in-future/>

штаб. Тепер замість турів на море працівниці компанії відправляють сухпайки та ліки на фронт. Спочатку партнери і туристи компанії, які були у Польщі, привозили продукти, ліки. Зараз діяльність турофісу спрямувана на передову – виготовляють індивідуальні пакети з сухпайками для військових. Відновлювати діяльність своєї туристичної агенції до завершення бойових дій в Україні власниця туристичної компанії не планує. Вона продовжить займатися волонтерством.

Втім з настанням потепління, серед українців почали з'являтися запити на відпочинок: спочатку у межах області проживання, потім десь у горах, а зараз навіть з'являється зацікавленість у турах на море.

Відома львівська туристична компанія «Відвідай», яка спеціалізується на коротких турах Україною, теж з початку війни переорієнтовувалась на волонтерство, але уже з травня відновила і свій основний вид діяльності – туристичні послуги. Власник та його колектив вирішили, що коли будуть мати прибутки, то 50% перераховуватимуть армії. У березні-квітні туроператор проводив екскурсії для львів'ян і переселенців у Львові. Потім почали відновлювати автобусні поїздки у Карпати. Загалом зараз діяльність компанії відновилась орієнтовно на 30-40%. Переважна більшість туристів – це львів'яни, але є також люди з Києва, Харкова та тимчасово окупованих територій. Люди зосередили свою увагу на Львівщині, Франківщині і Закарпатті. На сторінці туроператора наразі запропоновано майже сотня короткотермінових турів Львівщиною, Івано-Франківщиною, Закарпаттям, Хмельниччиною та Тернопільщиною. Тури різного спрямування: пізнавальні, релігійні, гастрономічні та оздоровчі, розраховані на різні вікові категорії туристів¹³².

Великий попит серед туристів на поїздки у Карпати підтверджують у туристичній фірми «Андреоллі-тур»¹³³. Ця туристична агенція зараз займається евакуацією біженців за кордон і водночас відновлює внутрішній туризм. Зараз компанія возить туристів Львівщиною, Закарпаттям та Прикарпаттям. Нещодавно також відновились екскурсійні тури в музеї та замки, які тривалий час залишались закритими через воєнний стан.

Наразі ціни на тури Україною не змінилися, але представники туристичних компаній кажуть, що через складну ситуацію з паливом, скоріш за все, будуть змушені підняти вартість таких поїздок.

Якщо внутрішній туризм хоч якось поживається, то ситуація з турами за кордон досить складна. По-перше, через воєнний стан в Україні повністю закрите небо, а по-друге, більшість українців цікавлять поїздки за кордон з метою евакуації, а не відпочинку. Проте ринок відпочинкових турів за кордон теж починає відновлюватись. Найпопулярнішими зараз залишаються евакуаційні рейси у Болгарію. Ця країна для українців забезпечує безкоштовне проживання в готелях. Тому є запит на проїзд до Болгарії, який

¹³² <https://vidviday.ua/>

¹³³ <https://andreolli.com.ua/>

коштує близько 85 євро. Люди приїжджають туди, і там їх приймають на кілька тижнів. Такі тури організовує туристичної агенції «Antoniv Tour».¹³⁴ /.

Також українців також почали цікавити вильоти на море з сусідньої Польщі. Частина українських туристичних агенцій зараз співпрацює з популярним у Польщі туроператором Rainbow Tours, який возить туристів у Туреччину, Єгипет та інші курортні країни. Єдине, що дістатися до аеропорту вильоту у Польщі українці мають самостійно.

«Rainbow – один з потужних туроператорів, який дуже лояльно поставився до українців і уклав угоди з обмеженою кількістю наших турагенцій. Деякі українські турфірми мають право укладати угоди і відправляти туристів через польського туроператора з вильотами з Польщі – з Варшави, Ряшова, Катовіце. Серед українців популярні тури до Туреччини, Єгипту, Іспанії, Тунісу. Такі ж рекреаційні тури зараз організовують з Литви та Молдови, оскільки у цих країнах присутній український туроператор JoinUp. Втім ці напрямки не такі популярні, як Польща, бо розташовані досить далеко. Крім цього, бронювання готелів з Польщі на 99% підтверджуються, і є гарантія, що туристи полетять саме в цей готель, який обрали. Також поляки добре розуміють, що українці, так само, які вони для відпочинку обирають готелі, де немає росіян. Щодо цін на такі поїздки, то якщо це «палаючий» тур, коли бронюється поїздка за 2-3 дні до вильоту, то, ціни не відрізняються від минулорічних в Україні. Втім якщо бронювати за тиждень-два наперед, то вартість туру буде вищою.

Деякі туристичні агенції починають анонсувати автобусні тури в Європу – такі пропозиції, наприклад, на червень за кілька сотень євро уже публікують деякі туристичні компанії у своїх соцмережах. Але такі пропозиції є винятком, бо, скоріш за все, цього літа ринок туризму в Україні буде дуже обмеженим, внутрішнім і бюджетним.

Оже, як бачимо, навіть в умовах війни туристична галузь України продовжує функціонувати. ДАРТ публікує інформацію про дозволи і обмеження, які діють під час воєнного стану в центральних та західних регіонах України¹³⁵.

Варто знати, що у кожній області за безпеку відповідають насамперед Військова адміністрація, а також місцева влада, ДСНС, поліція та військові. Щоб уточнити чи безпечно їхати в той чи інший регіон, які локації можна відвідувати, а які заборонено варто звертатися саме до них

Збираючись у мандрівку, слід дізнатися про наявність укриттів по маршруту подорожі. Туроператором та екскурсоводам теж необхідно формувати маршрути з урахуванням розташування бомбосховищ, бо це відповідальність за людські життя.

Плануючи відпустку або відвідування певних туристичних локацій, потрібно уточнити графік роботи об'єкту, а також враховувати те, що з метою підтримання правопорядку на території областей діє комендантська

¹³⁴ <https://antonivtours.com>

¹³⁵ <https://www.tourism.gov.ua/blog/podorozhi-pid-chas-viyni-yakih-pravil-bezpeki-varto-dotrimuvatis>

година, яка як правило, триває з 23.00 поточної доби до 05.00 наступної доби.

Заборонено здійснювати по всій Україні:

- сплави, походи, прогулянки та екскурсії по маршрутах біля критичної інфраструктури, військових та стратегічних об'єктів;
- проводити масові заходи (фестивалі, концерти тощо);
- у Києві та Київській області заборонено відвідувати ліси та зелені зони поза межами житлових масивів;
- на Волині повністю заборонено відвідувати ліси, оскільки область межує з білоруським кордоном.
- відвідувати ті туристичні локації, які наближені до кордонів з білоруссю та росією.

Обмеження діють щодо відвідування деяких гірських маршрутів, водойм, лісів у різних областях.

Відпочинок на сході України, зокрема у прифронтових зонах, є небезпечним через активні бойові дії.

Загалом варто утриматись від подорожей на територіях, які були під окупацією.

Відносно безпечними є центральні та західні регіони України. Утім, навіть на цих територіях діють певні обмеження, які можуть відрізнятися у різних областях.

На Черкащині можна відпочивати біля водойм, але тільки тих, які визначила ВА. Офіційно в місті Черкаси діє 5 пляжів: три комунальні й два приватні. А от відвідування лісів категорично заборонено.

На Полтавщині заборонено відвідувати ліси. Дозволено купатись, але без жодних плавзасобів, якщо це не відбувається в рамках спортивних змагань.

На Львівщині можна ходити в ліс, але заборонено в'їжджати в нього на транспорті. Винятками є лише випадки, коли лісовим масивом пролягає транзитний шлях або людина їде на велосипеді. Розпалювати багаття можна тільки у відведених для цього місцях. Що стосується водойм, то на Львівщині дозволені сплави на байдарках та катамаранах. Купатися та загорати дозволено тільки на тих пляжах, що перевірені та рекомендовані ДСНС.

На Закарпатті можна ходити в ліси, але деякі маршрути для відвідування закриті. Зокрема, йдеться про частину Ужанського національного парку та Карпатського біосферного заповідника, які межують з кордонами інших держав. Заборонена така туристична атракція, як польоти на одномоторних літаках.

В Івано-Франківській області дозволено відвідувати гори й ліси. На території курорту Буковель, заборонено кататися у лісах на джипах, квадроциклах, баггі та мотоциклах.

На Тернопільщині також дозволено відвідувати ліси, але заборонено розпалювати багаття. Усі туристичні об'єкти працюють у звичному режимі

та відповідно до затверджених графіків. Проводиться туристична діяльність на водоймах області, при організації масових заходів необхідне отримання дозволу обласної військової адміністрації. Заборони на відвідування лісів немає.

Усі туристичні об'єкти Вінниччини працюють у звичному режимі та відповідно до своїх графіків. Дозволено туристична діяльність на водоймах окрім місць, де є об'єкти критичної інфраструктури, а також у прикордонній зоні. Відвідування лісів заборонено.

У Рівненській області військова адміністрація нещодавно дозволила ходити в ліси і збирати ягоди, одна не на всій території. Заборонено відвідувати північні частини шести територіальних громад: Локницькій, Зарічненській, Висоцькій, Миляцькій, Старосільській, Березівській.

На території Житомирської області дозволено збір ягід, грибів та лікарських рослин у лісах окрім територій, які знаходяться в 20-ти кілометрах від лінії державного кордону України з республікою білорусь та місцевостей, що були тимчасово окуповані. Також заборонено відвідування заповідників області. Закриті водойми, що знаходяться поруч об'єктів критичної інфраструктури, решта готові приймати відпочиваючих. Серед закладів культури області працюють виключно ті, які мають облаштовані укриття. Інші організовують онлайн- або виїзді заходи.

У Хмельницькій області усі туристичні об'єкти працюють у звичному режимі та відповідно до затверджених графіків. Відвідування лісів не заборонено, проте є певні обмеження: заборонено розведення багать, а також в'їзд до лісів усіх видів транспортних засобів крім велотранспорту.

Як бачим, туризм в Україні не завмер, а заклади гостинності на всіх підконтрольних територіях продовжують приймати гостей. Втім здійснювати певні прогнози, чи розробляти рекомендації ще зарано. Слід дослуховуватись порад органів влади та слідувати інструкціям ДАРТ. Будемо сподіватись, що після закінчення війни туризм в Україні почне розвиватись швидкими темпами. Нові можливості відкриваються для розвитку внутрішнього туризму. Крім цього, завдяки мужності та стійкості захисників та звичайних своїх громадян Україна буде цікавою дестинацією для значної кількості іноземних (в'їзних) туристів.

Все буде Україна!

4.1. Формування стратегії цифрового маркетингу на вітчизняному ринку побутової техніки

*Макушок О.В., к.е.н., доцент
Уманський національний університет садівництва*

Важливість формування ефективних маркетингових стратегій для підприємств важко переоцінити, особливо це стосується підприємств, які змушені працювати в сьогоденних умовах пандемії COVID-19. Тому, виникла нагальна необхідність перегляду маркетингових стратегій компаній, що зумовлено, зокрема, комунікативними обмеженнями та відповідними перетвореннями формату як прямого, так і зворотного зв'язку з клієнтами. Обмежувальні заходи змінили формат конкурентної боротьби, створивши умови її зосередження у віртуальному просторі. Зміни в характері міжособистісних комунікацій, зумовлені обмеженою особистою активністю та впровадженням дистанційних форм взаємодії, породили попит на інноваційні способи комунікації з клієнтами. Серед інших факторів, що потребують коригування маркетингових стратегій, виділено появу нових поведінкових можливостей споживачів, пов'язану з інтенсивним розвитком цифрових комунікативних каналів.

Незважаючи на те, що наявний науковий доробок із питань важливості використання цифрового маркетингу є доволі значним, залишаються недостатньо розкритими питання щодо визначення характеристик, переваг та недоліків цифрового маркетингу в практичному значенні, його позиціонування відносно традиційного маркетингу.

У сучасному світі підприємствам слід використовувати не лише традиційні маркетингові стратегії, а й інструменти цифрового маркетингу (рис. 1).

Інтенсивний розвиток технологій дає можливість використовувати стратегії цифрового маркетингу в онлайн- та офлайн-середовищі. Переваги цифрового маркетингу полягають у наступному:

- інтерактивність;
- активне залучення споживачів у взаємодію з брендом;
- відсутність територіальних обмежень під час реалізації маркетингових стратегій;
- легкість доступу до ресурсу (web-і wap-ресурси)
- значне поширення Інтернету і мобільного зв'язку забезпечує активне залучення цільової аудиторії;
- можливість оперативної оцінки заходів кампанії та управління подіями в режимі реального часу.

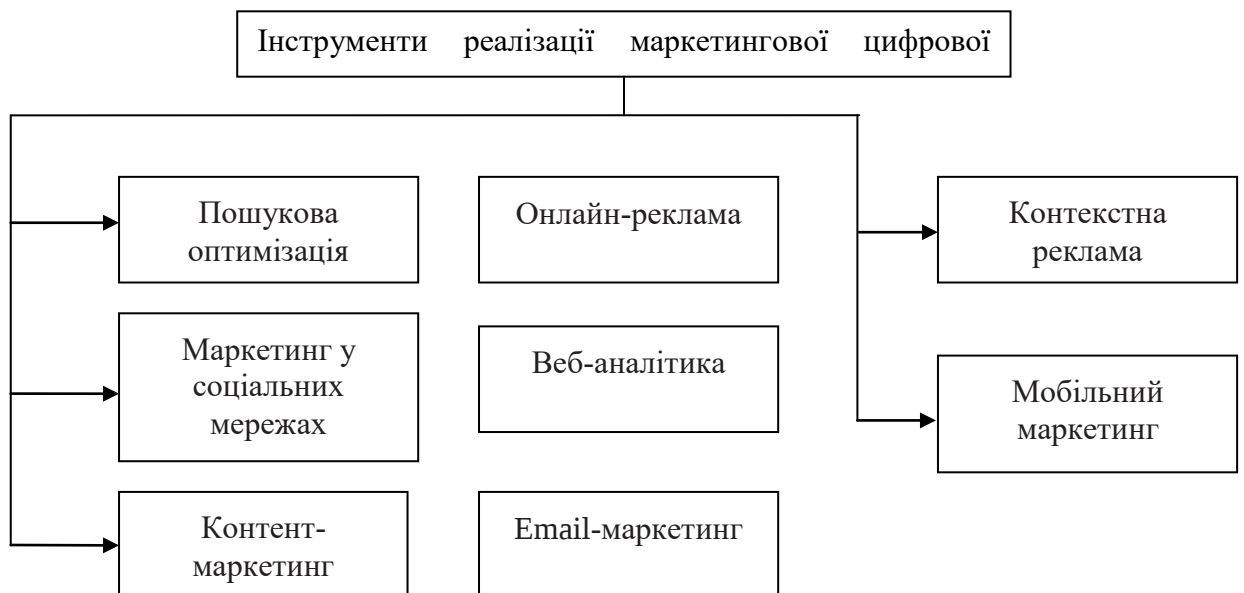

Рис. 1. Інструменти реалізації маркетингової цифрової стратегії

Процес розробки цифрової маркетингової стратегії складається з трьох основних етапів: визначення онлайн-можливостей, вибір стратегії та досягнення результатів. Ці етапи в свою чергу сформовані через дерево цілей бізнесу. Наступним кроком є визначення ціннісної пропозиції, розробка маркетингової цифрової стратегії, розробка цифрової комунікації.

Нами було проведено дослідження щодо орієнтації бренду «ERGO» на використання інструментів цифрового маркетингу. Бренд «ERGO» являється брендом-парасолькою ТОВ «Юг-контракт», яке є одним з найбільших в Україні національних дистриб'юторів з мультипродуктовим портфелем, до якого входить понад 25 тисяч найменувань ІТ, цифрової, побутової техніки, мобільної телефонії, споживчої електроніки й посуду та представляє продукти більш ніж 250 брендів.

В ході дослідження було встановлено, що основними цілями маркетингової цифрової стратегії бренду є здійснення цілеспрямованих дій (конверсій) користувачами на цільовій сторінці, а саме натисканням кнопок для переходу на сторінки продавців телевізорів ERGO. Бренд використовує соціальні мережі та пошукові кампанії Google для контакту з цільовою аудиторією.

Таким чином, можна стверджувати, що бренд ERGO не приділяє достатньо уваги першим двом етапам воронки продажів, а саме знанням та залученню потенційних клієнтів, і зосереджує весь рекламний бюджет на двох останніх фазах – виборі та здійсненні покупки. Узагальнена схема існуючої воронки продажів ERGO наведена на рис. 2.

Як видно з рис. 2, перші 2 фази воронки продажів не впроваджує бренд у цифрову стратегію, тому ERGO не підвищує обізнаність про бренд та охоплення цільової аудиторії. На наступних етапах воронки використовуються конверсійні кампанії в соціальних мережах та пошукові кампанії Google. Тому, слід детальніше вивчити кожен інструмент для

Рис. 2. Схема воронки продажів бренду ERGO

взаємодії з цільовою аудиторією та проаналізувати ефективність рекламних кампаній для бренду ERGO.

Оскільки кампанія налаштована на конверсію, для аналізу результативності рекламної кампанії нами були використані конверсійні KPI: кліки та конверсії, коефіцієнт клікабельності (CTR), коефіцієнт конверсії (CR), середня ціна за клік (CPC) та середня ціна за конверсію (CPA) (табл.1).

1. Результати діяльності рекламної кампанії в соціальних мережах за грудень 2021 р.

Показник	Планове значення	Фактичне значення	Відхилення
Кількість кліків	1929	2635	36,6%
Кількість конверсій	700	416	-40,6%
CTR	1,1%	1,5%	36,4%
CR	36,3%	15,8%	-56,5%
CPC	17,00 грн	12,37 грн	-27,2%
CPA	80,00 грн	54,69 грн	-32,6%

За результатами рекламної кампанії в соціальних мережах у грудні можна сказати, що даний захід був достатньо ефективним. Планову кількість кліків перевищили на 36,6% та отримали 1235 кліків на оголошення. Ці результати були досягнуті шляхом оптимізації фактичної ціни за клік (CPC) на 27,2%, що свідчить про те, що рекламна кампанія була налаштована правильно і що показники її ефективності постійно контролювались. Коефіцієнт клікабельності (CTR) 1,5% свідчить про високий рівень залучення візуальних матеріалів для цільової аудиторії.

У той же час, можна спостерігати значну неефективність плану коефіцієнта конверсії на 40,6%. Однак, CPA не перевищує запланованої величини і становить 54,69 грн., яке означає, що значення ставки не було основним фактором отримання меншої кількості конверсій і, тому, варто звернути увагу на якість залученої аудиторії. Про це також свідчить низький

коефіцієнт конверсії (CR), який становить 15,8%. Це означає, що із загальної кількості користувачів, які переглянули оголошення та перейшли на сайт, менше 16% користувачів виконали цілеспрямовану дію на цільовій сторінці, зокрема на сайті одного з продавців телевізорів ERGO. Це свідчить про втрату більшої кількості користувачів у процесі конвертації їх загального трафіку з реклами на конверсію. Тому, в майбутньому доцільним буде проведення пост-клік аналізу за допомогою Google Analytics, щоб визначити причину даної ситуації.

Реклама в пошукових системах є одним з найбільш гнучких інструментів цифрового маркетингу. Покази оголошень можна націлити на цільову аудиторію, а результати кампанії можна успішно масштабувати, щоб охопити всі можливі цільові запити користувачів.

Плануючи пошукові кампанії, важливо враховувати всі можливі запити цільової аудиторії, але пошукова реклама повинна відповідати запитам користувачів. Це пов'язано з особливостями аукціону Google Ads. Оскільки, якщо реклама та ключові слова дуже точно відповідають пошуковому запиту та є релевантними, вони можуть мати рейтинг вище, ніж оголошення конкурентів: з більш високою ставкою.

Бренд «ERGO» дотримується філософії охоплення всіх доступних запитів до бренду, оскільки вони є найбільш релевантними, а система розподіляє другу частину бюджету між категорійними та конкурентними запитами на основі найбільш вигідних умов для участі в аукціоні (найнижча можлива ставка та найвищий очікуваний рейтинг кліків).

Розглянемо результати діяльності пошукової кампанії у грудні 2021 р. за основними показниками ефективності (табл. 2).

2. Результати діяльності пошукової рекламної кампанії за грудень 2021р.

Показник	Планове значення	Фактичне значення	Відхилення
Кількість кліків	8331	10833	30,0%
Кількість конверсій	850	1 066	25,4%
CTR	11,0%	13,2%	20,0%
CR	10,2%	9,8%	-3,6%
CPC	9,00 грн	7,56 грн	-16,0%
CPA	70,00 грн	69,57 грн	-0,6%

Показники табл. 3 дозволяють стверджувати, що у грудні компанія в пошуковій мережі була відносно високо-результативною. Було досягнуто всіх запланованих обсягів: показники перевиконані на 30% кліків та 25,4% конверсії. Ці результати були досягнуті завдяки оптимізації показників витрат: фактичний ставка за клік була оптимізована на 16%, що є 7,56 грн, вартість конверсії в межах запланованої величини (69,57 грн). У той же час спостерігається високий коефіцієнт кліків, який становить 13,2% (на 20% більше запланованого показника) при незначній негативній різниці в коефіцієнті конверсії (на 3,6%), але це пов'язано із значним переповненням кліків.

Оцінюючи ефективність рекламних кампаній із конверсіями, доцільно проаналізувати показники переходів та загальну інформацію про користувачів, які переходять на вашу цільову сторінку. Це можливо завдяки наявному набору інструментів Google Analytics.

Основними показниками, що використовуються при пост-клік аналізі, є: середня тривалість сеансу, середня кількість переглядів сторінок та показники відмов. Розглянемо їх детальніше. Середня тривалість сеансу визначає середній час, проведений унікальним користувачем на сайті. Ця метрика обчислюється як відношення загальної тривалості відвідувань сайту протягом обраного періоду часу до кількості унікальних відвідувань сайту користувачем. Показник відображуваної сторінки вимірює середню кількість сторінок, переглянутих користувачами за сеанс. Безпосередній коефіцієнт відмов – це відсоток відвідувачів, які залишили сайт безпосередньо зі сторінки входу або повернулися на більше ніж одну сторінку на сайті. Ці показники є важливими показниками якості веб-трафіку.

Інформація про пост-клік аналіз у соціальних мережах та пошукових оголошеннях представлена на рис. 3.

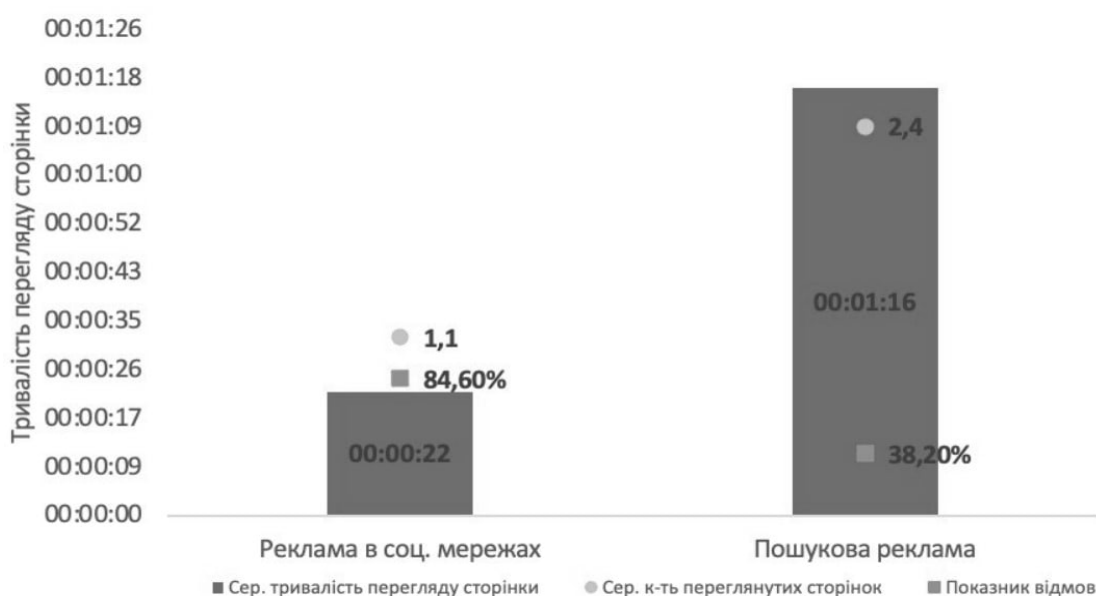

Рис. 3. Динаміка пост-клік показників рекламних кампаній в грудні 2021 р.

На рисунку 4 показані динаміка показників пост-клік аналізу в соціальних мережах та оголошення в пошукових системах дуже різняться, тому доцільно розглянути їх більш детальніше. Середня тривалість сеансу користувачів, які натиснули сторінку за допомогою оголошень у соціальних мережах становить лише – 22 секунди, а кількість переглянутих сторінок становить – 1,1, що свідчить про незначний інтерес до вмісту сторінки. У той же час ми спостерігаємо дуже високий показник відмов (близько 85%), коли значення за замовчуванням для багатосторінкового сайту становить 40% або менше. Це означає, що майже 85% користувачів, залучених сайтом, негайно покинули його, тому більша частина рекламного бюджету, що припадає на

соціальні мережі, була витрачена даремно. Це також пояснює низьку ефективність цілей конверсії в рекламній кампанії в соціальних мережах.

Однак, спостерігається висока якість розміщення на основі показників кліків із пошукового трафіку. Середня тривалість сеансу – 1 хвилина та 16 секунд. За цей час користувачі переглянули приблизно 2,5 сторінки сайту. Рівень відмов тут значно – 38,2%, що відповідає нормативному значенню для багатосторінкового веб-сайту. Це вказує на привабливість цільових користувачів, яких зацікавив товар на веб-сайті.

Отже, в ході проведеного дослідження встановлено, що вітчизняний ринок побутової техніки наразі характеризується низкою факторів, зокрема послабленням конкуренції, виявленими можливостями та загрозами та шляхами поліпшення конкурентних позицій. В даний час ERGO не може конкурувати з великими брендами, про що свідчить низка причин. Проте, компанією обрана стратегія слідування за лідером. Після проведеного фінансового аналізу можна стверджувати, що ситуація не дуже сприятлива, але спостерігається позитивна динаміка за всіма показниками. Компанія повинна негайно вжити ефективних заходів щодо маркетингової стратегії, щоб запобігти кризі або банкрутству.

Ситуаційний аналіз показав, що в даний час компанія має багато можливостей для розвитку, ресурси для усунення загроз та велику кількість сильних сторін, які можуть нейтралізувати слабкі місця.

Отже, підсумовуючи усе, можна сказати, що процес формування нової маркетингової цифрової стратегії є важливою складовою бізнес-процесів компанії в цілому. Впровадження інтегрованої цифрової стратегії має надати компанії конкурентну перевагу та покращити її ринкові позиції, що в свою чергу призведе до підвищення прибутковості.

4.2. Сучасна концепція управління економічним потенціалом підприємств

Мищенко В.А., докт.екон. наук, професор,

Шапран Є.М., докт.техн.наук, професор,

Другова О.С., канд.екон.наук, доцент,

*Дараган А.В., здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
(доктор філософії)*

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»*

Актуальність дослідження управління формуванням і використанням економічного потенціалу підприємств обумовлена необхідністю актуалізації понятійного апарату цього процесу і вдосконалення методів оцінки з метою підвищення ефективності їх функціонування в умовах нестабільного, кризового й непередбачуваного зовнішнього середовища. В сьогоденних реаліях всі підприємства функціонують і розвиваються в умовах зовнішніх змін, тому вони повинні виробляти з урахуванням цих умов, особливостей діяльності й місця розташування власні конкретні напрями дії. При цьому, будь-яке підприємство повинно формувати свій економічний потенціал таким чином, щоб постійно збільшувати можливості ефективного вирішення різнопланових виробничо-господарських проблем і покращувати своє становище стосовно ринку та конкуренції. Підприємство з урахуванням знання про своє зовнішнє оточення та напрями функціонування, а також інтенсивність змін, зможе адаптувати внутрішню мінливість до мінливості зовнішнього середовища. Оскільки, зовнішнє середовище постійно змінюється, то для підприємства даний процес можна трактувати як коригування власного економічного потенціалу, що і викликає підвищений інтерес у суспільства, зокрема вчених і практиків, до економічного потенціалу підприємства в умовах змін.

В економічних явищах немає стійких термінів. З плином часу вони змінюються під впливом різних наукових, технічних, економічних, соціальних, організаційних та управлінських факторів. В останні роки появилися нові форми управління, організаційні методи, міждисциплінарні курси. В більшості наукових публікацій, особливо дисертаційного напрямку розглядаються авторські підходи щодо інтерпретації багатьох економічних термінів. В найбільшій мірі необхідність актуалізації змісту економічних термінів обумовлюється турбулентністю зовнішнього середовища та функціонуванням економічних систем в умовах невизначеності та ризиків. Відносно астрономічного часу акцент повсюди в управлінській діяльності змістився на прогнозування розвитку тієї чи іншої підвладної системи. Ми звернули увагу на новий інструмент управління, який сьогодні уже має статус функції управління, контролінг. Нам представляється необхідним уточнити зміст цього терміну як функції менеджменту та його особливості як стратегічного контролінгу. Для уточнення наповнення термінів контролінгу

та менеджменту звернемося до еволюції терміну та характеристики концепцій самого контролінгу. В літературних джерелах є декілька концепцій контролінгу, пов'язаних з його функціональним обґрунтуванням та інституціональним представленням, й орієнтованих на бухгалтерський облік, інформацію та координацію:¹³⁶¹

1. Основними задачами концепції орієнтованого на систему обліку контролінгу є формування інформаційної системи забезпечення підтримки своєчасного прийняття управлінських рішень в області планування, обліку та контролю за діяльністю підприємства в цілому та його окремих підрозділів а також переорієнтація облікової системи з минулого на майбутнє.

2. Концепція контролінгу, орієнтованого на управлінську інформаційну систему, охоплює створення загальної системи управління, розробку та впровадження єдиної інформаційної системи з метою оптимізації інформаційних потоків та забезпечення координації і взаємодії функцій управління.

3. Контролінг, орієнтований на систему управління, включає широкомасштабне планування, контроль та координацію дій і він пов'язаний з розвитком проектного менеджменту, появою матричних організаційних структур управління, маючих, обмеження в часі при рішенні конкретних проблем.

Якщо розглядати історично ці концепції контролінгу, то можна відмітити, по-перше, таку рису цього процесу як орієнтація на охоплення цим терміном всієї діяльності підприємства, яка оцінюється монетарними та немонетарними показниками виміру. З цього приводу стає можливим говорити про оцінку не тільки фінансової а в цілому економічної діяльності підприємства. По-друге, контролінг використовує сучасну (поточну та прогнозу), загальну та аналітичну або контролінгову інформацію для підготовки пропозицій для прийняття менеджерами різних рівнів своєчасних управлінських рішень, тому можна характеризувати управління як контролінговий менеджмент(стратегічний та оперативний). По-третє, оскільки контролінг обумовлює застосування безперервного моніторингу за діяльністю усіх підрозділів підприємства з метою своєчасного виявлення відхилень реальних індикаторів від планових та розробки заходів для усунення причин цього відхилення, можна також говорити про «оперативне» управління або управління в режимі он-лайн.

Функціонування фірми з урахуванням актуалізованого контенту контролінгу та форми його здійснення являється основою для забезпечення стійкого економічного розвитку фірми і недопущення попадання її в кризову зону. Такий підхід до характеристики контролінгу як перманентного процесу дає можливість уточнити його понятійне наповнення: «Контролінг – функція управління, яка направлена на досягнення запланованих поточних та

¹³⁶¹ Міщенко В. А., Другова О. С. Нова сучасна концепція контролінгу. Реалії та перспективи інноваційного розвитку економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 13 листопада 2021 р.). – К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2021. – 92 с

прогнозних показників і забезпечення довгострокового функціонування фірми в заданих інтервалах траєкторії її розвитку а також своєчасне виявлення та ліквідацію «вузьких місць» в діяльності фірми та проявів кризових ситуацій».

З урахуванням актуалізованої дефініції контролінгу та особливостей його концептуальної еволюції можна дати визначення контролінгового менеджменту наступним чином: «Контролінговий менеджмент – це реальне практичне управління, направлене на забезпечення тенденцій стійкого економічного довгострокового розвитку фірми згідно з її метою, планом або прогнозом, своєчасне виявлення й ліквідацію вузьких місць та відхилень фактичних показників від планових і перманентне пеленгування різних сигналів щодо можливих кризових явищ для своєчасного впровадження відповідних заходів».

Необхідно відмітити, що дефініції актуалізованих термінів більш за все віддзеркалюють процес управління підприємством, яке має уже відповідні підрозділи або департаменти контролінгу і не знаходиться в передкризовій або кризовій ситуації.

Контролінговий менеджмент в сучасних умовах більше уваги приділяє оперативній діяльності підприємства. Практика свідчить, що цього недостатньо зі всіх точок зору, особливо для антикризового управління. Тому негайної уваги потребує вдосконалення стратегічного контролінгу по різних напрямкам. Це стосується інструментарію, фахівців, інформаційної системи та інших аспектів.

Стратегічний контролінг визначає сукупність дій, що забезпечують, в першу чергу, довгострокове тривале існування підприємства на ринку. Основною метою стратегічного контролінгу є відстеження правильності руху до наміченої стратегічної мети підприємства. Стратегічний контролінг повинен забезпечити довгостроковий безкризовий соціально-економічний розвиток підприємства, який доцільно оцінювати за допомогою показників вартісно-орієнтованого управління (BOY).

Підкреслимо, що стратегічний контролінговий менеджмент так само, як і антикризове управління загалом у кінцевому підсумку мають на меті зростання конкурентоспроможності та розвиток потенціалу підприємства в довгостроковій перспективі в умовах невизначеності й мінливості зовнішнього середовища. Однак антикризове управління є спосіб досягнення цієї мети, а стратегічний контролінговий менеджмент є спосіб підвищення ефективності самого стратегічного управління. Контролінг антикризового управління орієнтується безпосередньо на свій сегмент спостереження, тобто на виявлення кризових явищ різної стадії (слабких сигналів, передкризового або кризового періоду) та прийняття відповідних заходів. В цьому є його особливість та зміст сьогодні.

Така управлінська програма є складовою загального перманентного управління. В умовах контролінгового менеджменту її може й не бути в повному обсязі, оскільки управління в режимі он-лайн уможливує замінити симптоми руху підприємства в сторону кризової зони на ранніх стадіях зміни

основних фінансових та нефінансових показників і тим самим своєчасно відреагувати на відхилення від наміченої траєкторії розвитку фірми.

Процесуальна реалізація такого контролінгу характеризує технологію антикризового управління як сукупність специфічних операцій, які дозволяють підвищити якість рішень, що приймаються, за критерієм антикризового змісту.

Плікус І. Й. провела аналіз наукових публікацій стосовно понятійного апарату й складових компонентів потенціалу підприємства і дійшла до наступних висновків(з авторськими доповненнями)^{137 2}.

1) дотепер немає офіційно визнаного термінологічного й понятійного апарату категорії “потенціал підприємства” та його повноцінної класифікації, що є причиною різноманіття підходів до його оцінки (лише в останніх літературних джерелах приведено більше 30 дефініцій з різними назвами: стратегічний, виробничо-господарський, науково-технічний, фінансовий, управлінський, організаційно-структурний, інформаційний та ін.);

2) в підходах до визначення та оцінки фінансового потенціалу, як базової і складової загального потенціалу підприємства, вкладається різний зміст і вимірні показники, що призводить до проблеми управління, діяльність якого вимагає уніфікованого підходу до прийняття рішень щодо його розвитку. Іншими словами, не існує єдиного підходу не тільки до визначення економічного змісту поняття “фінансовий потенціал підприємства”, а й до його оцінки. До того ж в звітній інформації відсутні кількісні дані про нематеріальні активи;

3) залежно від змісту завдань, які розв’язуються при дослідженні, щодо оцінки потенціалу підприємства загалом і його окремих складових можуть використовуватися різні підходи й показники, які дають змогу визначити кількісний вплив виробничих факторів на результативність функціонування підприємства з урахуванням їхніх якісних характеристик і які мають ретроспективний характер;

4) більшість учених використовує термін “трансформація” в його загальному значенні, відповідно до словника (перетворення, видова зміна) без урахування вартісної складової в цьому процесі. В теорії й на практиці слід розглядати не тільки як рух і перетворення ресурсів підприємства, а і як результат дії різних факторів, конкретна комбінація котрих впливає на вартість і цільову спрямованість підприємства, отже, й на його потенціал.

В наукових джерелах різнопланові дослідження проводяться з виокремленням при необхідності того чи іншого аспекту управління (стратегічного, антикризового, оперативного, фінансового.). Такий фрагментарний підхід має місце практично в усіх публікаціях до останнього часу. Проведений аналіз економічного потенціалу підприємств також відноситься до періоду з класичним управлінням на підприємствах.

¹³⁷ Плікус І.Й. Потенціал підприємства, його оцінка й трансформація: економічна та бухгалтерська інтерпретація. “Фінанси України”, 4’2012, с.92-97.

Сьогоднішні обставини обумовлюють необхідність враховувати зовсім інший підхід до управління в цілому й до його складових, зокрема, незалежно від теми дослідження й рекомендацій по вдосконаленню того чи іншого аспекту такої діяльності. Особливо це стосується управління економічним потенціалом підприємств, від якого залежить майбутній розвиток компанії.

Необхідність впровадження БОУ обумовлена наступними обставинами:

- 1) підвищення рівня індикативності та керованості вартістю підприємства з метою покращення його стратегічного управління;
- 2) перехід від прямого використання показників прибутку в моделях оцінювання вартості підприємства до вартісно-орієнтованого управління;
- 3) значні складнощі з ідентифікацією грошових потоків на основі відповідних моделей, які генеруються діючими й майбутніми активами, в нинішніх умовах підвищеної динамічності й нестабільності міжнародних і національних економічних процесів;
- 4) потреба при оцінюванні вартості підприємства враховувати інтереси не лише акціонерів а й інших стейкхолдерів (менеджерів, кредиторів, партнерів, персоналу, держави);
- 5) невизначеність функціонування підприємств внаслідок відсутності закономірностей економічного розвитку на різних рівнях;
- 6) непередбачуваність появи кризових ситуацій внаслідок впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на функціонування підприємств;
- 7) необхідність зміщення акцентів на стратегічне антикризове управління для забезпечення довгострокового стабільного розвитку підприємств;

З практичної точки зору необхідність вартісно-орієнтованого управління в літературних джерелах обґрунтовується наступними обставинами: 1) глобалізація ринків капіталів; 2) залучення великої кількості приватних і інституційних інвесторів; 3) зростання частки іноземних інвесторів; 4) підвищення професійності та обізнаності приватних інвесторів та зміна їхнього відношення до вкладення коштів в акції; 5) загроза ворожих поглинань; 6) глобалізація товарних ринків.

Впровадження вартісно-орієнтованого управління означає зосередженість всіх ключових підрозділів та процесів на створенні вартості. Загальна стратегія вартісно-орієнтованого управління повинна охоплювати стратегічне планування, розміщення капіталу, оперативне бюджетування, оцінку результативності, систему мотивації, внутрішню й зовнішню комунікацію. Це єдина система, яка включає набір оперативних і стратегічних інструментів з метою сприяти прийняттю бізнес-рішень, які мають забезпечувати постійне зростання вартості компанії. Проблема впровадження вартісно-орієнтованого управління є актуальною також для неакціонерних компаній різних розмірів, оскільки забезпечує конкурентоспроможну дохідність для їх власників.

Основними проблемами впровадження управління вартістю в діяльність вітчизняних підприємств є наступні: традиції управління фінансами на основі

таких класичних фінансових показників, як прибуток і рентабельність; погляд на вартість підприємства як на суму вартості активів або як на поточну необхідність активного використання окрім даних бухгалтерського обліку даних ринку капіталу для визначення економічного прибутку й вартості; відсутність стилю мислення, сфокусованого на економічний прибуток і інвестиційну вартість підприємства¹³⁸.

Дослідження сутності поняття «антикризове управління» в наукових працях дозволяє констатувати, що в нинішніх умовах воно потребує актуалізації, конкретизації, розмежування та встановлення взаємозв'язку між його елементами. З урахуванням проаналізованих наукових джерел і авторських суджень можна представити сьогоденне бачення антикризового управління підприємством як: «перманентне стеження за ознаками можливої появи тенденції наближення до кризової ситуації та формування й реалізація відповідних управлінських рішень в умовах підвищеного ризику й невизначеності, ресурсних та часових обмежень в окремі періоди, інтелектуальних та фінансових витрат на відновлення життєздатності підприємства й недопущення його ліквідації як суб'єкта господарювання». Запропоноване визначення має наступні особливості: 1) враховує не тільки внутрішні складові, але й зовнішні чинники впливу на діяльність підприємства, які можуть бути враховані за допомогою зовнішнього моніторингу; 2) включає фінансові й не фінансові показники діяльності підприємства; 3) уможливорює в значній мірі адаптацію та гнучкість підприємства й здатність його до реагування на слабкі сигнали мінливого зовнішнього середовища; 4) дозволяє оцінювати ефективність менеджменту; 5).включає інтелектуальний капітал у процес антикризового управління.

Узагальнюючи різні погляди науковців на сутність та завдання антикризового управління можна виокремити його основні відмінності: 1) специфічність мети здійснення - збереження підприємства як господарюючого суб'єкта та відновлення його життєздатності; 2) використання специфічного управлінського інструментарію, тобто засобів та прийомів управлінського впливу; антикризове управління не може бути зведено тільки, наприклад, до пошуку резервів зростання продуктивності праці, скорочення витрат, пошуку нових ринків збуту, реструктуризації активів та пасивів. Ці заходи повинні здійснюватися постійно, незалежно від стану підприємства, хоча в умовах кризи вони і стають антикризовими за своїм спрямуванням; досягнення визначених задач вимагає застосування нестандартного, і навіть неприйнятного, в нормальних умовах складу управлінських засобів; 3) відокремлення суб'єктів здійснення, які мають відповідну фахову підготовку, повноваження, знання та навички, беруть на себе відповідальність за результати своєї діяльності; 4) суттєві ресурсні обмеження, пов'язані з неможливістю або складністю отримання додаткових

¹³⁸ Костирко Л.А., Костирко Р.О., Темнікова Н.В. Стратегічний фінансовий менеджмент: навчальний посібник. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2014. – с.121.

ресурсів, насамперед, фінансових, оскільки залучення фінансових ресурсів в умовах низької (навіть від'ємної) кредитоздатності та інвестиційної привабливості є надзвичайно складним управлінським завданням; 5) суттєві часові обмеження, обумовлені можливими агресивними діями кредиторів підприємства та виникненням загрози ініціювання банкрутства та обмеження дієздатності існуючого керівництва підприємства; 6) орієнтація управлінських зусиль не тільки на зовнішні прояви ускладнень та проблем, а й на їх глибинні корені (причини появи), що є перешкодою для повторення кризи; 7) підвищена ризикованість управлінських рішень, що приймаються та реалізуються, у зв'язку з високим ступенем нестійкості та напруження господарської системи; 8) підвищення значимості інформаційно-аналітичної підтримки управлінських рішень, що приймаються, порівняно більший обсяг використання аналітично-розрахункових та прогностичних процедур; 9) орієнтація на мінімізацію втрат усіх зацікавлених осіб: власників, персоналу, кредиторів, держави; 10) використання інноваційних рішень, креативного підходу до визначення типу поведінки в кризовій ситуації та пошуку шляхів виходу з неї; 11) забезпечення високої ефективності управлінського впливу потребує більш високих фінансових та інтелектуальних витрат, відповідно має більшу вартість порівняно з нормальними умовами господарювання.

Нинішня всеоб'ємна невизначена ситуація в світі дозволяє стверджувати лишній раз, що термін антикризового управління має повністю замінити поняття простого (класичного) управління. Від епізодичного або періодичного антикризового управління необхідно перейти до постійного й превентивного антикризового управління. Сучасний варіант антикризового управління підприємством може ефективно функціонувати тільки при наявності таких його монолітних компонентів як: вартісно-орієнтоване управління, контролінговий антикризовий менеджмент й превентивне антикризове управління. В концепції ураховані сучасні тенденції щодо місії самого підприємства в бізнесовому просторі. При такому антикризовому управлінні досягається гармонізація економічних інтересів учасників створення, виготовлення та реалізації продукції.

Інноваційне управління в нинішніх умовах являється перманентною необхідністю для підприємств різних типів, оскільки від цього залежить їх конкурентоспроможність і майбутній безкризовий розвиток. Крім того, входження підприємств в різні економічні угруповання (кластери, холдінги, асоціації) можливі при наявності у кандидатів у ці об'єднання елементів інноваційності й конкретних результатів на цій основі. Особливе значення повинно приділятися цьому питанню при формуванні економічного потенціалу підприємства. Інноваційний потенціал підприємства має різні визначення, наприклад: 1) можливість створення або здійснення інновацій; 2) здатність ефективно використовувати нововведення; 3) організаційно-управлінський ресурс, 4) інтелектуальний капітал; 5) фінансовий ресурс інноваційної діяльності. Він дозволяє оцінити власні можливості інноваційної діяльності й визначити тим самим стратегію інноваційного розвитку. Однак, значна більшість методик оцінки інноваційного потенціалу

не відображає його структуру. Особливо це стосується неврахування нематеріальних активів, які, по-перше, мають значну частку в активах підприємств, яка постійно збільшується, й по-друге, здійснюють вагомий вплив на ефективну діяльність і подальший розвиток таких підприємств. В господарській діяльності національних підприємств нематеріальні активи практично в ціновому вимірі не використовуються, тоді як у міжнародній практиці їх застосування приносить підприємствам значний дохід. Це пов'язано, насамперед, з відсутністю в країні нормативно-правової бази, методологічних і методичних розробок відносно використання нематеріальних активів у підприємницькій діяльності компаній. Результатом є те, що більша частина підприємств не беруть на баланс такі активи, внаслідок чого, в свою чергу, знижується (в окремих випадках істотно) вартість підприємства і його інноваційний потенціал.

Оцінку ефективності управління економічним потенціалом підприємства в умовах вартісно-орієнтованого управління доцільно здійснювати за допомогою вартісних показників. До моменту практичного їх освоєння можна використати модель економічної доданої вартості (EVA - Economic Value Added), яка здобула широке визнання й характеризується більш простим варіантом розрахунків, які базуються на інформації нормативних бухгалтерських документів. По одній з трьох формул EVA визначається як різниця між чистим операційним прибутком після оподаткування (NOPAT) і сумою витрат на обслуговування капіталу компанії ($WACC \cdot IC$).

Центральним інструментом системи управління, орієнтованої на максимізацію вартості, є концепція «вартості для засновників». Саме держателі акцій, являючись остаточними претендентами на грошові потоки компанії, думають довгостроковими категоріями і повинні ефективно управляти всіма грошовими потоками компанії. В цьому солідарні є і державні інституції (місцеві, регіональні і національні органи влади, які слідкують за ефективністю використання державного капіталу). За допомогою цієї концепції здійснюється перехід від розрахунку прибутку, орієнтованого в минуле, до розрахунку прибутку, орієнтованого на довгострокове майбутнє. Ця концепція направлена також на оцінку прибутковості окремих стратегій, бізнес-сфер та компанії в цілому, з погляду інвестора. Основною умовою для застосування такої формули є урахування вартості власного й залученого капіталу.

Математична модель EVA наряду з засобом визначення вартості підприємства може розглядатися також як інструмент управління цією вартістю, оскільки в ній віддзеркалюються ефективність операційної (NOPAT), інвестиційної (ROIC) і фінансової (WACC) діяльності, які, в свою чергу, залежать від інших внутрішніх факторів діяльності компанії. Якщо згідно з розрахунками одержуємо позитивну суму EVA, це можна трактувати як результат інноваційного розвитку, який впливає по різних напрямкам на ресурсний капітал (чисті активи), за який також проведені виплати через WACC. Динаміка в часі величини цього показника буде характеризувати

приріст вартості підприємства й одночасно ефективність менеджменту по формуванню й використанню свого економічного потенціалу.

Базою для оцінки економічного потенціалу підприємства до сьогодні виступають показники, що відображають результати його господарської діяльності. При цьому практично не звертається уваги на процес його формування та наявність різних взаємозв'язків. Але при оцінці саме якості потенціалу потрібно опиратися наряду з результативними показниками на процес його формування на всіх етапах. Важливим в цьому випадку є людський показник потенціалу (інтелектуальний, трудовий). Традиційно управлінці для економічного аналізу використовують економічні параметри діяльності підприємства, за результатами яких приймають потрібні рішення, при необхідності усувають недоліки й коригують стратегічні плани. Важливо своєчасно або відразу усувати недоліки діяльності, щоби вони не накопичувалися й не ставали проблемними лише після одержання кінцевих показників діяльності.

Сьогодні використовується багато моделей для оцінки якості, але більшість з них зосереджена на самій продукції, процесах її виготовлення, випереджаючому врахуванні вимог споживачів відносно якості продукції, тобто дослідження й впровадження стосуються лише виготовляемого товару. Однак питання якості є значно ширшими. Економічний потенціал підприємства відображає саме поточне й перспективне бачення його стану, тому з цієї точки зору важливим є проведення оцінки його якості за допомогою інструментів моделі досконалості, а також вибір методики для порівняння з еталоном. Для цього можна скористатися документом Європейського фонду управління якістю (EFQM), який пропонує підприємствам застосовувати модель досконалості. Основні положення цієї моделі ("EFQM Excellence Model") базуються на якості управління з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін, тобто не тільки власників підприємства та споживачів виробленого продукту, але й державних інтересів, інтересів працівників, партнерів, суспільства. Критерії Моделі досконалості "EFQM" складаються з критеріїв можливостей, які описують діяльність підприємства та його потенціал, і критеріїв результатів, які відображають досягнення підприємства^{139 4}.

На рис.1 представлена концепція, яка має здійснюватися в сьогоднішніх умовах на управлінському рівні з урахуванням корпоративних цінностей.

Розгляд наукових і авторських підходів і наробок до сучасного управління економічним потенціалом підприємств дозволяє дійти основних висновків:

1). Концепція формування й використання економічного потенціалу підприємства повинна враховувати його особливості, а саме: 1) перманентний Антикризовий характер; 2) вартісну орієнтованість; 3)

¹³⁹ Модель досконалості Європейського фонду управління якістю (EFQM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.efqm.org>.

контролінгове середовище; 4) інноваційність розвитку. При відсутності будь-якої складової ефективність менеджменту компанії значно знижується.

2). Оцінку управління економічним потенціалом підприємства доцільно здійснювати за допомогою вартісного показника економічної доданої вартості як критерія ефективності використання сформованого потенціалу підприємства, яка являється найбільш оптимальним і раціональним показником в довгостроковому і в короткостроковому періодах. Вартість компанії зростає в тому випадку, якщо раціонально і ефективно використовується весь наявний економічний потенціал підприємства. В такому випадку покриваються вартісні витрати на власний і позиковий капітал і збільшується вартість самої компанії.

3). Управління формуванням економічного потенціалу і вартістю підприємства за допомогою економічної доданої вартості з метою її зростання в довгостроковій перспективі дозволяє компанії в максимальній мірі задовольнити інтереси власників компанії, менеджерів, працівників і зовнішніх економічних агентів, які приймають участь у виготовленні певного виробу.

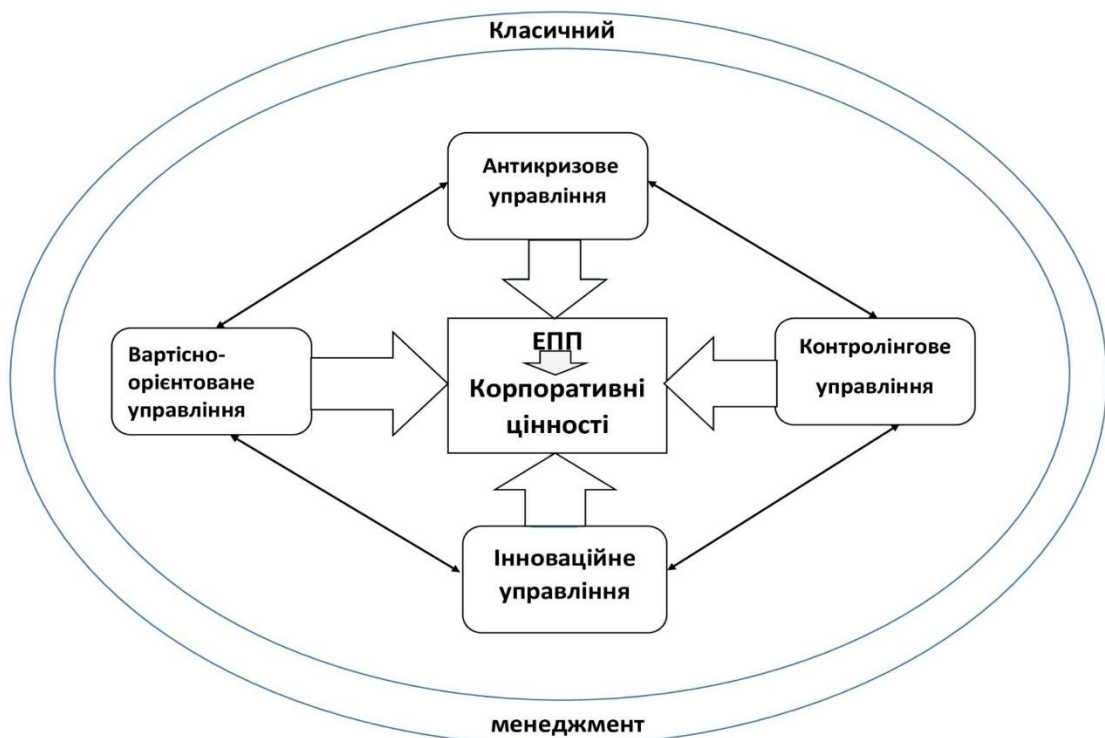

Рис. 1 Сучасна концепція управління економічним потенціалом підприємства

4.3. Туристичний бізнес та особливості його функціонування

*Москвяк Я.Є., к.е.н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»*

Туристична галузь займає одне з провідних місць у правовому та економічному секторах розвитку країни. Це обґрунтовується тим, що саме туристична галузь виконує двояку роль ефекту в розвитку соціуму. З одного боку, вона багато важить у структурі джерел, які наповнюють бюджети різних рівнів. З іншого – розвиток індивідуумів суспільства без дієвої програми відпочинку не приносить користі як на соціальному, так і на виробничому рівнях. Водночас представники зазначеної галузі суттєво впливають на становлення кожної особистості в суспільстві, рівень формування її творчих, креативних та духовних цінностей. До того ж туристична галузь певною мірою сприяє формуванню національної ідеї розвитку особистості засобами туризму й краєзнавства (як-от розробка й вивчення патріотичних маршрутів). Цілком зрозумілим є той факт, що саме туризм виступає дієвим регулятором у формуванні основи розвитку такого суспільства, яке здатне забезпечити намічені стратегічні наміри в контексті освіченої, інтелектуальної та соціально підготовленої особистості.

Тема туризму, на думку багатьох науковців та практиків, є доволі актуальною та підлягає осучасненню, особливо в умовах реальних кризових викликів, які притаманні всім галузям економіки країни.

Проблематичні аспекти правового регулювання діяльності туристичної галузі свідчать про доцільність поглибленого дослідження позицій законодавця з урахуванням сучасних реалій, які характеризують стан фінансово-економічних та соціально-економічних напрямків розвитку країни загалом. Крім цього, з поширенням туристична індустрія постала перед кризою, яка може виявитися найгіршою в історії, з одного боку, а з іншого – виникає нагальна потреба перегляду деяких законодавчих актів, котрі регламентують діяльність підприємницького сектору вказаного спрямування.

Різноманітні теоретичні аспекти діяльності туристичної сфери висвітлено у працях таких учених, як: Ворошилова Г.О., Гоблик-Маркович Н.М., Горін Г.О., Жаліло Я.А., Шацька З.Я., Світлична В.Ю. та інші. Зокрема досліджені основні проблеми туристичної сфери України, які виникли внаслідок запровадження превентивних заходів щодо подолання кризи в світі та Україні. Однак сьогодні окремі питання щодо подолання негативних явищ у туристичній сфері і досі залишаються невирішеними та потребують подальшого вивчення.

В умовах стрімкої глобалізації, сучасні соціально-економічні процеси в світі вимагають від кожної держави обирати оптимальні шляхи вирішення проблем розвитку як окремих галузей, так і економіки в цілому. Інтеграційні процеси скорочують можливості держави у підтримці вітчизняних виробників товарів та послуг. Зважаючи на це, особливої актуальності набувають питання державної підтримки тих галузей економіки, котрі здатні

за найменших преференцій забезпечити максимальні надходження до державного бюджету. Однією з таких є туристична галузь, яка в останні роки постає важливим соціально-економічним інструментом в активі будь якої країни. Туризм відіграє значну роль у сучасному економічному розвитку, як в світі, так і в Україні. На сьогоднішній день він складає 3,6 % від загального внеску до економіки України. У зв'язку з ростом впливу туризму на економіку країни, з'являється необхідність у дослідженні та обґрунтуванні напрямів державної підтримки цієї галузі.

Туризм характеризується тимчасовим переміщенням населення з одного регіону (району, міста, країни) в інше та непов'язано зі зміною місця роботи чи проживання. Питанню дослідження діяльності туристичної сфери приділяли увагу такі науковці, як В.К. Федорченко, Н.Б. Черних, М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов, В. Ліпер та інші.

Особливості вивчення туристської діяльності зумовлюють необхідність обґрунтування туризму в Україні як багатогранної, складної системи.

Сферу туристичної діяльності доцільно розглядати за такими напрямками:

- функціонування туристичного підприємства (визначення ефективних дій з управління виробництвом і персоналом);
- надання готельних послуг (послуги з прийому, проживання, харчування, оздоровлення в місцях розміщення);
- туристично-екскурсійне обслуговування (організація різноманітних видів туристських маршрутів і екскурсій);
- організація транспортних подорожей (використання різних видів транспорту для комплексного ознайомлення з регіонами, країнами);
- організація спеціалізованого відпочинку і розваг (діяльність розважальних комплексів);
- екологічна діяльність (регулювання антропогенного впливу на природний комплекс у ході туристської діяльності).

Вивчення туризму як системи вперше у науковій літературі здійснив дослідник В. Ліпер. Цей вчений виділяє такі елементи туристичної системи: регіони, що генерують туристів, транзитні маршрути, місця призначення та сама індустрія туризму¹.

Туризм – це глобальна соціально-економічна система, яка охоплює (як підсистеми) регіональні системи туризму в усьому світі, що здатна гармонізувати, об'єднувати економічний розвиток своїх частин, тобто окремих регіонів світу, де індустрія туризму є одним із основних джерел надходження доходів у державну казну.¹⁴⁰

Вивчення туризму як системи дає можливість виокремити низку проблем, серед яких ключовою є формування і виконання державних планів розвитку регіональних систем туризму.

¹⁴⁰ Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму : [монографія / за ред. Н. Г. Ничкало] / . Федорченко В.К. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. –472 с.

Системний підхід у туризмі дає можливість підійти до вивчення цього соціального явища з філософського, соціологічного, економічного, географічного, психологічного і педагогічного погляду. Розгляд регіонів з урахуванням людського фактору в географії туризму найчастіше апелює до економіки.

Процес поновлення рівноваги між містом і сільською місцевістю у зв'язку з розвитком туризму в окремому регіоні, зокрема в Україні. Потoki туристів, що мандрують до місць призначення, прибувають із різних регіонів.

Туризм також генерує грошово-кредитний потік. Таким чином, туризм можна вивчати як сукупність виробничих і економічних дій, пов'язаних з усіма секторами національної економіки. Таким чином, можна дати таке визначення туризму, як відкритої саморегулюючої системи, яка здатна формувати і підтримувати зв'язки, обмінюватися зі зовнішнім середовищем, формуючи різні потоки (людські, транспортні, інформаційні, фінансово-грошові тощо). Не розробленість наукового підходу до туризму, певною мірою, негативно позначилася на рівні розвитку системи туризму. Взаємозв'язок між системою туризму та економікою був і залишається до сьогодні полем наукових пошуків.

Так як на ринку туристичного бізнесу взаємодіють безліч суб'єктів – постачальників, реалізаторів туристичних послуг та їх споживачів, структура такої взаємодії основних виробників з кінцевими споживачами є складною та багаторівневою. Виробниками і споживачами туристичного продукту є суб'єкти туристичного ринку, тобто фізичні та юридичні особи. Споживачі туристичного продукту – громадяни, що бажають подорожувати, тобто туристи. Виробники туристичного продукту – туристичні фірми (туроператори і турагенти), які працюють з метою отримання прибутку і задоволення потреб туристів. Таким чином, на туристичному ринку основними суб'єктами взаємодії є туристи, туроператори, тур агенти².

Механізм функціонування туристичного ринку – це система дій економічних важелів для збалансування попиту та пропозиції на туристичний продукт, обмін «гроші – туристичний продукт», грошові потоки та потоки туристичного продукту³. Функціонування туристичного ринку можна представити за допомогою наступної схеми (рис.1.).

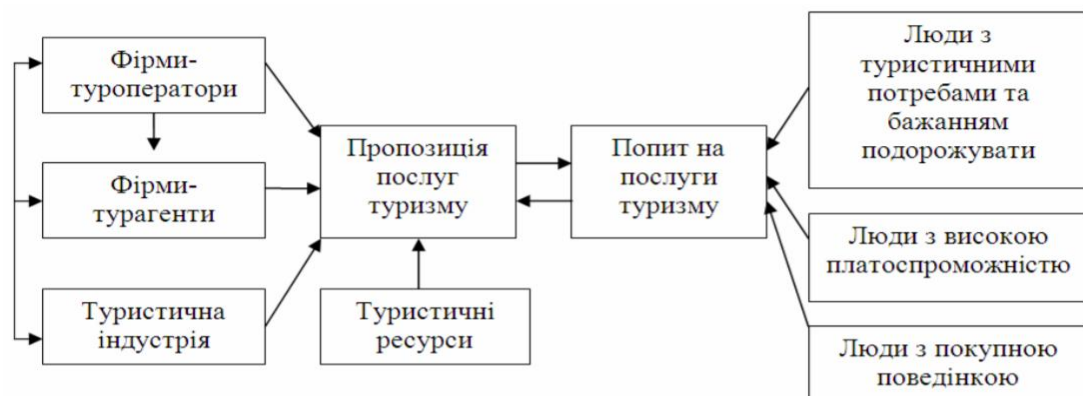
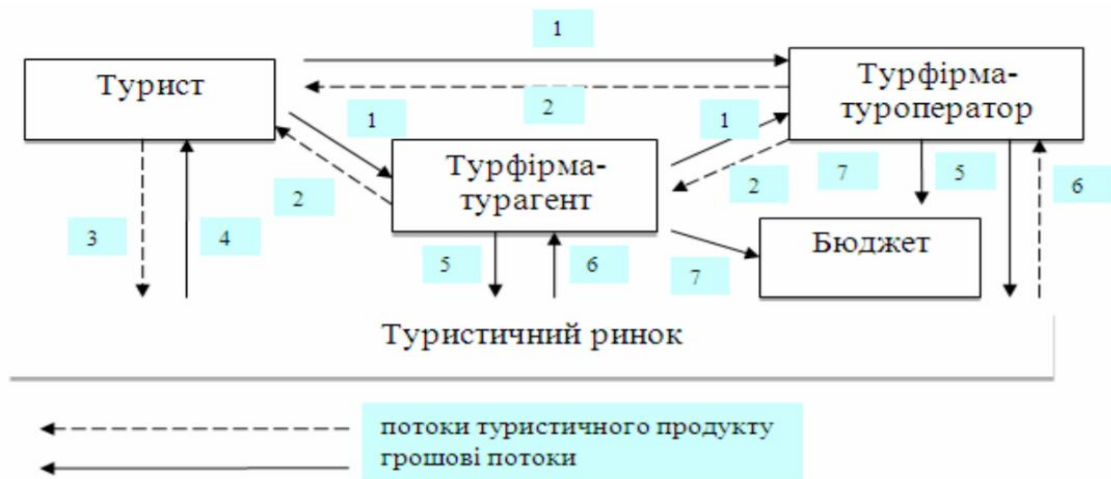

Рис.1. Схема функціонування туристичного ринку*

Наведена вище схема показує, що попит на послуги туризму обумовлений визначеними передумовами пред'явників попиту (туристів): люди з туристичними потребами та бажаннями подорожувати; люди з високою платоспроможністю, попит яких спрямований на найбільш престижні тури, неординарні подорожі, високий рівень туристичного обслуговування (зручність, особлива увага обслуговуючого персоналу, надання індивідуального гіда-перекладача та автотранспорту та т.п.); люди зі споживчою поведінкою.¹⁴¹

Туристичний кругообіг – це система економічних і юридичних (громадсько-правових) відносин, що виникає між туристом і туристичною фірмою та показує напрям руху потоків туристичного продукту, інвестицій в розвиток туризму та грошових надходжень в бюджет від доходів туристичної діяльності⁴. Туристичний кругообіг здійснюється за схемою, що наведена на рис.2.¹⁴²

- 1 – турист платить туристичній фірмі гроші за туристичну путівку (турпакет);
- 2 – туристична фірма надає туристу туристичну путівку;
- 3 – турист обмінює туристичну путівку на туристичний продукт, тобто конкретні послуги туризму;
- 4 – в процесі реалізації туристичного продукту турист дістає задоволення від своїх грошей, витрачених ним на купівлю туристичного продукту, тобто відбувається процес опосередкованого повернення туристу його грошей;
- 5 – туристична фірма здійснює інвестиції в розвиток туристичного ринку, туристичної індустрії (матеріально-технічної бази туризму) та на створення нових видів туристичного продукту;
- 6 – туристична фірма дістає нові види туристичного продукту;
- 7 – туристична фірма платить податки та різні збори в бюджет.

Рис. 2. Схема туристичного кругообігу*

** розроблено автором на основі¹⁴³.*

¹⁴¹ Основы туристской деятельности : учебник / [Г.И. Зорина, Е.Н. Ильина, Е.В. Мошняга и др.] ; сост. Е.Н.Ильина. – М. : Советский спорт. – 2000. – 224 с.

¹⁴² Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : [підручник] / Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. – К. : Знання, 2008. – 661 с.

¹⁴³ Балабанов И.Т. Экономика туризма : [учебное пособие] / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. – М. : Издательство «Финансы и статистика», 2003. – 176 с.

Як видно зі схеми, реалізація туристичного продукту здійснюється складним шляхом, минаючи низку посередників-турагентів. Враховуючи особливості формування та пакетування турпродукту, такий спосіб доставки продукту до туриста є найбільш доречним і оптимальним. Адже, завдяки турагентам споживачі туристичних послуг отримують додаткову інформацію щодо туру, його структури, вартості та особливостей споживання (використання).

Туризм є одним з секторів який розвивається найбільш стабільно і становить основу економіки багатьох розвинених країн світу та країн, що розвиваються. В зв'язку з швидкими темпами зростання світовий туризм визнаний економічним феноменом XX століття. Протягом багатьох років туризм незмінно доводив свою стійкість і здатність не тільки «приходити в себе» після економічних криз, а й сприяти більш широкому економічному і соціальному відновленню.

Кожна країна світу намагається підтримати туристичний сектор, впроваджуючи програми підтримки бізнесу та збереження робочих місць. Як показує досвід минулого, найважливішу роль у виробленні ефективних заходів у відповідь на соціальні та економічні виклики відіграє конструктивний і безперервний соціальний діалог між урядами та соціальними партнерами. Діючи в односторонньому порядку, уряди не в змозі ні ліквідувати причини і наслідки кризи, ні забезпечити соціальну стабільність і відновлення.

Вивчення європейського досвіду, українських реалій та розробка рекомендацій щодо подолання негативних наслідків для туристичної галузі України з використанням інструментів соціального діалогу є важливим завданням для профільного міністерства, бізнесу та працівників.

Безперечно, криза істотно вплинула на розвиток і функціонування всіх сфер економічного життя, в тому числі і туріндустрію. Але незважаючи на кризові фактори, туристична сфера повинна знаходити нові варіанти підтримки попиту на свої послуги задля успішного функціонування. Відкриття нових можливостей забезпечить підприємства туріндустрії стійкості до складних умов функціонування, відкриття нових можливостей та активного відновлення своєї діяльності після відміни ізоляції та відкриття кордонів.

Необхідно підкреслити, що забезпечення стійкості та повноцінного функціонування туристичної сфери в сучасних умовах адаптації до швидко змінюваних епідеміологічних обставин прямо залежить від комплексних, обґрунтованих дій всіх країн світу. Саме цілеспрямовані, узгоджені, послідовні антикризові заходи спроможні реабілітувати економічну сферу, в тому числі і туристичний бізнес. Базуючись на головному пріоритеті – безпечному функціонуванні, туріндустрія повинна активно відкривати нові можливості своєї діяльності задля досягнення стабілізації своєї діяльності та підготовки до успішного функціонування.

Таким чином, в умовах світової кризи та конкуренція на внутрішньому ринку туризму підвищиться, що спонукає підприємства переглянути

інструменти продажу щодо виїзних турів та відкрити можливості для розвитку внутрішнього туризму України, якщо підприємство зможе переорієнтувати туристів на внутрішній ринок.

Отже, можна сказати, що туристичний бізнес за своєю сутністю є складним та динамічним явищем. Він являє собою інтегровану систему, яка охоплює майже усі сфери діяльності та життя людини, а тому є невід'ємною частиною сучасного світу.

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Колективна монографія

Під редакцією д.е.н., професора Непочатенко О.О.

Комп'ютерне верстання
Коректура

Ю.В. Улянич
Л.М. Абрамець

Підписано до друку .2021
Формат 60*84/16
Папір офсетний. Ум.арк. 13,72
Тираж 300 прим. Замовлення №

Видавець і виготівник «Соічнський М.М»
20300, м. Умань, вул.Тищика, 18/19
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33,
(067) 104-64-88, (093) 117-08-86,
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com